

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Ústav dějin křesťanského umění

Dějiny křesťanského umění

Alena Vocelková

**Špitál sv. Ducha v Krnově ve 14.-16. století v
kontextu středověkého špitálnictví ve střední
Evropě**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Stefan Scholz, Ph.D.

2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci napsala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury a že práce nebyla využita k získání jiného titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Kladně dne 20. 4. 2018

Bibliografická citace

Špitál sv. Ducha v Krnově ve 14.–16. století v kontextu středověkého špitálnictví ve střední Evropě: diplomová práce / Alena Vocelková, vedoucí práce: Mgr. Stefan Scholz, PhD., Praha 2018. 122 s.

Anotace

Špitál sv. Ducha v Krnově ve 14.–16. století v kontextu středověkého špitálnictví ve střední Evropě

Práce je zaměřena na špitál sv. Ducha v Krnově ve 14.-16. století a jeho zařazení do kontextu středověkého špitálnictví ve střední Evropě. Vychází z proseminárních a seminárních prací zaměřených na středověké špitálnictví a významově navazuje na bakalářskou práci autorky Špitál sv. Alžběty ve Wroclawi v širším kontextu středověkého špitálnictví ve střední Evropě. Špitál sv. Ducha však vznikl oproti špitálu sv. Alžběty v pozdějším období, proto je diplomová práce zaměřena spíše na špitály vznikající ve vrcholném středověku, které si svůj hlavní rozvoj zažily během pozdního středověku. Ve druhé kapitole se práce bude věnovat rozboru sídelní topografie tohoto centra v rámci středověkého Krnova. V kapitolách 3.–6. bude autorka postupovat výjimečně z větší části na základě moderní a novodobé literatury, vzhledem buď k absenci literatury starší a nebo její nespolehlivosti. Středověká část špitálu sv. Ducha dnes existuje jen v základech a zbytcích zdiva, během 18. století byl špitál s kostelem přestavěn – barokně (kostel) a později klasicistně (špitál) a v této fázi se dochovaly budovy dodnes. Proto budou klíčovým zdrojem pro tyto kapitoly také archivní dokumenty a archeologické a stavebně–historické zprávy.

Ve 3. kapitole se autorka pokouší o co nejúplnější heuristiku a interdisciplinární rozbor primární literatury týkající se krnovského špitálu. Ta vzniká spíše až ve 20. století, kdy se obnovil zájem o špitál. Další 4. kapitola se věnuje vzniku a architektonickému vývoji špitálu. Ten je zcela zásadní, protože prameny týkající se majetkově správního vývoje špitálu jsou ve velmi fragmentálním stavu. Nedochovaná středověká část špitálu je ale velmi dobře archeologicky a stavebně historicky prozkoumána, proto se jedná o jednu z nejzásadnějších kapitol. V kapitole 5 pak dojde na rozbor majetkově správního vývoje, skrze tři podkapitoly z nichž dvě se věnují řádům, spravujícím špitál. Ohledně prvního z nich – řádu německých rytířů se dodnes vedou diskuze, zda tento řád špitál opravdu spravoval. Bádání je zde stále otevřené. Autorka se rozhodla správu tímto řádem do práce zařadit a v podkapitole 5.2. bude tato problematika dále

rozebrána. Podkapitola 5.3. se potom dále bude věnovat správě minority. V obou těchto podkapitolách se nachází stručný přehled o každém z těchto řádů, vzhled k rozsahu práce je omezen na minimum nutné pro pochopení fungování špitálu. Práce je primárně zaměřená na špitál a kostel sv. Ducha, a proto se informace týkající se samotných řádů – řádu německých rytířů a minoritů zakládají jen na poznacích nejnovější a nejzákladnější literatury.

V následující krátké 6. kapitole se autorka rozhodla krátce věnovat současnému stavu špitálu, protože špitál dodnes funguje jako varhanní koncertní síň a je všemožně využíván. Budova zkrátka žije, je o ni pečováno, což autorka považuje za důležité, a tak se významu a funkci této budovy v současnosti bude krátce věnovat. Špitál i s kostelem je dnes také veden jako kulturní památka, samozřejmě v jeho dochované podobě, která je výsledkem barokních a klasicistních přestaveb.

V závěrečné kapitole se pak autorka věnuje zařazení špitálu sv. Ducha do kontextu středověkého špitálnictví ve střední Evropě. Tedy jak si malý krnovský špitál stojí v porovnání s nejzásadnějšími dochovanými evropskými špitály a zároveň se pokusí dát špitál sv. Ducha do kontextu s jinými evropskými menšími špitály podobného typu.

Klíčová slova

14.–16. století, Krnov, Slezsko, špitálnictví, středověk, archeologie, stavební historie, minorité, řád německých rytířů, sv. Duch, špitál, kulturní památka

Abstract

The hospital of the Holy Spirit in Krnov in 14th to 16th century in context of medieval hospice care in middle Europe

The thesis is focused on the hospital of the Holy Spirit in Krnov in 14th to 16th century and his inclusion into the context of medieval hospice care in the middle Europe. It is based on proseminar and seminar works focused on medieval hospice care and in importance and theme is follow up of author's Bachelor thesis *Špitál sv. Alžběty ve Wroclawi v širším kontextu středověkého špitálnictví ve střední Evropě* (The hospital of st. Elisabeth in Wrocław in wider context of medieval hospitality in middle Europe). The hospital of Holy Spirit was erected in later period than hospital of St. Elisabeth. That is the reason why is the diploma thesis focused of hospitals which was erected in the peak of the Middle Ages these hospitals have got period of main development during the late Middle Ages. In the second chapter the thesis will be focused on analysis of the residential topography of this religious center in scope of medieval Krnov. In chapters 3rd to 6th will be exceptionally from the larger part based on the basic modern literature because the oldest literature is absent or unreliable. Medieval part of the hospital of Holy Spirit is these days existing only in rudiments and base of masonry. During the 18th century was the hospital rebuild into baroque and classicist phase and in this phase is in present state. This is the reason why are the important sources for these chapters also archive documents and archeological and architecture historical reports.

In third chapter the author is trying to do fully heuristics analysis and detailed interdisciplinary analysis of primary literature about hospital of Holy Spirit in Krnov. Literature on this topic was created mostly in 20th century, because it is period of new interest in the hospital. The next fourth chapter will be focused on origin and architectonical development of hospital. This is of the most importance because sources related on property development are in very fragmental state. Unattended medieval part of hospital is very good archeological and architecture historical explored so this is the reason why the chapter fourth is chapter of most importance. In chapter five will be analysis of property development through three subchapters. Two of them are devoted to orders who have got the hospital in administration (or care). The first of them - Order of German Knights is a sensitive topic because there are still discussions about amount of care of German Knights in Krnov hospital. The research is still open here. The author decided to place care of German Order in hospital into thesis and in subchapter 5.2. will be this

problematics widely looked on. Subchapter 5.3. will be devoted to administration by early Franciscans Order. In both of these subchapters is a brief overview about both of these Orders.

Author decided to based the next chapter six on the current state of hospital in Krnov. Because the hospital in to these days functional as Organ Concert Hall. The building is alive and is taken care about it and author thinks that this is important and amazing. Hospital and church of Holy Spirit in Krnov is written down as one cultural monuments of Czech Republic, of course in the current state of buildings.

In the final chapter will be author working on inclusion hospital of Holy Spirit into the context of medieval hospice care in middle Europe. How is the small Krnov hospital in comparison the most basic preserved European hospitals and it will try to put the Krnov hospital in context with other small European hospitals of similar type.

Keywords

14th to 16th century, Krnov, Silesian, hospice care, Middle Ages, archeology, history of architecture, Franciscans, Order of German Knights, Holy Spirit, hospital of Holy Spirit, hospital, culture monument

Počet znaků: 161 670

Poděkování

Děkuji paní Renátě Ramazanové z Krnova za pomoc, rady a naznačení správného směru v počátku mého bádání. Svému dědečkovi za seznámení s paní Ramazanovou, za úvod do tématu krnovské historie, fotografie krnovských kostelů a neutuchající podporu. Dále děkuji mému vedoucímu práce, panu doktorovi Stefanu Scholzovi taktéž za podporu, čas strávený nad společnými konzultacemi a za jeho podnětné připomínky. Děkuji za Vaše nadšení pro středověké špitálnictví. Dále děkuji pracovnícím ÚOP NPÚ v Ostravě za pomoc s hledáním. A také pracovníkům archivů nejen v Ostravě, ale i v Krnově a Opavě. Děkuji i pracovníkům městského informačního centra v Krnově, že mi dovolili navštívit běžně nepřístupný kostel sv. Ducha. A závěrem ten největší dík a to mým rodičům. Děkuji za Vaši podporu, tobě tati za pomoc s editací a mami tobě zase za to, že mi vždycky přineseš sladkosti a čokoládu, když to zrovna potřebuji.

Děkuji Vám všem, tato práce vznikla i díky Vaší podpoře.

Obsah

1.	Úvod	9
2.	Sídelní topografie sakrálního centra v rámci středověkého Krnova	13
3.	Analýza interdisciplinárního stavu bádání	22
4.	Vznik a architektonický vývoj špitálu sv. Ducha v Krnově	27
4.1.	Vznik špitálu a kostelu sv. Ducha	27
4.2.	Formální popis stávajících staveb špitálu sv. Ducha.....	37
4.3.	Analýza archeologických, stavebně historických a restaurátorských výzkumů špitálu sv. Ducha.....	39
5.	Majetkově správní vývoj špitálu sv. Ducha v Krnově	51
5.1.	Historický vývoj špitálu sv. Ducha.....	51
5.2.	Řád německých rytířů	58
5.3.	Minorité.....	61
6.	Současný stav špitálu sv. Ducha	65
7.	Zařazení krnovského špitálu do kontextu středověkého špitálnictví	70
7.1.	Nejvýznamnější dochované evropské špitály.....	71
7.2.	Středoevropské umělecko historické analogie pro krnovský špitál sv. Ducha.....	74
7.3.	Středověká špitální péče.....	80
8.	Závěr	83
9.	Seznam použité literatury	86
10.	Seznam použitých pramenů	90
11.	Seznam vyobrazení	91
12.	Obrazová příloha	95
13.	Pramenná příloha	121

1. Úvod

Středověkému špitálnictví se věnuji již od prvního ročníku bakalářského studia prostřednictvím seminárních prací a moje práce na tomto tématu v bakalářském programu vyvrcholila v mé bakalářské práci *Špitál sv. Alžběty ve Wroclawi ve 13.–15. století v širším kontextu středověkého špitálnictví ve střední Evropě*.¹ Dnes už zaniklý špitál sv. Alžběty je velmi specifický tím, že se nacházel ve velkém klášterním komplexu (minorité, klarisky, křižovníci s červenou hvězdou), který čerpal z českého prostředí skrze osobnost jeho zakladatelky kněžny Anny Přemyslovny. Špitál vznikl během raného středověku a svůj rozkvět zažil v dobách vrcholného středověku. Sestával ze dvou budov, z nichž jedna byla pravděpodobně přímo napojena na kostel.

Ve své diplomové práci jsem se chtěla zaměřit na odlišný typ špitálu, který vzniká v jiném prostředí, je typově menší a byl založen v pozdějším období. Špitál sv. Ducha je v mnohém rozdílný od vratislavského špitálu. Přesto se však stále nachází na území Slezska, plynule tedy navazuje na mou předchozí práci a snahu přehledně ucelit informace o těchto špitálních budovách a snad i vnést nové světlo na některé názory.

Oproti špitálu sv. Alžběty je krnovský špitál mnohem menší. Měl nejspíše jen jednu budovu, pravděpodobně napojenou přímo na kostel. Středověká fáze je dnes dochovaná pouze ve fragmentech. Špitál a přilehlý kostel [1] se do dnešních dní dochovaly ve fázi barokní přestavby, ke které došlo v 17. a 18. století.

Špitál a kostel tehdy změnilo lokaci a byly otočeny o 90° (tímto se bude hlouběji zabývat 4. kapitola, podkapitola 4.2.). I tímto je tedy špitál sv. Ducha odlišný od mé předchozí práce, ve Vratislavi se špitál dochoval pouze ve fragmentu zdí ve zdech dnešní Národní knihovny Ossolinských. Špitál sv. Ducha byl obyčejný středověký městský špitál v tom nejlepší slova smyslu. Sestával pravděpodobně pouze z jedné budovy, v podobě klasické špitální dlouhé haly a přilehlého kostela. Vznikl asi o 100 let později než špitál sv. Alžběty, první doložená zmínka je z roku 1371 (tomu se dále práce bude věnovat ve 4. kapitole, podkapitola 4.1.). Ač se jedná oproti svatoalžbětinskému špitálu o malý špitál, prožil si stejně bohatý a divoký vývoj. Ve správě ho měly dva řády, nejdříve řád německých rytířů a později minorité.

¹ VOCELKOVÁ 2016.

V případě německých rytířů je dodnes nevyjasněno, zda špitál opravdu spravovali. Na tuto problematiku jsou v moderní literatuře rozdílné názory. Tomu se práce více bude věnovat v podkapitole 5.1. Je to jedna z otázek, které jsem se rozhodla v práci zpracovat. Nalezená listina z roku 1408² to pomohla vyjasnit. Díky ní je možno s vysokou pravděpodobností říci, že tam němečtí rytíři skutečně působili. O pozdější správě špitálu minority není pochyb. V průběhu věků zažil kostel se špitálem několik požárů, dokonce na čas zanikl, když byl v 16. století kostel odsvěcen. Prostory byly chvíli využívány jako šenk a později i jako sýpka. Díky špitálníkům byla však instituce opět obnovena.

Práce se zaměřuje zejména na vznik, chod a vývoj špitálu od dob jeho předpokládaného vzniku až do doby pozdního středověku, než došlo k přestavbě. Pokusí se zmapovat nejen složitosti jeho vzniku - nemá zakládací listinu a zcela s jistotou nelze určit ani zakladatele (kapitola 4.1.). Dále se bude zabývat formální analýzou stávajících budov (kapitola 4.2.) a poté i majetkově správním vývojem (kapitola 5.) Vzhledem k tomu, že špitál se ve středověké podobě dodnes nedochoval, budou pro tyto kapitoly zcela klíčovým zdrojem archivní materiály. Pro rekonstrukci vzhledu budovy pak zprávy z archeologického a stavebně historického výzkumu uložené na Územním odborném pracovišti NPÚ v Ostravě - archeologická zpráva od Svatopluka Břízy nazvaná *Krnov - Kostel svatého Ducha se špitálem 1978–1977, nálezová zpráva*³ a zpráva ke stavebně historickému výzkumu *Krnov - Bývalý kostel sv. Ducha a městský špitál - stavebně historický průzkum* od Dobroslava Líbala, J. Eliáše a Mojmíra Horyny (zpráva bohužel neuvádí celá jména).⁴ Tyto informace pak doplní odborná stať o restaurování od Libuše Dědkové *Z historie špitálu a kostela sv. Ducha v Krnově*.⁵

Přechozí část doplní kapitola 2., která se bude věnovat rozboru sídelní topografie tohoto centra v rámci středověkého Krnova. V kapitole 3. se pak pokusím o co nejúplnější heuristiku a interdisciplinární rozbor primární literatury týkající se krnovského špitálu. V další části práce na doplnění celkového obrazu tohoto špitálu pak budou kapitoly 6. a 7. První z nich se bude krátce věnovat současnému stavu špitálu a kostelu sv. Ducha. Je to pro mě téma poněkud

² CDM XIV, 9–10, č. 11. Uvedeno v pramenné příloze, inv. č. 1.

³ BŘÍZA 1978

⁴ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972

⁵ DĚDKOVÁ nedatováno

neobvyklé, ale jelikož Krnované budovu špitálu s kostelem dodnes využívají pro mnoho akcí a je dodnes dostupná, rozhodla jsem se ji do práce zařadit. Špitál a kostel sv. Ducha jsou dnes zařazeny jako kulturní památka, proběhne tedy i jakýsi malý exkurz do památkové péče. Myslím, že pokud se zabývám historií této budovy, je velmi důležité se alespoň krátce zmínit o jejím současném stavu. Jak již bylo řečeno, budova je ve své přestavěné podobě dodnes využívána, byť k úplně jinému účelu. Ale je aktivně využívána a je o ni postaráno. Toho se rozhodně nedočkaly všechny špitální budovy a myslím, že jiných takovýchto příkladů, kdy je dnes aktivně využíván bývalý špitál, bychom na našem území našli pomálu, jestli vůbec nějaký. Zde bude největším zdrojem moje osobní zkušenost a návštěva současné budovy včetně fotografií.

Závěrečná 7. kapitola pak poskytne zařazení špitálu sv. Ducha do kontextu středověkého špitálnictví. Bude se zaměřovat na největší evropské dochované středověké špitály, které nelze alespoň nezmínit - jedná se především o špitály v Bruggách, Beaune a v Lübecku (podkapitola 7.1.). Další část se pak bude věnovat špitálům podobného typu, tedy těm menším o jedné budově, případně s napojením na kostel. Které sloužily v menších městech nebo v městských částech - např. špitál na náměstí Republiky v Praze, Goslar, Hildesheim (podkapitola 7.2.). Pokusím se tedy sv. Ducha zařadit do středoevropského kontextu středověkého špitálnictví, jak si stojí v porovnání s velikány i jakým špitálům se podobá. V neposlední řadě se pak práce bude v podkapitole 7.3. snažit prohloubit znalosti o středověké špitální péči. Nelze se pokusit psát komplexní práci o středověkém špitálnictví bez zmínění péče, kterou špitál poskytoval.

V kapitolách 3.–6. bude autorka postupovat výjimečně z větší části na základě moderní a novodobé literatury, vzhledem buď k absenci literatury starší, anebo její nespolehlivosti. Asi nejzásadnějšími zdroji informací o Krnově jsou dvě poměrně nově vzniklé knihy o historii krnovské architektury, obě výborně zpracované. A to *Krnov – historie, archeologie*⁶ a *Průvodce architekturou Krnova*⁷.

Špitál sv. Ducha v Krnově byl pro mě jasnou volbou. Jak již bylo zmíněno, chtěla jsem se věnovat špitálu menšímu, vzniklému později než špitál sv. Alžběty, jemuž jsem se věnovala ve své předchozí práci. Také vlastně špitálu zcela běžnému, tomu nejobyčejnějšímu v tom nejlepším

⁶ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015.

⁷ STRAKOŠ 2013.

slova smyslu, který by byl položený ve Slezsku, aby práce navazovala na mou předchozí. Krnovský špitál vše toto zmíněné splňuje a je příkladem zcela typického špitálu na městě, jež v té době rozhodně nepatřilo k těm největším. Dnes má asi 25 000 obyvatel a je osídleno prakticky už od doby kamenné, svá městská práva získalo ve 13. století. Krnov jsem si vybrala, protože se také jedná o mé rodiště. Zároveň se však nachází téměř na hranicích s Polskem, takže návaznost na mou předchozí práci je zde velmi silná.

2. Sídlní topografie sakrálního centra v rámci středověkého Krnova

V úvodu je třeba zmínit, že v Krnově jsou dodnes velmi silné německé vlivy. To bylo zapříčeno tím, že asi polovinu bruntálského okresu, do kterého Krnov patří, spravoval a ovládal řád německých rytířů. Krnov jako příhraniční město spadal do tzv. území Sudet. Po 2. světové válce pak začal vzrůstat obnovený zájem o středověké výzkumy. V Krnově je možné mnoho místních názvů dohledat nejen pod českými jmény, ale často i pod německými nebo polskými. Krnov je tedy současně známý pod německým názvem *Jägendorf*, jehož dřívější podoba je známa už z roku 1281, a to jako *Jegendorf*. První písemně doložený název města je pak známý jako *Kyrnow*. Německé vlivy se projevují dodnes i v tak běžných oblastech, jako jsou krnovské pověsti. Většina jich je založena na německých mýtech, což považuji jako další doklad toho, jak hluboce jsou německé vlivy v Krnově zakořeněné. A pro zajímavost také toho, že Krnované byli velmi odvážní, protože “opatřit si soukromého dráčka nebylo složitou záležitostí.”⁸

Město Krnov, jak již bylo řečeno, leží přímo u česko–polské státní hranice. Také se nachází na soutoku dvou řek - Opavy a Opavice. V blízkosti špitálu protéká řeka Opava [2, 3]. Toto je velmi důležitý prvek, týkající se polohy středověkého špitálu. Ty se velmi často nacházely v blízkosti vodního toku. Důvodům se budu hlouběji věnovat v sedmé kapitole. Zjednodušeně řečeno, to bylo pravděpodobně kvůli praní prádla a zbavování se odpadu (je třeba počítat i s infekčním odpadem v případě špitálů) . Špitál leží přímo v dohledu řeky (např. stejně jako špitál sv. Alžběty ve Vratislavi, špitál v Bruggách - ten leží přímo na řece). Jiné špitály nemají řeku přímo na dohled od budovy, ale stále se vyskytují v těsné blízkosti řeky jako např. špitál Božího těla ve Wrocławu. V Krnově se dnes řeka Opava nachází od špitálu sv. Ducha přibližně ve vzdálenosti 250 metrů. [4] V těsné blízkosti se také nacházely hradby města a s nimi i Hlubčická brána. [5, 6] To je pro rozložení špitálů velmi obvyklé, krnovská hradba však měla vodní příkop, který byl napojený přímo na řeku Opavu. [7, 8] Byl zavodňován jak vodou z řeky, tak z mlýnského náhonu.⁹ Je tak možné, že špitálníci nemuseli chodit přímo k řece, ale mohli třeba na praní využívat vodu z vodního příkopu, tedy stále vodu z řeky, na kterou byl napojen. S touto možností využití vodního příkopu u hradby jsem se při studiu špitálů zatím nesetkala.

⁸ KOL. AUTORŮ 1989, 14.

⁹ STEJSKAL 2012, 1.

Řeka Opava protékající Krnovem, pak jak bylo ve středověku běžné, představovala důležitou transportní tepnu. Bylo po ní dopravováno především dříví. Území celého krnovského okresu spadá do povodí řeky Odry. Už jsem jmenovala jako zdroj vody řeku a vodní příkop, tím ovšem výčet zdrojů vody v blízké vzdálenosti ještě nekončí. Zajímavé je, že mezi dnešními ulicemi Soukenickou a sv. Ducha (ulice sv. Ducha je dnes pojmenovaná podle kostela a špitálu, který se na ní nachází) je z archeologických výzkumů doložen průběh mlýnského náhonu, kde byla vytvořena vodoteč.¹⁰ [9] Může tedy jít o další vodní zdroj, který by špitál mohl využívat. Další vodoteč je doložena i v blízkosti farního kostela sv. Martina a v ulici U Požárníků. Ulice U Požárníků je také velmi významná, nachází se kousek od špitálu sv. Ducha. Dnešní název je U Požárníků, v minulosti se ulice nazývala Pekařská. Město tedy bylo, jak dokládají archeologické výzkumy, protkáno jakousi sítí vodotečí, kam byla pravděpodobně svedena voda z okolních řek Opavy a Opavice. Jedná se o velmi chytrý a náročný počín vzniklý už v počátcích městské obce.¹¹ [10, 11] V případě obou těchto toků jsou archeologické výzkumy zatím omezeného rozsahu, ale zdá se, že byly využity přirozené vodní toky, pravděpodobně ramena Opavy a Opavice, které jsou dnes už zaniklá. Koryto řeky i některé menší přítoky se během času mění, dnes je koryto řeky pravděpodobně o něco více vzdálené špitálu, než bylo ve středověku, a tato ramena, ze kterých byly vytvořeny během středověku zmiňované vodoteče, jsou už zcela zaniklá. Jejich břehy byly zpevněny jednoduchými dřevěnými konstrukcemi.

Tyto malé toky poskytovaly občanům mnoho výhod, mohl se z nich napájet dobytek, odváděly splašky, sloužily jako obranný prvek města, mohly pohánět řemeslná zařízení, ale také sloužit jako pomoc při hašení požárů, které byly ve středověku poměrně časté. Hlavně kvůli tomu, že v rané fázi byla většina domů obyvatel dřevěná. Považuji tyto toky, které si Krnované vytvořili, za velmi přínosné i pro špitál. Ten mohl dle mého názoru oba toky ležící v těsné blízkosti také využívat například pro zbavování se odpadu. Nemyslím si, že by voda, jak zde, tak v řece a nebo ve vodním příkopu, mohla sloužit k pití. Řeky byly ve středověku silně znečištěné, zejména odhazováním odpadu. Špitály vždy měly na pozemku ještě studnu, za účelem pitné vody. Předpokládám, že to tak bylo i v případě krnovského špitálu. Také se ukazuje, že starší sídlištní situace a síť vodních toků formovaly v počátcích urbanistickou strukturu města. Tato situace ovlivnila např. i trasování ulic. Pro překonání vodních toků byly používány dřevěné

¹⁰ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 85.

¹¹ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 85.

lávky. V Krnově museli být na svou dobu velmi šikovní a zdatní měšťané, obě vodoteče jsou totiž velmi sofistikovaně sestrojené a jedna z nich kopíruje tvar říčního meandru (ta u mlýnského náhonu). Jednalo se tedy o úpravu přirozených ramen řeky. Abych tedy shrnula vodní zdroje dostupné špitálu, mohl využívat pravděpodobně až pět vodních zdrojů: řeku Opavu, vodní příkop u hradeb (do kterého byla svedena řeka Opava), dvě vodoteče tekoucí městem a nejspíše i studnu na pitnou vodu. S takovou situací jsem se u žádného špitálu ještě nesetkala. Myslím, že se může jednat o zcela unikátní rozložení vodních toků v blízkosti špitálního objektu. [12] Pro středověké špitály byla blízkost vody velmi důležitá, proto myslím, že se jedná o velmi významný fakt. Pro srovnání špitál sv. Alžběty ve Vratislavi, kterému jsem se věnovala ve své bakalářské práci, má v blízkosti pouze dva vodní zdroje (řeka Odra a studna). Překonat to dokáží například špitály v Norimberku nebo Bruggách, které prakticky stojí na řece.

Ve středověku byly často ulice pojmenovány podle řemeslníků, kteří danou oblast obývali. Některá řemesla (jako například koželuhové) byla vykázána k hradbám a vodním tokům, jiná byla zase blíže centru města - šenky a podobné podniky. U krnovských hradeb se nacházela například Plátenická a Pekařská ulice (dnešní ulice U Požárníků), která končila u Hlubčické brány. [9] To je v těsné blízkosti špitálu sv. Ducha. Považuji tento fakt za důležitý, protože první doložená zmínka o špitálu sv. Ducha se nachází v dokumentu cechu pekařů.¹² Pekařskou ulicí také vedla jedna ze zmíněných vodotečí. Je průkazně doložena archeologicky, zatímco písemné prameny ji vzhledem k brzkému zániku nereflektují.¹³ V blízkosti vodního toku a hradeb se také z pochopitelných důvodů nacházela Barvířská ulička, kde se nacházela barvírna sukna. To myslím dává trochu lepší představu o rozložení řemesel ve středověkém Krnově. Pekařská ulice byla pak spojnicí k Drubežimu trhu. Důležité byly také tzv. fortny, obslužné branky v městském opevnění. [8]

Jak tvrdí Martin Strakoš s Romanou Rosovou v kapitole o vývoji Krnova v knize *Průvodce architekturou Krnova*¹⁴ není dodnes jasné, jestli Krnov byl nebo nebyl založen tzv. “na zeleném drnu”. S největší pravděpodobností je to ale město vývojové, tzn. vzniklé ze staršího sídelního jádra. V jeho půdorysu jsou totiž patrné zbytky staršího opevněného sídla, pravděpodobně tvrzi. Toto původní jádro se nacházelo v prostoru zasahujícím asi od zámku k farnímu kostelu (sv.

¹² KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 198.

¹³ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 102.

¹⁴ STRAKOŠ 2013, 26.

Martin). [13] Krnov pravděpodobně vznikl jako osada nebo kupecká stanice a asi ve 13. století se vyvinul v město. Leží totiž na křižovatce obchodních cest. Již v raném středověku je ale známá existence hradiště na Cvilíně (část dnešního Krnova, dnes se v ní nachází například známý poutní kostel Panny Marie Sedmiboletné).

Josef Žemlička se ve své knize *Království v pohybu*¹⁵ také několikrát zmiňuje o Krnovu.¹⁶ Podle něj Přemysl Otakar II. vložil do urbanizačního procesu značnou dynamiku, jednak z hospodářských důvodů, jednak s cílem upevnit královskou moc v regionech. K městské síti se za doby jeho vlády podle Žemličky přidal i Krnov a kromě něj například i Hlučín, Uherské Hradiště, Písek, Kolín, Kouřim, Jaroměř a mnohé další fundace.¹⁷ Hned dvakrát uvádí Žemlička událost z roku 1281¹⁸. Jedná se o příklad jasného vymezení majetku (koupě, prodej nebo spor byly většinou příčinou toho, proč bylo majetek třeba jasně vymezit), a to listinou Mikuláše Opavského, v níž vévoda odměnil měšťany 24 lánů lesa “na zboží v Opavici”. Později se v tomto prostoru ustanovily vsi Kobylišy a Linhartovy.

Dalibor Prix pak v knize *Krnov – historie, archeologie* tento akt o něco upřesňuje, jedná se o 24 lánů z vévodova dědičného statku Opavice.¹⁹ Jednalo se o odměnu krnovským měšťanům a fojtovi za to, že otevřeně podpořili králova nemanželského syna, vévodu Mikuláše I. Opavského, který patřil k nemanželské větvi Přemyslovců. Ten později svěřil patronátní právo k farnímu kostelu sv. Martina řádu německých rytířů.²⁰ Je tedy zajímavé, že ani Krnov se neobešel bez zásahů a mocenských her Přemyslovců, ač se nacházel tak daleko od jejich centra, Prahy.

K založení města došlo pravděpodobně pro vynikající strategickou polohu místa, kde se protínají dvě říční údolí. Také zde fungovaly významné obchodní cesty. Ty propojovaly Moravu se Slezskem. Jedna z cest byla Brno–Olomouc–Krnov, ta vstupovala do města na západě Horní branou a pak se dále větvila na dvě cesty. V brožuře o městě *Krnov* editované krnovskou

¹⁵ ŽEMLIČKA 2014.

¹⁶ Další Žemličkova publikace týkající se zakládání měst a jejich problematiky např. Počátky měst královských.

¹⁷ ŽEMLIČKA 2014, 217.

¹⁸ ŽEMLIČKA 2014, 298 a 412.

¹⁹ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 17.

²⁰ CDM VI, 241–242, č. 188 (v pozn.) a 224–225, č. 171.

historičkou Renátou Ramazanovou se dokonce uvádí, že město přímo vzniklo na křižovatce dávných obchodních cest spojujících pobaltská hansovní města s Itálií.²¹ Severnější cesta vycházela Hlubčickou branou a jižnější Opavskou branou. Důležité je, že Hlubčická brána ležela v těsné blízkosti špitálu a kostelu sv. Ducha. Špitál tedy ležel na obchodní a poutní cestě, jak bylo zvykem, aby mohl poskytovat své pohostinství a péči nejen nemocným, ale i pocestným. Asi v roce 1253 byl Krnov opevněn kamennými hradbami, v jejichž blízkosti se špitál nacházel.²² Opět se zde ctí klasická pravidla lokace špitálů - poblíž vody a městských hradeb v blízkosti obchodní cesty. Krnovský špitál je v tomto vlastně až téměř ukázkový příklad.

Území Krnova bylo osídleno již od pravěku, dodnes jsou dochovány pozůstatky několika opevněných sídlišť.²³ Nejstarším z nich je sídliště kultury tzv. nálevkovitých pohárů na Předním cvilínském kopci. Na Zadním cvilínském kopci jsou naleziště z mladší a pozdní doby bronzové. Na Kosteleckém vrchu je naleziště z doby halštatské. Tato práce ovšem není zaměřena na pravěk, uvádím zde jen pro úplnost, kam až sahá historie osídlení Krnova.

Romana Rosová se ve svém příspěvku v *Krnov – historie, archeologie* zmiňuje, že pro Krnov “existuje poměrně omezené množství středověkých pramenů”,²⁴ což mohu jen potvrdit ze svého bádání o špitálu. Prameny týkající se středověké fáze špitálu jsou ještě omezenější. Krnov nemá středověkou kroniku a město na rozdíl od např. Opavy nezmiňuje tzv. Haličsko–volyňský letopis z roku 1253. Ten popisuje tažení polsko–haličských vojsk Opavskem a je cenným zdrojem z této doby. Za první a nejstarší zmínku o Krnově jako takovém bylo tedy dlouho dokládáno tzv. chařovské privilegium z roku 1221. Rosová zmiňuje, že již v první polovině 20. století byla listina odmítnuta jako falzum a dnes není považována za “zcela pravou”.²⁵ Martin Strakoš zase uvádí, že o “této listině se ale podařilo dokázat, že je to falzum”.²⁶

První zmínka o Krnově, kterou je možno považovat za relevantní, je tak až z roku 1240, kdy král Václav I. daroval tišnovskému klášteru újezd Kyrnow, tedy Krnov.²⁷ Jako město byl Krnov

²¹ RAMAZANOVÁ, 7.

²² KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 127.

²³ STRAKOŠ 2013, 25.

²⁴ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 35.

²⁵ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 23.

²⁶ STRAKOŠ 2013, 26.

²⁷ CDB III/2 1962, 305–306, č. 227.

nejspíše potvrzeno už před rokem 1253, tehdy se v zakládací listině Horního Benešova uvádí jako svědek fojt Sigfrid z Krnova, Krnov je zde uveden jako Jegerdorf.²⁸ Tato listina je zároveň první, kde je užit německý název pro Krnov tedy Jägerndorf. V další listině z roku 1269 je už fojt Sigfrid uveden mezi městskými fojty. Martin Strakoš tedy předpokládá, že nejpozději v roce 1269 byl Krnov městem a že lokace Krnova proběhla někdy mezi lety 1240–1253.²⁹

První listina, kde je Krnov výslovně označen jako město, je z roku 1279 a jedná se o potvrzení městských privilegií královnou Kunhutou.³⁰ Krnov dostal městská práva v intencích tzv. hlubčické varianty, vycházející pravděpodobně z magdeburského, a ne franského práva. Což je pochopitelné, protože Hlubčice leží asi 20 km od Krnova. Dalibor Prix se ve svém příspěvku v knize *Krnov – historie, archeologie* domnívá, že zakladatelem města mohl být moravský markrabě Přemysl (pozdější král Přemysl Otakar II.) a nebo Václav I.³¹ Už od počátku byl Krnov významným centrem opavského knížectví. Na blízkém hradě Cvilíně (dnes známý pod jménem Šelenburk) sídlil opavský vévoda Mikuláš I., který je pravděpodobným zakladatelem minoritského kláštera v Krnově a s ním i špitálu sv. Ducha (toto bude hlouběji rozebráno ve 4. kapitole). Zajímavé je, že Mikuláš I. je nemanželským synem krále Přemysla Otakara II. Později krnovský fojt a město podpořili jeho nárok na Krnov ve sporu s královnou vdovou Kunhutou.

V 70. letech 13. století se pak v Krnově nejspíše usídlili minorité, aby zde založili klášter. Tímto se Krnov dostává na zcela zásadní pozici.³² V této době bylo obvyklé, že v přilehlých městech farní kostely spravovala uskupení řádových rytířů. Bylo tomu tak i v Krnově - farní kostel sv. Martina byl dán do správy řádu německých rytířů.³³ Během tohoto období byly Krnov a Opava jediná města v provincii, ve kterých se nacházel mendikantský klášter. I tato skutečnost je dokladem toho, že Přemyslovci vkládali do nově vzniklého města jisté naděje a viděli v něm potenciál. Mezi zeměpanskými městy založenými ve 13. století konventy mendikantů vznikaly jen v Brně, Olomouci, Znojmě, Jihlavě, Opava, Krnov, Uherský Brod a Šumperk.

²⁸ STRAKOŠ 2013, 26. (Neuvádí odkaz na pramennou edici.)

²⁹ STRAKOŠ 2013, 26.

³⁰ CDB III/2 1962, č. 227, 305.

³¹ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 11.

³² RAMAZANOVÁ 2000, 29 nebo STRAKOŠ 2013, 27.

³³ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 23. Nebo CDM VI, 241–242, č. 188 (v pozn.) a 224–225, č. 171.

Role duchovenstva v počátcích Krnova je také zajímavá. Už během středověku došlo k souběžnému působení dvou farářů. Území krnovského újezdu totiž spravovala farnost u kostela sv. Benedikta (dnešní Kostelec, část Krnova). Ta procházela koncem 13. století velmi dynamickým vývojem. Ve městě byl zeměpánem zřízen farní kostel sv. Martina. V 60. letech 13. století tedy staří osadníci v okolí města podléhali farnosti kostelecké, ale noví právoplatní měšťané byli podřízeni farnosti u kostela sv. Martina. Na tuto spletitou situaci místních far si obyvatelé museli zkrátka zvyknout. Faráři spolu pravděpodobně vycházeli, nepodařilo se najít žádné písemné doklady jejich vzájemných sporů.³⁴ V roce 1281 předal Mikuláš I. správu dosud zeměpanského patronátního kostela řádu německých rytířů.³⁵ Ti hrají důležitou roli, protože v blízké Opavě měli ve středověku své řádové sídlo, ze kterého mohli bratři přijít do Krnova. Také je zde pravděpodobnost, že mohli mít v Krnově už nějakou roli ve 20. letech 13. století, zřejmě zde mohla vzniknout komenda.³⁶ Němečtí rytíři tedy získali právo dosazovat faráře do úřadu.

Během 14. století pak došlo ke třenicím mezi Přemyslovci a řádem německých rytířů ohledně patronátního práva k farnímu kostelu. Tyto rozpory se různě protahovaly a rozvíjely, postupně do nich byli zataženi i další aktéři, ale protože tato práce není zaměřená na kostel sv. Martina, myslím, že prozatím to bude stačit k nastínění situace. Ke správě německými rytíři se později ještě vrátím v páté kapitole. Nicméně svou nejzásadnější roli sehráli v bruntálském okrese a konkrétně v Bruntále němečtí rytíři až v novověku během 17. století.

Město mělo během středověku asi 160 domů, které měly právo pivního nebo vinného šenku, což je obrovský počet. Obvykle se jedná o 40–70 domů.³⁷ Martin Strakoš se domnívá, že důvodem může být spojení dvou kolonizačních měšťanských vrstev nebo mimořádná velikost předlokační osady nebo vlastní lokace. Domnívám se, že pokud Krnov vznikl na původní obchodní stanici, což je jeden z názorů, může tento fakt ovlivňovat i to, že Krnov leží na tehdejší významné křižovatce dálkových komunikací, kde se dělily cesty ze Slezska do různých částí Moravy (např. Brno, Opava, Olomouc, Bruntál). Může jít o vedlejší efekt toho, že cestující a kupci zkrátka potřebovali někde odpočívat a přenocovat. Důležitým předpokladem prosperity města bylo tržiště (*forum*), chráněné tzv. mílovým právem. Krnov měl jak právo běžného

³⁴ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 23.

³⁵ CDM VI, 241–242, č. 188 (v pozn.) a 224–225, č. 171.

³⁶ Více se této problematice bude věnovat podkapitola 5.2., dále k tomuto např. ADAM 2005, JAN/SKŘIVÁNEK 1997.

³⁷ STRAKOŠ 2013, 27.

týdenního trhu, tak i výročního. Právo výročního trhu bylo Krnovu uděleno roku 1316 králem Janem Lucemburským.³⁸ V Krnově se také nacházelo asi 16 samostatných soukenických krámů, Drůbeží trh, zaměřený na prodej masa (pro odpad a zřejmě i zápach byl situován v jiné části města). Existovaly i tzv. řemeslnické lávky - solné, obuvnické, masné nebo i pekařské. Na trhu bylo vyhrazené i místo pro prodej obilí. Začátkem 14. století za fojta Petra se městu podařilo získat i privilegium pořádání velkého trhu v den svátku Nanebevzetí Panny Marie. V centru města na náměstí, kde bylo i tržiště, se nacházela radnice. **[14]** Dnes je nově postavená a známá ve své neorenesanční podobě se secesními detaily a je jednou z dominant města. Samotná budova radnice spjatá s administrativní funkcí je v Krnově doložena od roku 1404. V té době tzv. Dolní náměstí bylo reprezentační a administrativní tepnou. Je třeba říci, že se nacházelo v blízkosti špitálu sv. Ducha. **[6]** Dalšími shromaždišti bylo Horní náměstí, Drůbeží trh a Jahelný kout (přechodně Dřevěný trh).

Udělování tržních privilegií je možné vnímat jako dynamický proces, založený na potřebách konkrétní lokality. Samotné konání trhů ve středověku zastávalo do jisté míry městotvornou úlohu.³⁹ Trhy se zjednodušeně dělí na několik významných kategorií: na trhy týdenní a pak trhy výroční, případně trhy pořádané při nějakém svátku či slavnostní události (viz. výše trh na svátek Nanebevzetí Panny Marie). První tržní povolení udělované vsi nebo městu zpravidla souvisely s patrociniem nebo výročním dnem posvěcení místního kostela.⁴⁰ Domnívám se, že vývoj krnovských trhů a získávání tržních privilegií mohl být vskutku dynamický, když uvážíme fakt, že Krnov vznikl jako jakási “stanice” na křižovatce obchodních cest.

Co se týče vývozního zboží a dalších zdrojů, již ve středověku započala v Krnově tradice soukenictví, ve 14. století bylo na řece zřízeno bělidlo a ve městě postaven soukenický dům. V pozdějších časech se zde pak naplno rozvinul textilní průmysl. Soukenická ulice se dodnes nachází v těsné blízkosti bývalého špitálu sv. Ducha. Předpokládám, že zde zůstalo zachováno něco ze středověkého rozložení města. **[8]**

V okolí se samozřejmě soustředila zemědělská produkce, vzhledem k blízkosti řeky a úrodnosti půdy. Geologickým podkladem Krnovska je karbon, překrytý množstvím štěrků

³⁸ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 107.

³⁹ DRÁPALA 2014, 23.

⁴⁰ DRÁPALA 2014, 41.

a písků. V okrese se také nachází naleziště pískovce, čediče a žuly.⁴¹ Jak uvádí Zapletal a Kubalec v knize Geografie okresu Krnov, tak “před staletími se rýžovalo zlato v okolí Heřmanovic a v Janově” a na Krnovsku se těžilo i stříbro.⁴² Na větší části okresu se nachází těžké jílovito-hliněné půdy, jen na Osoblažsku a v blízkosti Krnova jsou hlinité a jílnato-hlinité půdy.

⁴¹ ZAPLETAL/KUBALEC 1959, 17–18.

⁴² ZAPLETAL/KUBALEC 1959, 18.

3. Analýza interdisciplinárního stavu bádání

O zkoumání bývalého špitálního objektu a kostelu sv. Ducha je v Krnově velký zájem. Ten je však v dnešní době troufám si říci spíše regionálních rozměrů než celorepublikových. K objektu je jen skrovné množství literatury a nevím o žádné knize, která by se věnovala přímo jen a pouze objektu bývalého špitálu sv. Ducha s přilehlým kostelem. Literatury je poměrně málo, a pokud obsahuje samostatnou kapitolu o špitálu, lze už mluvit o zásadní literatuře k tomuto objektu. Bylo by tedy hodně náročné se snažit kapitolu dělit na literaturu týkající se špitálu a na literaturu týkající se např. městského vývoje. Jelikož se jedná o tak malý a poměrně málo zkoumaný objekt, jsou tyto věci od sebe neodlučitelné. Pokusím se tedy zmapovat dostupnou literaturu, která se týká špitálu i raného vývoje města Krnova, jehož aspekty jsou velmi důležité pro pochopení špitálu.

Za zcela zásadní považuji dvě poměrně nové publikace, první z nich je *Průvodce architekturou Krnova*, kterého editoval Martin Strakoš, z roku 2013.⁴³ Tato publikace se v úvodu zabývá historickým vývojem Krnova a ve druhé části potom přistupuje k různým zajímavým krnovským budovám, které zpracovává formou hesel. Troufám si ji zhodnotit jako určenou zčásti pro odbornou, ale z větší části i pro laickou veřejnost. Kniha nejde v některých tématech (např. vznik města) až tak do hloubky, nicméně informace v ní obsažené jsou velmi cenné.

Druhá zásadní publikace je dokonce ještě novější a to z roku 2015, *Krnov – historie, archeologie*, kterou editovali František Kolář, Dalibor Prix a Michal Zezula.⁴⁴ Tato publikace je z mého pohledu velmi kvalitní. Jedná se o jedno z naprosto stěžejních děl k nedochovaným nebo jen částečně dochovaným budovám Krnova, ke kterým samozřejmě patří i špitál a kostel sv. Ducha. V úvodu se v několika kapitolách důkladně věnuje vzniku města a jeho středověkým i jiným fázím. Poté přejde na samostatné kapitoly týkající se vybraných krnovských archeologicky zkoumaných objektů. Zabývá se tedy i špitálem sv. Ducha. Kniha je zaměřena spíše na odbornou veřejnost, v některých místech je velmi podrobná, obsahuje množství zajímavých informací. Je skvěle zpracovaná s množstvím fotografií. Určitě se jedná o zásadní publikaci a do jisté míry, troufám si říci, zcela unikátní. K určitému odbornějšímu náhledu na krnovskou historii je pak zcela elementární. Obsahuje poznatky z nejnovějších archeologických výzkumů a i historie je velmi kvalitně zpracována. Nicméně zase poskytuje menší množství informací o přírodních

⁴³ STRAKOŠ 2013.

⁴⁴ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015.

podmínkách souvisejících s krnovskou lokací, což ovšem ani není její primární zaměření. Obě tyto zmíněné knihy jsou poměrně nové, dobře zpracované, obsahově velmi kvalitní a obě také obsahují samostatnou kapitolu o špitálu sv. Ducha. Jsou napsány na základě nejnovějších poznatků slezskými historiky a archeology.

Další knihy poskytují o špitále sv. Ducha už spíše sporadické zmínky. Na doplnění přírodních podmínek souvisejících s lokací Krnova jsem použila jedinou knihu tohoto druhu týkající se Krnovska. Z tohoto důvodu je vyjímečně poněkud staršího data z roku 1959 od pánů Zapletala a Kubalce (křestní jména autorů kniha neuvádí) *Geografie okresu Krnov*.⁴⁵ K historii Krnova je pak dochováno množství menších brožur nebo článků z doby okolo přelomu století i novějších. Na jejich editaci se však podíleli renomovaní krnovští historici, informace v nich jsou už z podstaty dost omezeného rozsahu, ale jsou stručné a zásadní. Toto stručné shrnutí se vztahuje asi na všechny brožury, publikace či články, které následně jmenuji. Patří mezi ně například: menší publikace *Počátky města Krnova* od Jiřího Kejře⁴⁶ z roku 1968, *Město Krnov v pohledech minulých staletí*, které editoval Martin Košutek⁴⁷, rok vydání neznámý. Tato publikace spíše rozsahu brožury obsahuje zejména veduty města Krnova s krátkým odborným komentářem. Dále brožura *Krnov* editovaná krnovskou historičkou Renátou Ramazanovou, rok vydání neznámý.⁴⁸ Další prací této autorky je pak kniha *Krnov na přelomu XXI. století*, také pojednávající zčásti o historii Krnova.⁴⁹

Dále bych ráda zmínila několik publikací, které se přímo nevěnují špitálu sv. Ducha, ale zabývají se jinými částmi Krnova a jsou důležité pro propojení některých segmentů. Například *Krnov město královského nástroje* od Bohumila Plánského z roku 2007⁵⁰. To je kniha pojednávající o výrobě varhan, kterou byl Krnov proslavený. Varhany tedy úzce souvisejí s krnovskými kostely. Dále pak publikace editovaná Daliborem Prixem, *Kostel sv. Benedikta v Krnově – Kostelci* z roku 2009.⁵¹ Kostel sv. Benedikta je považován za nejstarší kostelní

⁴⁵ ZAPLETAL/KUBALEC 1959.

⁴⁶ KEJŘ 1968.

⁴⁷ KOŠŮTEK.

⁴⁸ RAMAZANOVÁ.

⁴⁹ RAMAZANOVÁ 2000.

⁵⁰ PLÁNSKÝ 2007.

⁵¹ PRIX 2009.

centrum v Krnově, už o něm byla zmínka v předchozí kapitole. Závěrem bych pak zmínila článek Jana Stejskala (k nalezení na webových stránkách krnovské synagogy), *Historie budovy Spolkového domu "U synagogy" (dům Soukenická 82/6 v sousedství krnovské synagogy)* z roku 2012.⁵² Krnovská synagoga totiž leží v blízkosti špitálu sv. Ducha, dají se tam tedy najít některé společně zajímavé informace týkající se lokace objektů, zejména co se týče polohy u městských hradeb.

Další zmínky o Krnovu lze najít v publikacích Josefa Žemličky, které se zabývají vznikem měst jako například *Království v pohybu* a nebo *Počátky Čech královských*.⁵³ Jedná se však o zmínky spíše sporadické, často bez kontextu, jen jako uvedení příkladu nějakého jevu týkajícího se zakládání měst.

Jakákoliv práce týkající se Krnova by také neměla postrádat zmínku o panu Vladimíru Bluchovi. Jedná se o nyní už téměř devadesátiletého krnovského historika, geografa a pedagoga. Jako historik má ovšem spíše charakter krnovského kronikáře. Napsal množství článků a publikací o historii Krnova. Jeho knihy spíše tíhnou k žánru, který bychom mohli nazvat "historický obraz", na základě reálných událostí a reálií promíchaných s těmi smyšlenými vypráví beletristickou formou obraz krnovských občanů z určitých období. Druhý žánr, kterým se zabývá, je spíše kronikářské formy. Jeho práce, pokud jsou citovány v odborných pracích a textech, musí být podrobeny kritickému oku. Jelikož se ve své práci zabývám vrcholným až pozdním středověkem 14.–16. století, zařadila jsem do literatury Bluchovu publikaci *Vysoké nebe: Historická freska o životě na Krnovsku v 16. století* z roku 1998.⁵⁴ Pan Blucha se velmi významně zasloužil na objevování krnovské historie a zcela jistě mu nelze upřít obrovské úsilí napřené tímto směrem. Proto jsem ho také zařadila do tohoto výčtu. Nelze mluvit o kompletní, ba ani o stručné analýze pramenů týkajících se Krnova, aniž by byl alespoň zmíněn pan Blucha.⁵⁵

⁵² STEJSKAL 2012.

⁵³ ŽEMLIČKA 2002 a 2014.

⁵⁴ BLUCHA 1998.

⁵⁵ Další z jeho publikací např.: *Velký požár: (Krnov 1779) : historický obraz ze života v Krnově v 18. století* z roku 2002, *Město Krnov: průvodce po památkách*, 2003, *Město mezi dvěma řekami: čtení o pozoruhodné historii města zvaného Kyrnow, Jegerdorf, Carnovia, Jägerndorf, Karniów, Krnov*, 2007, *Řeka mého rodu a rod mé řeky: obrázky ze života obyčejného slezského rodu*, 2011 nebo *Stručné dějiny města Krnova*, rok vydání neznámý.

Mezi další práce týkající se špitálu sv. Ducha v Krnově spadá několik nepublikovaných a nebo jen zčásti publikovaných výzkumů. Jedná se o zprávy z archeologického a stavebně historického výzkumu a restaurátorskou zpráva. První dvě zmíněné jsou uloženy na Územním odborném pracovišti NPÚ v Ostravě, restaurátorská zpráva by tam měla být také, nicméně díky tomu, že dokumenty se nějaký čas stěhovaly mezi Opavou a Ostravou, je obtížné některé z nich vystopovat. Nepublikované odborné stati týkající se restaurování mám proto ze soukromého archivu krnovské historičky Renáty Ramazanové, která se silně angažovala v obnově špitálu a kostelu sv. Ducha.

Všechny tyto zprávy pochází ze 70. let minulého století, kdy probíhala příprava na opravu a restaurování v té době zchátralých a rozsáhle poškozených budov špitálu a kostela. Poté co došlo k restaurování a opravě, začaly být objekty znovu používány a nebyla potřeba dalších výzkumů, jedná se proto o nejnovější poznatky, které jsou k těmto objektům dostupné. Je třeba uvést, že jejich kvalita je kolísavá (zejména u archeologického výzkumu) a je potřeba vzít v potaz jejich rok vzniku a fakt, že od té doby už existují mnohem modernější metody. Nicméně je z nich třeba vycházet, protože jsou to jediné nové a dostupné výzkumy ke špitální a kostelní budově. Novější náhled přináší již zmíněná kniha z roku 2015 *Krnov – historie, archeologie* editorů Františka Koláře, Dalibora Prixe a Michala Zezuly.⁵⁶ Tam jsou i zčásti publikované archeologické poznatky. Soudobé výzkumy přínosné ve vztahu ke špitálu pak přináší zejména prouzkoumání vodotečí a okolí špitálu, ne však přímo špitální budovy.

Archeologickou zprávu Svatopluka Břízy nazvaná *Krnov - Kostel svatého Ducha se špitálem 1978–1977, nálezová zpráva*⁵⁷ musím bohužel hodnotit velmi kriticky. Zpráva má pouze pár stran a značné množství informací je v ní jen naznačeno a nebo řečeno jen zčásti. Výzkum probíhal v dnešní špitální budově. Bříza⁵⁸ například zmiňuje tři sondy, avšak zpráva obsahuje pouze popis sondy číslo 1 a pak následuje rovnou obrazová příloha. Popis sondy číslo 2 je pak ještě možné nalézt v popiscích k fotografiím, popis nálezů v sondě 3 pak chybí zcela. Obrazová a fotografická příloha je ovšem na velmi dobré úrovni, je proto škoda, že jí psaná část zcela nesekunduje. Zpráva třeba neobsahuje dataci nalezených fragmentů, a to ani přibližnou. Oproti archeologické zprávě, se kterou jsem se setkala při svém předchozím bádání ohledně bakalářské

⁵⁶ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015.

⁵⁷ BŘÍZA 1978.

⁵⁸ Další příspěvek o archeologického výzkumu od pana Břízy se nachází formou krat'ounekého článku ve Zpravodaji města Krnova, červen 1977.

práce ve Vratislavi a s kterou tedy mohu porovnávat (přiznávám, že je novějšího data) je kvalita této zprávy značně kolísavá. Avšak nutno také podotknout, že se mi podařilo najít zmínku, že archeologický výzkum ve sv. Duchu byl předčasně ukončen, příčina nebyla uvedena. Možná byl na vině tehdejší režim.

Lepší kvalitu má potom zpráva stavebně historického výzkumu *Krnov - Bývalý kostel sv. Ducha a městský špitál - stavebně historický průzkum*, která nese zvučná jména Dobroslava Líbala, J. Eliáše a Mojmíra Horyny (zpráva bohužel neuvádí celá jména).⁵⁹ Zpráva obsahuje velmi rozsáhlý a zajímavý úvod shrnující historii špitální a kostelní budovy, ve kterém je možné nalézt značné množství zajímavých informací, na které v jiných publikacích či zprávách nelze narazit. Je vidět, že autoři věnovali kvalitní práci rešerši objektu. Pak obsahuje dlouhý a kvalitní popis stavu budov a doporučení k jejich opravě a restaurování, mimo jiné také samozřejmě popisuje části nalezené ze starších období, což je také velmi přínosné. Obecně má tato zpráva mnohem lepší úroveň než archeologická.

Závěrem bych se zmínila krátce k restaurování. Na tomto poli se velmi angažovala paní Libuše Dědková jako tehdejší pracovnice NPÚ Ostrava a tomuto tématu se ve svých příspěvcích věnovala opakovaně.⁶⁰ Byla velkou bojovnicí za rekonstrukci sv. Ducha a šířila osvětu o následné úspěšné rekonstrukci. Hodně se ve svých článcích věnuje zejména restaurátorské části, zprávu o restaurování se mi bohužel nepodařilo dohledat. Např. nepublikovaná stať Libuše Dědkové *Z historie špitálu a kostela sv. Ducha v Krnově*⁶¹ se věnuje zejména zrestaurování kostela sv. Ducha a mimo jiné také historii špitálu a kostela. Rovněž přináší velmi kvalitní rešerši. Výborně popisuje malby nalezené v kostele a jejich restaurování. To byl stručný rozbor zpráv, všem se bude dále rozsáhleji věnovat podkapitola 4.2.

Závěrem bych ještě ráda zmínila dvě publikace staršího data, které se zabývají krnovským špitálem. Obě jsou sice z 19. století, takže se nedá říci, že by se jednalo o nejmodernější literaturu nicméně přinášejí cenné poznatky k historickému vývoji špitálu, kterému se moderní publikace věnují v menší míře. Jedná se o práce: Gregor Wolný *Kirchliche Topografie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften* z roku 1862 a Johann Spatzier *Beiträge für die alte Geschichte des bürgerlichen, Hospitals zum heiligen Geist in Jägender* z roku 1882.

⁵⁹ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972.

⁶⁰ Viz. DĚDKOVÁ 1988a, DĚDKOVÁ 1988b, DĚDKOVÁ 1989 a DĚDKOVÁ.

⁶¹ DĚDKOVÁ.

4. Vznik a architektonický vývoj špitálu sv. Ducha v Krnově

Špitál i kostel sv. Ducha jsou dnes dochované v jejich barokní (kostel) a klasicistní (špitál) zrenovované podobě. Dokonce se o 90° a pár stovek metrů změnila i lokace budov od jejich středověké polohy. V této fázi je tak třeba vycházet hlavně z archeologických a stavebně historických výzkumů, které pomáhají zmapovat středověký vývoj špitálu od jeho počátku. Středověká část je dnes dochovaná jen fragmentálně.

4.1. Vznik špitálu a kostelu sv. Ducha

Hned v začátku této podkapitoly je třeba uvést, že zkoumání vzniku špitálu a kostelu sv. Ducha je poměrně složitá záležitost. Datum vzniku není známé ani ho nelze s jistotou určit. Původně se jednalo o gotické objekty, situované v blízkosti Hlubčické brány. Tato brána do města uváděla významnou stezku z Horního Slezska, vycházející z Opolí a směřující přes Hlubčice, Krnov a Bruntál na Moravu.⁶² Z dnešního pohledu tato stezka vedla směrem z území dnešního Polska. Podle Dalibora Prixe a Františka Koláře tvořila brána nejpozději od 14. století součást areálu městského špitálu.⁶³ Poutníkům ze Slezska tak ihned zvěstovala, že se nacházejí ve slušném a civilizovaném městě, které má svůj vlastní špitál. Počítá se tedy s péčí o poutníky, nemocné, chudinu a staré měšťany. Špitál u brány byl ve středověku “vizitkou” každého města, které chtělo lákat poutníky nebo obchodníky. Dosvědčuje totiž sociální vyspělost obce. Špitál samozřejmě poskytoval krátkodobé či nouzové útočiště, např. poutníkům. Jeho hlavní funkcí bylo poskytovat péči nemocným, ale i starým měšťanům. Ti si pobyt v nich často předpláceli. Určitý počet míst byl vyhrazený pro městskou chudinu.⁶⁴ U zrodu špitálů stávali velmi často panovníci, projevovali tak své milosrdenství a jakousi účast se svými poddanými.⁶⁵ Péče o chovance pak byla svěřena do péče řádům nejčastěji rytířským (v Krnově se to týkalo řádu německých rytířů - tím se bude práce také zabývat v dalších kapitolách). Po stránce ekonomické spadaly pod městskou radu.

⁶²KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 194.

⁶³ KOLÁŘ/PRIX/ ZEZULA 2015, 194.

⁶⁴ DĚDKOVÁ, 1.

⁶⁵ Více informací k tomuto tématu v autorčině bakalářské práci VOCELKOVÁ 2016.

Písemné prameny ke středověkému období krnovského špitálu se bohužel dochovaly jen ve velmi střídmé a omezené formě. Nedochovala ani zakládací listina, pokud vůbec nějaká v té době vznikla. První dochovaná zmínka o špitálu pochází z roku 1371 a podle Dalibora Prixe a Františka Kováře je jen obtížně verifikovatelná.⁶⁶ Nachází se totiž ve statutách krnovského pekařského cechu, které se dochovaly pouze v opisu. Ten byl vyhotovený a ověřený až roku 1770.⁶⁷ Zmínka o privilegii z března 1371 je zde však velmi nejasná. Opis listiny konstatuje, že privilegium pekařům vystavil první opavský a krnovský vévoda Mikuláš. I když se zmiňuje jako první vévoda Mikuláš, je velmi nepravděpodobné že by se jednalo o opavského vévodu Mikuláše I., který zemřel roku 1318. Roku, který se zmiňuje v souvislosti s privilegiem by datací mnohem lépe odpovídal Mikuláš III. (zemřel 1394) anebo Mikuláš II. Opavský a Ratibořický (zemřel 1365).

Klauzule, která je nejpodstatnější, protože obsahuje zmínku o špitále, pojednává o rozdělení zabavené mouky mezi lidi ve špitále nebo chorobinci. Zde se jedná o špitál sv. Ducha. Toto uvádějí autoři zprávy ke stavebně historickému výzkumu Líbal, Eliáš a Horyna *Krnov - Bývalý kostel sv. Ducha a městský špitál - stavebně historický průzkum*.⁶⁸

K opisu listiny je ovšem potřeba přistupovat kriticky, protože pouze první paragraf odpovídá svým stylem formě, kterou se psaly listiny ve 14. století. Další odstavce spíše odrážejí podobu cechovních statut z 18. století. Tedy z doby ve které vznikl opis. Zmínka o chudých ve špitále se nachází až ve druhé části listiny, tedy v té která vykazuje novověké znaky. Není jasné, jestli zmínka o špitálu pochází z původní listiny ze 14. století a nebo byla parafrázována či upravena v 18. století.

Podle mě je tato listina svým způsobem velmi zajímavá a skýtá prostor k dalšímu bádání. Zajímavé by bylo zejména rozšířit hledání na účetní listiny pekařského cechu a na dodávky pečiva, s největší pravděpodobností však tyto listiny v době středověku buď vůbec nevznikly, nebo se nedochovaly, nebo nejsou dosud inventarizovány ve fondu. To že se první zmínka

⁶⁶ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 198.

⁶⁷ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 198. Listina je uložena v ZA v Opavě, fon Královský úřad v Opavě, inv. č. 230, sign. J 1, č. kartonu 154, složka 5/3 Krnov 1371–1736 (1743–1782), f. 3–10V, č.2, Pekaři – 10. 8. 1770, Jägendorf, konfirmace opisu výsad pekařského cechu.

⁶⁸ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 2.

o špitále vyskytuje zrovna v listině cechu pekařů nemusí být překvapivé. Podařilo se totiž doložit (ve Vratislavi a v Bresciu), že mezi špitály a cechem pekařů probíhalá jistá forma barterové výměny (směnný obchod). V kostele sv. Matěje ve Vratislavi, který sousedil se špitálem sv. Alžběty, se totiž údajně nacházela kaple pekařských služebníků.⁶⁹ Něco podobného je doložené i ve špitálu v Bresciu. Tam měli s pekaři dohodu, cech pekařů zajišťoval pečivo konventu, který měl v péči špitál buď zcela zdarma, anebo velmi lacino výměnou za duchovní péči.⁷⁰

I přes určitou nejasnost zmíněných stanov pekařského cechu je zde ale pořád možnost, že něco podobného mohlo v Krnově fungovat. A nejen v Krnově, možná tomu tak bylo i v jiných špitálech. Dokladů k tomuto zajímavému tématu je velice málo. Jedná se ovšem o zcela rozumné a výhodné spojení které, pokud se nad ním zamyslíme, dává smysl. Je nanejvýš pravděpodobné, že ve Vratislavi a Bresciu to fungovalo na principu barteru: cech dodával konventu pečivo a konvent se za cech modlil a poskytoval duchovní útěchu. Počet lůžek ve špitálech byl ve středověku také velmi omezený, možná součástí této úmluvy mohlo být i zajištění místa ve špitále v případě potřeby. To byly pro středověk zásadní a důležité věci. Pokud přihlídneme k těmto příkladům, když se v dokumentech cechu pekařů nachází zmínka o špitále může to mít hlubší význam. Domnívám se, že je krajně nepravděpodobné, aby cech pekařů ve svých dokumentech zmiňoval špitál, pokud by s ním nějakým způsobem neměl něco společného. Tato problematika je zatím neprobádaná a poskytuje prostor pro další výzkumy, navíc jde v Česku o téma zatím neznámé. Může se zde jednat o nadějně téma, které by mohlo tuto zvláštní problematiku osvětlit a s ní dále i chod středověkých špitálů.

Vzhledem k tomu, že je těžké ne-li nemožné zhodnotit přesnost a věrohodnost opisu, je potřeba datum první zmínky o špitále (1371) brát s rezervou. Stejně tak i možné spojení s cechem pekařů, které jak už jsem nastínila je však velmi pravděpodobné (i ve světle příkladů z Wrocławu a Brescia). V Krnově je možno dát ke zvážení ještě další dvě záležitosti. A to, že bývalá Pekařská ulice (dnešní U Požárníků) ležela v těsné blízkosti špitálu. **[8]** Další je ta, že při průzkumu výzdoby kostela sv. Ducha, který byl a dodnes je i po přestavbě přímo napojen na špitál, byla nalezena cechovní znamení. A jedním z nich je i to pekařské.

⁶⁹ SLOŇ 2000, 141.

⁷⁰ SLOŇ 2000, 140–141.

Výmalba kostela pochází podle Libuše Dědkové asi z 15. století. V kostele byla nalezena heraldická a cechovní znamení na čelní ploše vedle vítězného oblouku. [15] Kromě již zmíněného znaku pekařů (preclík) [16], jsou zde i kružidla, kladívka a další nástroje stavitelů, zedníků a kameníků.⁷¹ To dokládá, že se na výstavbě špitálu kromě krnovských měšťanů (z bohatší vrstvy) pravděpodobně podílely také cechy a stali se nějakou formou donátory instituce. Samotná výstavba špitálu byl pravděpodobně projekt, na který se svým způsobem složilo a podílelo celé město. Podrobněji se k tomu vyjádří následující podkapitola.

Nechci zde podsouvat žádná neověřená tvrzení. Může však jít o podstatné byt' zatím neprobádané souvislosti. A také základ pro hypotézu, jejíž ověření však vyžaduje další bádání. Domnívám se, že je tedy důležité upozornit na tuto problematiku a vůbec poukázat na její existenci. Tedy pro shrnutí - zmínka o špitálu v rozporuplném opisu stanov pekařského cechu, blízkost špitálu s bývalým sídlem cechu pekařů (prakticky na vedlejší souběžné ulici) a přítomnost cechovního znamení ve výzdobě špitálního kostelu sv. Ducha.

Podle autorů stavebně historické zprávy je první přímá zmínka o špitále doložena v opisu zprávy o darování mlýna z roku 1386,⁷² kdy dcery opavského knížete Mikuláše II. Alžběta a Anežka darovaly špitálu sv. Ducha v Krnově pod městem se nacházející mlýn, který ještě v 19. století nesl název "Špitální".⁷³ Pokud lze této listině, které je také dochovaná jen v opisu věřit, pak můžeme předpokládat, že v roce 1386 buď ještě fungoval "starý špitál" a nebo už byl v provozu "nový špitál".⁷⁴ Přikláním se spíše k první variantě. Můžeme však rok 1386 považovat jako rok do něhož byl zcela jistě založen původní "starý špitál", vzniklý ještě před svým zánikem. Víme totiž, že začátkem 15. století už byl v provozu tzv. "nový špitál". Bohužel k této listině nejsou dochovány žádné další informace. Zcela jistě se ale jedná o nejstarší věrohodnou zmínku o špitále.

Stejně jako listina pekařského cechu ani další dokumenty nevnáší do vzniku špitálu mnoho světla. Podobně obtížně zařaditelná je zmínka o každoroční donaci jedné hřivny grošů

⁷¹ DĚDKOVÁ, 5.

⁷² LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 2 nebo SPATZIER 1882, 17.

⁷³ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 2.

⁷⁴ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 2–3 nebo SPATZIER 1882, 17.

z Piskořova na Osoblažsku. Krnovskému špitálu tyto peníze věnoval Jindřich z Fulštejna.⁷⁵ Ovšem i zde je označení osoby stejně tak strohé jako v listině cechu pekařů. Těžko říci, zda se jednalo o biskupského hejtmana Jindřicha z Fulštejna (první toho jména, zemřel 1392), nebo jeho syna či vnuka. Oba jsou zváni Jindřich z Fulštejna (první zemřel 1431/32, druhý zemřel 1465).⁷⁶ Do celé věci vnáší jisté světlo až pozdější listiny z 15. století. Ty dokládají, že špitál byl plně funkční už před rokem 1404.⁷⁷

V roce 1403 rozšířila městská rada Krnova nadání špitálu koupí robotního dvora Löwenhof na hlubčickém předměstí.⁷⁸ Roku 1404 pak zaopatřil špitál krnovský měšťan Mikuláš Gernscher statkem Heinrichwitz, který předtím koupil od Linharta z Heinrichwitz.⁷⁹ (Pozn. autorky: Jména a místní názvy uvádím v podobě, v jaké jsem je objevila - v Krnově byl velmi silný německý vliv a k některým místním názvům možná ani není zachován či znám ekvivalent.) Toto je informace, k níž jsem dále nenalezla žádný komentář, může být ale významná. Proč by pouhý měšťan věnoval špitálu svůj statek? Možných důvodů je několik. Mohl být starý a nebo nemocný na prahu smrti - a tímto způsobem si chtěl zajistit své místo ve špitále. Tato informace může ukazovat na to, že v Krnově vládl podobný systém jako např. ve Vratislavi, a bylo možné si pořídit své místo ve špitále a zajistit se tak na stáří.⁸⁰

Další fakt, podle kterého by se dala určit datace vzniku špitálu, je příchod řádů, v jejichž správě se špitál nacházel. V tomto případě je to podle moderní literatury sporná správa řádem německých rytířů a potvrzená správa minority. Můžeme tedy porovnat dobu příchodu těchto řádů do Krnova, pomůže to ovšem jen vymezit terminus post quem pro vznik krnovského špitálu. V roce 1281 jsou v Krnově doloženi němečtí rytíři. Vévoda Mikuláš I. jim přidělil patronátní právo nad farním kostelem sv. Martina.⁸¹ Dalibor Prix a František Kolář ve svém příspěvku

⁷⁵ Listina je uložena v ZA v Opavě, fond pozůstalosti Vincence Praska, inv. č. 836, Historická topografie země Opavské II. O–Ř, 194.

⁷⁶ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 199.

⁷⁷ PRIX 2008, 33–34, č.1.

⁷⁸ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 5.

⁷⁹ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 6.

⁸⁰ SŁON 2008, 148.

⁸¹ CDM VI, 241–242, č. 188 (v pozn.) a 224–225, č. 171.

v knize *Krnov – historie, archeologie*⁸² však tvrdí, že toto datum nemůžeme spojovat se vznikem špitálu sv. Ducha.

Rok 1408 je pro špitál velmi zásadní a zároveň poskytuje dvě listiny, které si vzájemně protirečí. Kolář, Prix a Zezula výslovně uvádějí,⁸³ že nemáme doklad o správě řádem německých rytířů pro středověk. Tuto tezi potvrzují tím, že špitál sv. Ducha vystupuje ve středověkých pramenech zejména jako zeměpanská fundace, roku 1408 pak předaná tehdejší pánem města, moravským a braniborským markrabětem Joštem Lucemburským, městské radě v Krnově.⁸⁴ Ze stejného roku pochází i listina, kterou Kolář, Prix a Zezula vůbec nereflektují. Ve stavebně historické zprávě⁸⁵ jsem totiž našla citovanou, dnes již však zapomenutou listinu (moderní bádání s ní nepracují) o darování mlýna z roku 1408, ve které městská rada věnuje tento mlýn řádu německých rytířů, pro potřeby špitálu sv. Ducha.⁸⁶ Tato listina je zároveň pádným důkazem toho, že ve středověku řád německých rytířů špitál zcela jistě spravoval, alespoň krátkou dobu. První zmíněná listina pochází z ledna roku 1408 a listina o darování mlýna je z března tohoto roku. Druhá zmíněná a dnes polozapomenutá listina ovšem působí velmi věrohodně a zároveň je citována zvuknými jmény Horyny, Eliáše a Líbala. Mohla zde nastat situace, že byl špitál nejdříve věnován markrabětem městské radě a ta se poté rozhodla učinit logický krok a dát ho do správy jedinému primárně špitálnímu řádu, který v Krnově působil.

Informaci o správě německými rytíři ve středověku bohužel nereflektuje většina moderních bádání. Listinu z roku 1408 lze dohledat pouze ve dvou statích a to ve stavebně historické zprávě ze 70. let minulého století⁸⁷ a v knize týkající se kostelu sv. Benedikta,⁸⁸ která ji ovšem neuvádí ve vztahu ke špitálu. Jediná další moderní publikace, která se zabývá tím, že špitál sv. Ducha měli ve správě během středověku němečtí rytíři je *Krnov na přelomu XXI. století* Renaty Ramazanové, která uvádí v úvodní části o stavebním vývoji města Krnova, že: “Poblíž Opavské

⁸² KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 199.

⁸³ KOLÁŘ, PRIX, ZEZULA 2015, 199.

⁸⁴ Uloženo v SOkA Bruntál se sídlem v Krnově, fond AMK, inv. č. 506, sign. L-36, potvrzení práv a privilegií města Krnova císařem Josefem II., 23–24.

⁸⁵ LÍBAL, ELIÁŠ, HORYNA 1972.

⁸⁶ CDM XIV, 9–10, č. 11. Uvedeno v pramenné příloze, inv. č. 1.

⁸⁷ LÍBAL, ELIÁŠ, HORYNA 1972.

⁸⁸ PRIX 2009.

brány vznikl kostel a klášter minoritů, který je doložen 1273, a u brány Hlubčické se v průběhu stejného období situoval kostel sv. Ducha a městský špitál, který od roku 1283 spravovala podobně jako farní kostel komenda řádu německých rytířů, od roku 1408 byl ve zprávě měšťanů.⁸⁹ Ramazanová zde dochází k podobnému závěru jako Kolář, Prix a Zezula s tím, že na rozdíl od nich uznává tezi správy německými rytíři během středověku. Jedná se zároveň o jediný příspěvek vzniklý po roce 2000, který tuto tezi reflektuje.

Nicméně předávání špitálů do péče městské rady byla v době vrcholného a pozdního středověku poměrně běžná praxe. Docházelo k tomu často proto, že řád který měl špitál na starost začal zanedbávat péči. Tento příklad je známý například z Vratislavi.⁹⁰ V Krnově ale zřejmě nastala jiná situace a to že městská rada nově nabytou instituci svěřila do správy povolnému špitálnímu řádu a pravděpodobně dohlížela jen na ekonomickou stránku věci. Můžeme však předpokládat že byl krnovský špitál plně funkční minimálně od roku 1386, je tedy otázka do čí pravomoci spadal před rokem 1408, než byl předán městské radě a následně německým rytířům.

O zakladateli je možné uvažovat jako o opavském vévodovi Mikulášovi I. (asi 1255–1318), stejně tak je ale možné, že byl zakladatelem jeho syn Mikuláš II. (asi 1288–1365) a nebo některý z jeho synů, tedy vnuků Mikuláše I. Druhý řád, jehož správa špitálu je pak doložená, jsou minorité. Přesnou dobu jejich příchodu do Krnova není možné určit, nedochovaly se totiž písemné prameny, které by to dosvědčily. Traduje se však rok 1273, který byť s opatrností přijímají i historikové.⁹¹ Na tuto informaci je však třeba nahlížet kriticky, lze ji použít jako stavbu pro další domněnky, ale ne pro podložené teorie. Oba řády byly v Krnově přítomné už ve druhé polovině 13. století, mohly se tedy na založení špitálu podílet. Je zvláštní, že se nedochoval žádný doklad o založení špitálního areálu, je totiž poměrně běžné, že vznikl v podobném časovém úseku jako klášter příslušného řádu. Špitál se nacházel v blízkosti minoritského kláštera, což by nabízelo, že se na jeho vzniku podíleli minorité. Ale minorité nebyli ve středověku špitálním řádem zatímco němečtí rytíři, přítomní na celém Opavsku, měli péči o nemocné za svou prioritu. Z pouhého umístění špitálu lze navíc jen těžko soudit, kdo ho spravoval. Tímto tématem se podrobně zabývám v podkapitole 5.3.

⁸⁹ RAMAZANOVÁ 2000, 29.

⁹⁰ SLOŇ 2000, 140–144.

⁹¹ STRAKOŠ 2013, 27.

V 90. letech 13. století byl do Krnova povolán Řád německých rytířů nemanželským synem Přemysla Otakara II. Mikulášem I. který jim věnoval faru, jak již bylo zmíněno “ke spáse duše svého otce”.⁹² Podle Dědkové v Krnově tou dobou špitál už stál nebo se dokončoval a řád německých rytířů v něm pečoval o chovance.⁹³ Více o problematice špitální péče ve špitále sv. Ducha poskytne následující kapitola.

Pokud jde o minority, jejich obrovské nasazení v zájmu o špitál je prokázáno až v novověku, kdy jeho budova dvakrát vyhořela a to v 16. a 17. století.⁹⁴ V novověku jsou doloženi jako řád, který se staral o správu špitálu a tedy poskytoval péči chudým a nemocným. Řád německých rytířů měl ve středověku nejbližší komendu v Opavě. Na základě nových poznatků, kterým se tato práce bude dále věnovat lze však říci, že ve středověku špitál spravovali právě němečtí rytíři, kteří měli ve správě také krnovskou faru. Rozhodně ale nemůžeme spojit vznik špitálu s usazením kteréhokoliv z těchto dvou řádů ve městě. Je však jasné, že minimálně v roce 1386 už byl špitál plně funkční a pravděpodobně i zakořeněný a měl v Krnově své pevné místo.

V *Průvodci architekturou města Krnova*, editovaném Martinem Strakošem⁹⁵ je pak pod heslem Kostel sv. Ducha/koncertní síň (koncertní síň viz. kapitola šestá) určen vznik kostela na konec 13. století, ale s určitostí fungoval před rokem 1408. Autor se zde domnívá, že špitál s přilehlým kostelem zřejmě založil Mikuláš I. (asi 1255–1318) Jak již bylo řečeno, je to velmi pravděpodobné, avšak zatím se to nepodařilo doložit vzhledem k problematice materiálů k tomuto tématu. Libuše Dědková pak souhlasí se starším názorem, že špitál byl založen za života a vlády Přemysla Otakara II.⁹⁶ (asi 1233–1278)

Dále bych ráda přidala názor na možný vznik špitálu z archeologické a stavebně historické zprávy. Jak již bylo uvedeno ve 3. kapitole, archeologická zpráva⁹⁷ je velmi kolísavé kvality a naprosto postrádá jakoukoliv dataci nalezených fragmentů, ať už ve formě domněnky nebo

⁹² KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 17 nebo CDM VI, 241–242, č. 188 (v pozn.) a 224–225, č. 171.

⁹³ DĚDKOVÁ, 1–2.

⁹⁴ Např. PRIX 1993, 24, STRAKOŠ 2003, 270.

⁹⁵ STRAKOŠ 2013, 270.

⁹⁶ DĚDKOVÁ, 1–2.

⁹⁷ BRÍZA 1978.

jakékoliv jiné. Proto z ní zde bohužel žádný takovýto názor není možné uvést. Archeologické zprávě se bude rozsáhleji věnovat následná podkapitola. Stavebně historický výzkum⁹⁸ je mnohem lepší kvality. Ve svém rozsáhlém úvodu se zabývá historií špitální a kostelní budovy sv. Ducha. Hned v úvodu zpráva uvádí, že počátky špitální instituce v Krnově nejsou písemně doloženy, ale že lze se značnou pravděpodobností předpokládat její vznik už záhy po konstituování samotného města před rokem 1269, při této teorii autoři vychází z monografie Jiřího Kejře *Počátky města Krnova*.⁹⁹ Dále autoři uvádí, že vznik lze tedy možno předpokládat v době založení tehdejšího minoritského kláštera, zde uvádí s otazníkem rok 1273 a hlavně v době po příchodu špitálního řádu německých rytířů, jemuž roku 1281 daroval opavský kníže Mikuláš patronátní právo krnovského farního kostela.¹⁰⁰ Autoři dále uvádí již zmíněný dokument pekařského cechu z roku 1371, zde ovšem nereflektují, že listina je opisem a že by mohla vykazovat znaky novověku v některých pasážích.¹⁰¹

Podle Líbala, Eliáše a Horyny je ze všech listin, které zde cituji, nepodstatnější již zmíněná listina o darování mlýna z roku 1408.¹⁰² Je dochovaná v soudobém znění, vydaná krnovskou městskou radou. Městská rada na přání moravského markraběte a krnovského kníže Jošta skrze tuto listinu darovala farnímu kostelu sv. Martina, [17] jeho faráři Kunšovi a jeho nástupcům, tedy vlastně krnovské komendě řádu německých rytířů, mlýn ve vsi Kostelec poblíž Krnova (dnes se jedna o jednu z částí Krnova), a to “náhradou za znovuzaložený špitál sv. Ducha.”¹⁰³ Z formulace této listiny tedy vyplývá, že “starý krnovský špitál” předtím z nějakého důvodu zanikl a že byl řádem německých rytířů u farního kostela sv. Martina někdy před rokem 1408 znovu založen a vystavěn. Autoři poté uvádí, že byl špitál pod patronací markraběte Jošta postoupen městu.¹⁰⁴ Zde by se mohlo také jednat o již zmíněnou listinu z ledna 1408, která předchází časově listině o darování mlýna.¹⁰⁵

⁹⁸ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972.

⁹⁹ KEJŘ 1968, 7 nebo LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 2.

¹⁰⁰ CDM IV, 194.

¹⁰¹ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 1–2.

¹⁰² LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 3.

¹⁰³ CDM XIV, 9–10, č. 11. Uvedeno v pramenné příloze, inv. č. 1.

¹⁰⁴ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 4.

¹⁰⁵ KOLÁŘ, PRIX, ZEŽULA 2015, 199. Uloženo v SOKA Bruntál se sídlem v Krnově, fond AMK, inv. č. 506, sign. L-36, confirmace práv a privilegií města Krnova císařem Josefem II., 23–24.

Tato zmínka o Řádu německých rytířů přes svou strohost otevírá množství otázek. Do jaké míry špitál zanikl a proč, do jaké míry byl obnoven a jestli se týkalo znovuzaložení a vystavění špitálu jako celku (tedy špitál i kostel) a nebo jen špitálu samotného. Také se nabízí otázka, kterou autoři výzkumu přímo nenadnášejí - kdo spravoval předchozí špitál, který dle listiny zanikl. Nabízí se zde i možnost, že špitál mohl fungovat pod samosprávou a spadat pod městskou radu. Je zde také možnost působení špitálního bratrstva. Všem těmto správním otázkám se budu rozsáhleji věnovat v páté kapitole, zabývající se správou špitálu.

Obytná budova špitálu nebyla ve středověku situována tak, jak ji známe dnes v těsném sousedství a napojení na kostel sv. Ducha. Ležela blíže dnešnímu minoritskému klášteru než současná budova bývalého špitálu. Na stejném místě se údajně nacházela i špitální kaple.¹⁰⁶ Velmi často je uváděno umístění špitálu a původní špitální kaple “ve dvoře minoritského kláštera” nebo “na zahradě minoritského kláštera”.¹⁰⁷ Jedná se však o nedoloženou informaci, kterou nedokládají žádné dokumenty ani soudobý archeologický průzkum. Pravděpodobně přispěla k tomu, že je špitál často uváděn jako spravovaný minority a ne už řádem německých rytířů.¹⁰⁸ Nedá se říci, že by středověký “dvůr minoritského kláštera” byl nějak lokačně nebo hraničně vymezený. Protože řády nemohly vlastnit půdu, musela jim být darována. Domnívám se, že zde mohla vzniknout podobná situace jako ve Vratislavi nebo v Praze Na Františku, kde několik klášterních institucí různých řádů (klarisky, minorité, křižovníci) existovalo vedle sebe. Stejně tak se v případě Vratislavi nespekuluje, že by tamní křižovníky spravovaný špitál sv. Alžběty byl na něčí zahradě. Domnívám se, že stejná centralizace duchovních institucí na půdě zakladatele (minimálně u špitálu dnes neznámý) mohla vzniknout i v Krnově.

Zasvěcení zmíněné kaple, která údajně sloužila jako špitální,¹⁰⁹ bylo totožné se zasvěcením oltáře v minoritském klášteře. Jde tedy zřejmě o stejnou kapli, kterou kladl Spazier již do doby založení kláštera s tím, že v původní podobě přečkala i barokní přestavbu.¹¹⁰ To je asi tak všechno, co o ní víme. Dnes je již zaniklá. Jisté je jen to, že se nacházela v blízkosti původního středověkého špitálu a potom z neznámých důvodů zanikla.

¹⁰⁶ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 18 nebo LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 5.

¹⁰⁷ Např. KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 18 nebo LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 5.

¹⁰⁸ Např. KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, STRAKOŠ 2013, KOŠÚTEK a, a další.

¹⁰⁹ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 18 nebo LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 5.

¹¹⁰ SPAZIER 1882, 17.

Archeologické výzkumy ukazují, že změny v poloze objektů byly velmi výrazné. Nejen, že se změnila poloha špitálu, ale dokonce i poloha špitálního kostela sv. Ducha. Ta se změnila z orientace východ–západ, na stávající sever–jih.¹¹¹ Původní budova špitálního kostela je také prokazatelně mladší a její vznik lze datovat už do první poloviny 14. století.¹¹² Další problematice zejména archeologické a stavebně historické zprávy se bude věnovat další podkapitola.

Po tomto obšírném shrnutí dostupných pramenů a literatury týkající se vzniku se nepřikláním k názoru, že špitál vznikl hned po konstituování města, tedy někdy v 70. letech 13. století. Je třeba ještě myslet na fakt, že taková fundace zabrala nějaké množství času, bylo třeba mít tuto fundaci povolenou, financovanou, postavit budovu a sehnat řád/bratrstvo/samosprávu, zkrátka toho, kdo by špitál spravoval a pečoval o rezidenty. Taková fundace nevznikla ze dne na den, ale byl k tomu potřeba složitý a rozsáhlý proces. Myslím si, že dostupné informace nám ani nedovolují přímo spojit vznik s příchodem nějakého z řádů (řád německých rytířů, minorité) do Krnova. Přikláním se ke vzniku špitálu během 14. století. Situace zde ztěžuje zpráva, z níž lze vyvodit, že špitál už minimálně jednou zanikl. Myslím, že během 14. století mohlo dojít jak k založení “starého špitálu” tak k jeho následnému zániku a vzniku tzv. “nového špitálu”. K lepšímu určení situace by mohly napomoci archeologické výzkumy v prostoru mezi kostelem sv. Ducha a minoritským klášterem, kde se původní špitál nacházel.

4.2. Formální popis stávajících staveb špitálu sv. Ducha

Nyní se bude práce krátce věnovat formálnímu popisu stávajících staveb špitálu a špitálního kostela sv. Ducha. [1, 18, 41, 42] Popis částečně vychází z popisu budov před rekonstrukcí (započala v 70. letech 20. století), zde čerpá zejména ze stavebně historického průzkumu pánů Líbala, Eliáše a Horyny.¹¹³ Podoba po rekonstrukci totiž samozřejmě vychází z předchozího stavu budov, drží se všech specifických znaků. Dále pak čerpá z pozorování stávajících budov. Vzhledem k omezenému rozsahu práce se popisu budu věnovat pouze ve stručnosti, aby byla rozšířena představa o budovách.

¹¹¹ BŘÍZA 1978, 5.

¹¹² LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 23.

¹¹³ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972.

Kostel je prostá, jednoduchá jednolodní stavba orientovaná k jihu, dnešní podoba (tedy ta před i po rekonstrukci) vznikla v několika etapách gotické výstavby s raně barokní úpravou druhé poloviny 17. století, s drobnými klasicistními zásahy a pseudoslohovými doplňky. Severní průčelí je hlavní. Průčelí je zbarokizované, velmi jednoduché, jednoosé, pouze s jedním oknem a vchodem, ten je rámován dvěma zdobnými sloupky. Největším zdobným prvkem celé fasády je štít. Ten je od fasády oddělen římsou a v bočních částech je zdoben volutami. Dále je štít členěn dvěma lisenami, které člení štít na několik částí, zejména oddělují střední osu od zdobných okrajů. V nejvyšší části štítu je ještě římsou oddělený trojúhelníkový motiv. **[1, 18]**

Východní fasáda čítá jen úsek presbytáře, u východní stěny lodi, která přiléhá k budově špitálu, je zcela nečleněná. **[40]** Absence opěrných pilířů, i zbytku portálu do kněžiště vychází ze staršího situování dnešní špitální budovy k východnímu boku presbytáře, tedy k jihu, hlouběji od dnešní uliční čáry. Z východní a západní strany je budova kostela velmi strohá, v podstatě postrádá zdobnost a má spíše neogotickou podobu. Jediným členěním je opěrný systém a jeho opěrné pilíře. Ty jsou střídány několika okenními osami. **[41, 42]** Hlavní vstup do kostela se nachází v severní stěně. Interiér kostela je tvořen lodí a presbytářem, loď je klenuta třemi nestejně širokými poli křížové klenby, presbytář dvěma nestejně širokými poli křížové klenby a zakončen trojbokým závěrem, nad ním byla později vystavěná čtyřpaprsčitá klenba. V jižní zdi a v závěru najdeme vysoká úzká okna zakončená lomeným obloukem. V presbytáři jsou tufitová a terakotová žebra a přípory, ty se sbíhají do jehlancových konzol. Na rozhraní polí dokonce ve ztrojeném svazku. Profil žebor má podobu pětibokého klínu s hlubokým výžlabkem. Svorníky jsou kruhové, s malovaným znamením cechu podkovářů a pravděpodobně i zlatníků a stužkářů.

Hlavní loď má obdélníkovou podobu a v její západní zdi je vysoké okno zakončené lomeným obloukem a půlkruhové okno z barokní éry výstavby. Nutno ještě podotknout, že lomená okna spadají do novogotické úpravy kostela. Profily žebor jsou totožné s těmi v presbytáři, liší se jen proporčně a materiálově, místo tufitu je zde terakota. Svorníky jsou terčovité a štítkové. Presbytář od hlavní lodě dělí lomený triumfální oblouk, **[15]** u kterého jsou opět vyobrazeny cechovní znaky, zejména cech pekařů a zřejmě stavitelů a několik erbů. Dnes se v kostele nachází kamenná podlaha (kamenné dlaždice), ta je však ještě novější než z doby rekonstrukce, musela být opravena po povodních v roce 1997. Původní podlaha kostela se nacházela o něco níže. V interiéru se také nachází balkon sousedící v interiéru s budovou bývalého špitálu (budovy

jsou dnes propojené [30]), ten je ale zcela moderním dílem vzniklým při renovaci budov. Nejzajímavějším prvkem v interiéru kostela jsou dochované původní gotické malby asi z poloviny 15. století, jejichž popisem se bude důkladně zabývat následující podkapitola, jejíž část se věnuje restaurování.

Dnešní budova špitálu vznikla jako klasicistní novostavba v letech 1772–4. Objekt je hloubkovým dvoutraktem, přiléhajícím na východní stěně ke kostelu, budova je zděná, jednopatrová a podsklepená. Průčelí je úzké a vysoké, tříosé. [1] Jednotky jsou kompozičně příbuzné s kostelem, je kladen důraz na střední osu. Zdobeno je lisenami, pásovou rustikou a měkkými pilastry. Najdeme zde tři okenní osy, které jsou od sebe odděleny lisenami. Spodní část je zdobena pásovou rustikou. Těsně před horním zakončením je fasáda dělena římsou, nad kterou ji ještě zdobí dvě sošky. Na západní stěně přiléhá k lodi kostela. Spodní část této stěny je starší, snad barokní předchůdce dnešní špitální stavby (tento původní objekt byl z větší části dřevěný).¹¹⁴ Objekt má valbovou střechu. Propojení kostela se špitálem pavlačí pochází až z doby při rekonstrukci, je tedy až novodobé.

Interiéry jsou ve stavu daném klasicistním projektem, bez výrazných zásahů. Objekt byl nějaký čas nevyužíván a částečně zchátral (místnosti bez podlah, zřícené trámové stropy a část schodiště - to vše bylo zjištěno v době před rekonstrukcí). Dnes je interiér opravený, z části novodobý, jedná se o menší pokoje v přízemí i v patře objektu. Sklep, který je přístupný přes kamenné schodiště, má dusanou hliněnou podlahu a valenou klenbu. Nachází se zde klasicistní cihly, kamenné zdi a jedna z nich je základem východní stěny lodi. Ve východní stěně je úzká chodbička, téměř proti dveřím do kostela, která odbočuje do bývalé kuchyně, umístěné u severní stěny. Celý interiér víceméně postrádá zdobnost, je velmi strohý.

4.3. Archeologický a stavebně historický vývoj špitálu sv. Ducha

Vzhledem k poměrně útržkovité starší archeologické zprávě nelze zrekonstruovat chronologicky přesně všechny fáze stavebního vývoje špitálu sv. Ducha. Interpretace je dále ztížena tím, že nevíme přesně kdy byl špitál založen a také díky výše zmíněné listině, která dokazuje, že špitál pravděpodobně už jednou zanikl před rokem 1408. Nevíme však, do jaké míry zanikl. Také není jisté, v jaké fázi se špitál před svým zánikem nacházel. Každopádně za

¹¹⁴ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 35.

první vývojovou fází lze označit období “před zánikem”, tedy velmi volně zadatováno se jedná asi o období 14. století, bohužel je prakticky nemožné toto období určit přesněji. Druhé období bych potom označila jako “po obnově”, a to z doby, kdy už máme o špitálu dokumenty tedy přelom 14./15. století a dál. Pak špitál potkalo několik pohrom. V roce 1452 velké záplavy města, v roce 1474 Krnov dobyt a vypálen za uherských válek vojskem krále Matyáše.¹¹⁵ K těmto událostem se bohužel nedochovaly dokumenty, které by určovaly množství a rozsah škod. Lze ale předpokládat, že jimi špitál byl také zasažen. Další rozvoj situace přinesl nástup nových protestantských knížat Hohenzollernů do Krnova v roce 1522. Ráda bych se věnovala těmto událostem až do pozdního doznívání středověku na Moravě. Dále o tom pojednává 5. kapitola.

Doklady o předchozích vývojových fázích je třeba hledat klasicky v archeologických a stavebně historických výzkumech, proto se jim budu v této podkapitole krátce věnovat. Oba výzkumy vznikaly na pozemku dnešního špitálu a kostela v 70. letech, kdy byly obě budovy ve značně zchátralém a poničeném stavu [18] a byla připravována jejich rozsáhlá rekonstrukce. Archeologický výzkum vedl bruntálský archeolog Svatopluk Bříza, více je možné se dočíst v archeologické zprávě *Krnov - Kostel svatého Ducha se špitálem 1976–1977, nálezová zpráva*,¹¹⁶ která je uložena v NPÚ ÚOP Ostrava. Autory kresebné dokumentace jsou Svatopluk Bříza, Jindřich Gola, fotografie obstarala Alena Klimešová. Tento výzkum spadá pod SÚRPMO, kterému bylo podřízeno tehdejší archeologické pracoviště Vlastivědného ústavu v Bruntále, jež výzkum zajišťovalo. SÚRPMO mi v době přípravy této práce bohužel povolilo pouze nahlížení do tehdejší dokumentace, ne její fotografování, proto není možné přiložit k výzkumu fotodokumentaci.

Výzkum byl prováděn, kvůli generální rekonstrukci objektu a plánovanému využití kostela na koncertní síň. (Více o současném stavu špitálu v 6. kapitole). Výzkum započal v zimních měsících roku 1976, vycházeli přitom ze stavebně historického výzkumu z roku 1972. Hned v začátku výzkumu byly nalezeny pozůstatky starší stavební činnosti. Brzy se ukázalo, že archeologická situace odkrytá v budově dnešního špitálu je natolik složitá, že je třeba rozšířit původně záchranný výzkum na plošný, k čemuž s povolením města záhy došlo.¹¹⁷ Hlavní výkop probíhal v severní místnosti soudobé špitální budovy (největší z dochovaných místností), byly

¹¹⁵ STRAKOŠ 2013, 26.

¹¹⁶ BŘÍZA 1978.

¹¹⁷ BŘÍZA 1978, 3.

rozkryty stavební fragmenty, nalezeny mince a zbytky keramiky. Přízemní místnost špitálu byla zaplněna sypkou navázkou, cca 20 cm vysokou. Při terénních pracích vycházeli především z existence starší sakrální stavby orientované východ–západ, oproti stávající orientované sever–jih.¹¹⁸ Poloha kostela i špitálu byla totiž dříve asi o 90° jiná, což znamená, že při výzkumu špitální budovy byly nalezeny pozůstatky bývalého špitálního kostela.

První sonda byla v severní místnosti přízemí špitální budovy, vyhloubena na rozhraní sypkých štěrkových navážek s hlinito–jílovou půdou v hloubce necelých 2 m od úrovně terénu. Sled zásypových vrstev byl následující: sypká hnědá půda se zbytky dřeva, maltová vrstva s drobnými zbytky stavebních materiálů, štěrková navážka se zbytky dřeva a stavebních materiálů, dřevo přitom pocházelo z trámů. Bylo odkryto několik stavebních pozůstatků, zeď z lomového kamene v západní stěně místnosti, východní ukončení odbouráno, orientací i polohou dokládá, že se jedná o zbytek presbyteria původního kostela.¹¹⁹ Jižním směrem byla nalezena vystupující zeď postavená z kombinovaných materiálů (cihla, lomový kámen, tufitový blok), asi 1, 4 m dlouhá, pravděpodobně se jedná o zbytek staršího klenebního oblouku. V jihovýchodním rohu místnosti pak byly odkryty pozůstatky (cca 1/4) kruhové stavby “neznámého původu a účelu”¹²⁰ z lomového kamene, průměr celé stavby asi 3 m, tloušťka 0,7 m. Zde cituji pro zajímavost pana Břízu: “Chronologický vztah kruhové stavby a jižní a východní obvodové stěny místnosti je mi jako archeologovi nejasný.”¹²¹ Podle Břízy je spojení zdiva kruhového objektu s východní obvodovou zdí místnosti velmi zajímavé. Zeď je v těchto místech také prolomena klenutým otvorem, pravděpodobně se jednalo o okno.¹²² Vzhledem k logickému vývoji sakrálních staveb se mohlo jednat o pozůstatky rotundy.

Sondou číslo jedna ovšem končí souvislý popis výzkumu a podrobnosti o dalších sondách lze nalézt už jen v poznámkách k fotografiím. V sondě dva byl tedy podle všeho nalezen klenební oblouk spojující prostory sondy 1 a 2, vlevo zbytky původní zdi presbyteria původního kostela. V prostoru pod schodištěm byly nalezeny zbytky jižní zdi presbyteria, z níž vystupuje patka klenebního oblouku. Popis sondy tři už zpráva bohužel neobsahuje vůbec, stejně tak neobsahuje

¹¹⁸ BŘÍZA 1978, 5.

¹¹⁹ BŘÍZA 1978, 5–6.

¹²⁰ BŘÍZA 1978, 5.

¹²¹ BŘÍZA 1978, 5–6.

¹²² BŘÍZA 1978, 5–6.

žádný pokus o dataci nalezených fragmentů, ani u kruhové stavby. Možná to je způsobeno tím, že archeologický výzkum byl poté předčasně pozastaven.¹²³

Jediné pozůstatky starších stavebních fází špitálu se našly při archeologickém výzkumu v roce 2015, jak tvrdí Dalibor Prix s Františkem Kovářem v hesle Gotický špitál s kostelem sv. Ducha v knize *Krnov – historie, archeologie*¹²⁴, tento výzkum je zároveň částečně vy publikován v této knize. Prix s Kovářem zde také uvádí, že špitál sestával z více staveb. Otázka však je, jestli tím míní, že špitál samotný o sobě sestával z více budov, nebo myslí i přilehlé hospodářské budovy. Jak jsem uvedla v předchozí části, bývalý středověký špitál stál jinde než ten dnešní. Výzkum z roku 2015 tedy neprobíhal na pozemku dnešního špitálu a kostela, ale částečně v blízké dnešní Barvířské uličce a tam byly také nalezeny pozůstatky původního špitálu. **[19]** Dnešní podoba špitální budovy pochází totiž až ze 70. let 18. století a realizoval ji stavitel Michael Clement po několika etapách barokní přípravy započaté už v 50. letech 18. století Georgem Friedrichem Gansem.¹²⁵ **[22]** Později byla upravena v 19. a 20. století a dnes je považována za převážně klasicistní dílo, které tedy samozřejmě prošlo rekonstrukcí. S kostelem je to složitější, ten má barokní fasádu, vnitřek je zčásti barokní, zčásti gotický a samozřejmě také notně zrestaurovaný. Víme pak ještě o torzu bývalé špitální budovy z doby renesance s ranou barokizací. Občas lze narazit na sdělení, že dvoupatrový špitální dům před Clementovou přestavbou pocházel už z 15. století,¹²⁶ zatím to však nebylo doloženo.

Středověká fáze špitálu se dochovala jen ve fragmentech, přetrvalo vlastně jen jádro špitální svatyně, a to v naprosto torzálním stavu, který je doložen jen díky moderním archeologickým výzkumům z blízkého okolí minoritského kláštera a špitální budovy. **[20]** Jak již bylo řečeno, špitál několikrát přesídlil a bylo otočen o 90°, a to samé platí i pro kostel. Pozůstatky původního středověkého kostela tedy byly nalezeny v dnešní špitální budově při výzkumu v 70. letech a pozůstatky špitálu v blízké Barvířské uličce. Ale již na začátku práce hned v úvodu bylo naznačeno, že situace kolem tohoto špitálu je ve všem směrech velmi složitá na rekonstrukci. Archeologický výzkum z roku 2014, který proběhl ve východním sousedství budovy špitálu, zachytil část obvodové zdi objektu. Jedná se o základové zdivo z lomového kamene kladeného

¹²³ DĚDKOVÁ 1988, 456–457.

¹²⁴ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2016, 196.

¹²⁵ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 196.

¹²⁶ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 44.

na vápennou maltu, sporadicky doplněno fragmenty cihel. Bylo ve výkopu s přiléhajícími stěnami a následně byl povrch okolního terénu zpevněn dlážděním v podobě kamenného posypu.¹²⁷

Ulička je vymezená od západu zbytky špitálního objektu a od východu zbytky městské hradby. Vzhledem k absenci keramických střepů je datace tohoto nálezu velmi problematická. Pomoc při dataci poskytuje nalezená starší dřevěná konstrukce. Podle Prixe s Kovářem se jedná o drenážní nebo vodovodní systém, tvořený soustavou jakýchsi korýtek.¹²⁸ Korýtka byla uložena ve výkopu vedeném v ose příhradební uličky ve vzdálenosti necelého metru od pozůstatku špitální zdi. Výkop pro usazení korýtek narušil nároží základového zdiva, jež podle Kováře s Prixem ve zcela hypotetické rovině mohlo souviset se středověkým objektem špitálu, který byl konstrukčně řešený jako dřevohliněná hrázděná stavba na kamenné podezdívce.¹²⁹

Dendrochronologie korýtek však doložila, že kmeny k nim potřebné byly smýceny v koncem 16. století. Nálezy tedy zahrnují jak novější budovu špitálu po jedné z přestaveb asi z roku 1672, tak i pozůstatky základů starší fáze špitálu, zatím jen velmi těžce datovatelné. Podle Libuše Dědkové byla původní špitální středověká budova “patrně ještě dřevěná”.¹³⁰ To je tvrzení, se kterým je možné souhlasit, dřevěné stavby byly pro tehdejší dobu typické. Zároveň ale často docházelo k velkým požárům celých měst či vesnic z tohoto důvodu. Tyto události se nevyhnuly ani špitálu sv. Ducha.

Na rozdíl od špitálu se už na první pohled zdá, že špitální kostel sv. Ducha mohl být už svou dispozicí středověkou stavbou, byť dnes s barokní fasádou. Má dispozici protáhlé sálové lodi s užším trojboce uzavřeným presbytářem a lomenými okny. Dochovaly se i menší prvky jako špalety, lomený vítězný oblouk, vnější opěráky apod. [21] Uvnitř se nachází zrestaurované malby, kterým se budu věnovat v dalších částech práce. Protože je práce primárně zaměřená na špitál, věnuje se zde špitálnímu kostelu jen nutný a přiměřený prostor, neboť je neoddelitelnou součástí špitálního objektu. Dnes jsou kostel a špitál propojeny, ve středověku tomu tak nebylo. Proto se zde nebudu zabývat rozbohem detailů nálezů v kostele. Zároveň se práce už středověkých fází kostela dotkla v rozboru výzkumu pana Břízy ze 70. let.¹³¹ Je třeba ale dodat,

¹²⁷ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 196.

¹²⁸ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 197.

¹²⁹ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2016, 196.

¹³⁰ DĚDKOVÁ, 3.

¹³¹ BŘÍZA 1978.

že situace kolem kostela je nepřekvapivě stejně složitá jako kolem špitálu. Už Libuše Dědková opakovaně upozornila na řadu obtíží, které provázely zpočátku rekonstrukci obou objektů. Také poukazuje na nedostatečnou dokumentaci, s níž jsem se při svém bádání také setkala, a na předčasné pozastavení archeologického výzkumu.¹³² Vzhledem k tomu, že pozastavení výzkumu nebylo v archeologické zprávě uvedeno, je mi jeho příčina neznámá. Domnívám se, že však mohl zasáhnout komunistický režim. Tyto rozpory vyústily v případě kostela ve dvě různé teze.

Nejstarší názory kladou vznik tohoto sakrálního objektu do 13. století, ale jak už bylo uvedeno v předchozích kapitolách, jeví se to jako velmi optimistické. Časové prvenství má teze, podle níž byl součástí špitálu, který se nacházel v Krnově u Hlubčické brány i špitální kostel s podélnou osou orientovanou tradičně ve směru V–Z (tedy o 90° odlišně než je postavení budovy dnes). [42] Tento kostel měl sestávat z krátké čtvercové lodi, sklenuté na střední pilíř a užšího presbytáře na východě, loď otevřenou lomeným obloukem (jeho pozůstatky nalezeny při archeologickém výzkumu). Původní stavba špitálního kostela měla pravděpodobně centrální dispozici. Vznik tohoto prvotního kostela se dle této výkladové linie klade do první poloviny 14. století, ale nevylučovalo se, že by mohl pocházet i z konce 13. století. Stavba vzniklá před rokem 1408 (jedná se o novou budovu vzniklou po předchozím zániku či zchátrání, o kterém bohužel není mnoho dalších informací) pak měla údajně podélnější dispozici. Právě při této přestavbě snad došlo ke změně orientace.¹³³ Autory této výkladové teze jsou Mojmír Horyna a O. Eliáš, podíl třetího z autorů Dobroslava Líbala je dnes již nejasný.¹³⁴ Ve studii *Krnov – historie, archeologie* naznačují autoři, že se Líbal později od teze mohl pokusit distancovat a dokládají to tím, že v jeho katalogu předhusitské architektury¹³⁵ z roku 2001 heslo týkající se sv. Ducha absentuje.¹³⁶ Dále se předpokládalo, že z kapacitních důvodů pro rozšíření stavby byla pootočena orientace kostela a odbourána jedna ze zdí a uzavřena novým polygonálním presbytářem pootočeným k jihu (nedostatek prostoru na východo-západní straně). [22] U nově zvětšené lodi se přemýšlelo nad členěním do čtyř polí, v roce 1408 pak mělo dojít ke změně projektu a loď získala tři nestejně velká pole křížových kleneb.¹³⁷ Toto potvrdil při archeologickém výzkumu

¹³² DĚDKOVÁ 1988, 456–457.

¹³³ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 64.

¹³⁴ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972.

¹³⁵ Týká se knihy *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha, 2001.

¹³⁶ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 198.

¹³⁷ Tento směr výkladu dále rozvinula a zpřesnila Libuše Dědková, viz. např. DĚDKOVÁ 1988 a DĚDKOVÁ.

Svatopluk Bříza, který opravdu našel pozůstatky zmíněného východního presbytáře.¹³⁸ Podle Libuše Dědkové se v okolí západní stěny kostela rozkládal hřbitov a kosterní nálezy byly při výkopech nalezeny “jak v primární tak v sekundárním uložení”. Z článku však není jasné, o jaký výzkum se jednalo.¹³⁹ Ale také se zmiňuje o márnici v budově špitálu.¹⁴⁰ Toto rozložení by dávalo smysl. Domnívám se, že hřbitov ale musel být menších rozměrů, protože hlavní krnovský hřbitov se nacházel u farního kostela sv. Martina.

Špitál i kostel jsou ve své dnešní podobě dílem dvou různých vývojových etap dějin umění. Pro kostel je rozhodující jeho vznik někdy během gotické fáze, stavebně historická zpráva uvádí počátek 15. století.¹⁴¹ Špitální budova vznikla ve své soudobé podobě až během 18. století. Dnešní podobě objektů se budu stručně věnovat v nadcházející kapitole šest.

Kostel spadá podle autorů stavebně historické zprávy (Líbal, Eliáš, Horyna) do kontextu české lucemburské architektury na sklonu 14. století. Má její charakteristické rysy - zjednodušení a oproštění hmoty architektury ve prospěch jednoty a estetické hodnoty prostoru. Klenba kněžiště má náběh k figurové formě, stejně tak i její původní žebra, klínově vyžlabená a srůstající ve svazkové přípory, zachované původní svorníky pokročilého tvaru, zprostředkují podle autorů vývojové mezičlánky mezi štítky lucemburského slohu a štítky pozdní gotiky. [23] Autoři poukazují, že vše zmíněné ukazuje k názorovému kontextu stavby jako dozvuk české architektury konce 14. století projevující se s mírným spožděním ve tvorbě na Moravě a ve Slezsku.¹⁴²

Druhá výkladová linie pak považovala kostel sv. Ducha jako stavbu od počátku orientovanou presbytářem souběžně s městskou hradbou (k jihovýchodu). Starší jádro stavby mělo podle této teorie vzniknout krátce před rokem 1408. Loď měla mít složitější klenutí kolem vítězného oblouku a také na severu s obkročnými koutovými klenbami. Hypoteticky se také kalkulovalo s možností, že kostel byl zamýšlen jako dvoulodní s klenutím lodi podepřené třemi sloupy či pilíři. Po předání dokončeného špitálu a nedokončeného, ale již provozovaného kostela v roce

¹³⁸ BŘÍZA 1978, 3–6.

¹³⁹ DĚDKOVÁ, 3.

¹⁴⁰ DĚDKOVÁ, 4.

¹⁴¹ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 54.

¹⁴² LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 54–55.

1408 městské radě mělo město pokračovat v budování objektu a mělo docházet k dalším stavebním změnám.¹⁴³ Zde ale nalézáme nejen pro kostel, ale i pro špitál zajímavou informaci, a to že “podíl městské rady, bohatých krnovských měšťanů a krnovských řemeslnických korporací na dokončení a následné malířské výzdobě kostela potom dokládala i malovaná znamení dobrodinců.”¹⁴⁴ Zde je tady další doklad již zmiňované kostelní výzdoby formou (mimo jiné) i cechovních znamení.

Tato druhá výkladová linie obsahuje popis tří stavebních fází, omezila jsem však její výklad na nejelementárnější popis vzhledem k orientaci práce na špitál a vzhledem k jejímu omezenému rozsahu. Nicméně právě velmi rychlá výstavba a následnost stavební fází, které tato teze předkládá klade do této teze i jistou trhlinu, některé z informací totiž nelze doložit a díky archeologickému výzkumu se jeví jako nepravděpodobné. Závěrem bych k této problematice ráda dodala, že obě teze mají svá slabší místa. Například předpoklad dvoulodního kostela ve městě velikosti Krnova již ve středověku, zaměřeného jako špitální se mi jeví dost nepravděpodobný.

Velmi mě mrzí, že středověká fáze špitálu je v případě Krnova dochovaná jen velmi torzálně. Lze najít spekulace o špitálních budovách, většinou se však prameny a literatura zmiňují o špitální budově. Nelze přímo určit ani podobu budovy, můžeme však vycházet z toho, že obvyklá podoba špitálů je podlouhlá halová budova. Během pozdního středověku pak docházelo k přepatrování nebo rozdělení příčkami u některých částí budovy.¹⁴⁵ V hlavní části se nacházela podlouhlá místnost, kde leželi nemocní naskládání v řadách v dlouhé galerii. Byla obvykle zakončena oltářem. Z toho důvodu, aby i ti nejvíce nemohoucí pacienti měli přístup k duchovní stránce léčebného procesu. Počet nemocných, který špitál dokázal pojmout, se mi podařilo dohledat až z doby 19. století. V té době krnovský špitál pojal něco mezi 20–30 nemocnými,¹⁴⁶ ale domnívám se, že to tak mohlo být i ve středověku. Jedná se zhruba o obvyklou kvótu chovanců na jeden středověký špitál. Zde je třeba si uvědomit, jak málo lidí to je v poměru k počtu lidí ve středověkých městech. A zde není myšlen jen Krnov, ale stav středověkého špitálnictví a jeho kvót obecně. Proto bych tedy vycházela z těchto údajů s tím, že je možné, že špitál měl podobu obvyklé dlouhé haly, a spíše bych se přikláněla na základě poznatků o Krnově

¹⁴³ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 199.

¹⁴⁴ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 200.

¹⁴⁵ Více informací k tomuto tématu v autorčině bakalářské práci VOCELKOVÁ 2016.

¹⁴⁶ KOŠŮTEK b, 4.

a středověkém špitálnictví obecně k objektu tvořenému jednou budovou, ale s určitostí to tvrdit nemohu. Na Moravě obecně byl vývoj o něco pomalejší a přicházel v pozdějších fázích, proto se zde přestavba typická pro přelom středověku a novověku, tedy přepatrování a přidání příček za účelem rozdělení části špitálu na menší pokojíky, např. pro důchodce, mohl udát v o něco pozdějším období, než je tomu zvykem ve střední Evropě. Také můžeme vycházet z předpokladu, že měl špitál zcela určitě infirmárii, místnost určenou jako oddělení pro infekční pacienty.

I Líbal, Eliáš a Horyna se ve stavebně historické zprávě k objektu vyjadřují tak, že “na otázku původní podoby špitálu a jeho kostela nemůžeme dát žádnou konkrétnější odpověď prostě proto, že zcela chybějí určitější zprávy”.¹⁴⁷ Vznik dochované kostelní stavby lze podle nich klást do souvislosti s nově vystavěným špitálem před rokem 1408. Původní špitální stavba stála podle autorů “ve dvoře minoritského kláštera” a to poměrně daleko od kostela.¹⁴⁸ Více se toho v této fázi výzkumů bohužel nedá k podobě bývalé špitální budovy dodat.

Výzkumy ze 70. let sloužily jako podklady k rozsáhlé rekonstrukci budov. Bylo poukázáno a doporučeno zejména zachování původních gotických prvků (hlavně žebra a svorníky) a raně barokního celku v případě štítu a fasády kostela a také odstranit vnitřní nánosy novogotické úpravy. V případě špitálu pak šlo především o zachování klasicistní fasády. Byl také kladen důraz na vzájemnou vazbu mezi dnešní budovou špitálu a kostela a na její zachování při rekonstrukci. Ač se jedná o slohově odlišné budovy jsou významově zcela rovnocenné.¹⁴⁹

Závěrem této podkapitoly bych se ráda ještě vyjádřila k malbám nalezeným v kostele. [24, 25, 26] Protože tato práce je zaměřena především na špitál, nebude se malbám věnovat dopodrobna. Libuše Dědková uvádí, že ve srovnání s jinými malbami byl neznámý autor výmalby obdařen poměrně pestrou paletou předloh rozdílného stáří.¹⁵⁰ Předpokládám, že malíř byl pravděpodobně členem nějaké dílny a nebo se k němu nějakým způsobem dostaly dílenské vzorníky. Obrazy tím pádem mají kolísavou kvalitu námětů, některé jsou až archaické a jiné naopak velmi pokrokové. Dědková se dále vyjadřuje, že výjevy jsou v detailech i celku pro území našeho státu velmi

¹⁴⁷ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 63.

¹⁴⁸ Viz. archeologický průzkum z roku 2015 v Barvířské uličce, který byl v této kapitole již zmíněn.

¹⁴⁹ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 56–62.

¹⁵⁰ DĚDKOVÁ, 5.

neobvyklé. Podle ní vlastní ideový program předložili malíři patrně měšťané nebo jejich poradci, což mohli být minorité, podle Dědkové ale spíše němečtí rytíři (Dědková je zastánkyně teorie, že špitál měli ve správě němečtí rytíři).¹⁵¹

Dalibor Prix, který se zabýval kostelem sv. Benedikta v Krnově-Kostelci, se domnívá, že vliv na tamní výzdobu mohli mít minorité (co se týká ikonografického programu), a dokládá to tím, že ve špitálním kostele sv. Ducha v blízkosti minoritského kláštera je podobný cyklus výzdoby scén ze Starého a Nového zákona.¹⁵² V kostele sv. Ducha byly ve 27 obrazech vyvedeny události starozákonní i novozákonní, přičemž autor nerespektuje dlouhodobě zakořeněnou tradici, aby zde výjevy byly řazeny chronologicky podle toho, jak probíhají v Bibli. Ikonograficky bohatou výzdobu prolínala ve středověku oblíbená myšlenka eucharistické oběti, která nabádala k pokoře, a je proto přirozená v prostředí špitálního kostela.

Obsáhlý počet scén je propojen bordurovým rámováním, obrazy obdélníkových formátů obíhají skoro po celém obvodu kostela. Jsou řazeny nad sebe ve dvou i třech řadách. Malíř postupoval tak, že si nejdřív předkreslil figurální kompozici, včetně architektury a krajiny, a poté kresbu koloroval. **[26]** Byla nalezena podkresba miniem, což nebylo v této době obvyklé.¹⁵³ Nejbliže k oltáři se nacházely obrazy ze Starého zákona. Děj, který se na obrazech odehrává, popisují nápisy psané pozdněstředověkou texturou kombinovanou s bastardou. Směrem k lodi se pak nacházejí náměty novozákonní. Značná část výjevů byla samozřejmě dost poškozena, a tak je nelze blíže určit. Tato práce není zaměřena ikonograficky, proto zde nebudou rozebírány jednotlivé scény výjevů z kostela sv. Ducha. Některé kompozice však podle Dědkové obsahují neobvyklé řešení pro naše území.¹⁵⁴ Zde bych ráda opět připomněla, že Krnov ležel na významné křižovatce obchodních cest, je možné že se zde střetávaly kultury. Co však víme zcela jistě je, že přes Krnov vedla cesta do dnešního Polska. Jedná se o rozsáhlé slezské území. Je tedy možné, že autor maleb nebyl místní, ale přímo se nabízí možnost, že se mohlo jednat o někoho ze slezského prostředí, jedná se však pouze o moji domněnku. Při rozsáhlejším ikonografickém zkoumání by třeba bylo možné určit odkud se do Krnova tyto vlivy dostaly porovnáním s výzdobou jiných objektů např. v dnešním Polsku. Malby v kostele sv. Ducha se pak do jisté míry provedením shodují s malbami nalezenými v kostele sv. Benedikta v Krnově-Kostelci

¹⁵¹ DĚDKOVÁ, 5–6.

¹⁵² PRIX 2009, 228.

¹⁵³ DĚDKOVÁ, 8.

¹⁵⁴ DĚDKOVÁ, 7.

(dříve samostatná vesnice Kostelec) a s vysokou mírou pravděpodobnosti lze připsat výmalbou obou objektů stejnému malíři a nebo stejné skupině malířů.¹⁵⁵

Jedná se zde převážně o klasické náměty pojaté neklasickou formou - např. Klanění Tří králů, Ukřižování, Bičování Krista, Poslední večeře, Nesení kříže, Trpící Kristus. Za zmínku by stál ojedinělý výjev Petra ve chvíli, kdy zapírá svého pána, jehož vyobrazení nebylo příliš obvyklé. Zdánlivě zde není patrná spojitost se špitálem. Mohlo by se ale jednat o důraz na pokání, které z událostí tohoto výjevu vyplývá. Pokání bylo velmi důležité tváří v tvář smrti, která byla ve středověkém špitále přítomna každý den. Těžko říci, jak to autor ikonografického konceptu výmalby zamýšlel, protože je samozřejmě neznámý, jen nastiňuji možné zdůvodnění. Nachází se zde i výjev Krista vyvádějící duše z předpekli. Avšak žádné oživení Lazara nebo výjev podobě spojený s nemocnými, který by se ve špitále spíše nabízel. Do dnešních dní se však nedochovaly všechny malby, nelze tedy přímo vyloučit, že se tam takový výjev nacházel.

Malby byly odkryty mezi lety 1987–8 při rekonstrukci špitálu s kostelem. Restaurátorský průzkum provedli akademičtí malíři Stojan Genčev, Jiří Komar a Jiří Stejskal z Výtvarné služby Dílna Praha.¹⁵⁶ Zjistilo se, že velká částí maleb buď chybí a nebo jsou poškrábané či jinak rozsáhle poškozené. Restaurování respektovalo zásady, které si žádalo stáří i hodnota maleb. Podstatné však je, že malby byly jen zakryty a nikdy nebyly přemalovány, jsou tedy původní. Restaurátorský tým se tedy snažil uchovat hodnotu tohoto artefaktu, který podle Dědkové¹⁵⁷ nemá na severní Moravě obdoby.¹⁵⁸ Do maleb nebylo při restaurování nijak zasahováno, kromě zásahů nutných pro jejich záchranu. Bylo přihlédnuto k zachování uměleckého záměru původního autora.

Malby ze třetí čtvrtiny 15. století v kostele sv. Ducha jsou jedním ze zásadních dochovaných děl v Krnově. Kromě toho zde v minulých letech proběhla i rozsáhlá rekonstrukce maleb v kostele sv. Benedikta v Krnově-Kostelci, o kterém už byla řeč, jež také patří mezi zásadní díla

¹⁵⁵ PRIX 2009, 60.

¹⁵⁶ KOŠŮTEK b, 27.

¹⁵⁷ Libuše Dědková je velkou zastánkyní sv. Ducha a bojovnicí za jeho rekonstrukci a na toto téma sepsala množství článků a velmi pomohla propagaci obnovené koncertní síně. Např. viz. literatura: DĚDKOVÁ 1988a, DĚDKOVÁ 1988b, DĚDKOVÁ 1989, Dědková nedatováno.

¹⁵⁸ DĚDKOVÁ, 9.

tohoto města.¹⁵⁹ Na restaurování kostela sv. Ducha se podíleli akademičtí malíři a restaurátoři Romana Balcerová, Jiří Komár, Stojan Genčev a Jiří Stejskal. Doplnění žeber a zhotovení faksimilií části konzol se ujali akademičtí sochaři Bartůňka a Středa. Podrobnostmi restaurování se práce vzhledem k tématu a rozsahu nebude dále zabývat.

¹⁵⁹ Více informací o tomto objektu a záchraně cenných maleb poskytuje kniha Dalibora Prixe Kostel sv. Benedikta v Krnově - Kostelci.

5. Majetkově správní vývoj špitálu sv. Ducha v Krnově

Snaha o chronologické sestavení událostí ve vývoji špitálu sv. Ducha je velmi náročná. Zejména vzhledem k nedostatečnému množství materiálu k tomuto tématu. Tato kapitola je proto rozdělena do několika podkapitol. V první podkapitole se pokusím chronologicky zmapovat vývoj špitálu sv. Ducha v Krnově od jeho počátku až do 16. století podle dostupných informací. V dalších podkapitolách se potom budu krátce věnovat řádům, které špitál spravovaly. Řády, které poskytovaly ve špitále péči nemocným totiž nelze vynechat, pokud chceme pochopit fungování středověkého špitálu. V Krnově, jak již bylo řečeno, panuje poněkud složitá situace a dá se říci, že jsou v podstatě dvě teorie na tuto problematiku, které by se daly shrnout stručně asi takto: řád německých rytířů ano a řád německých rytířů ne. Tedy jestli v prvních letech působení byl špitál spravován řádem německých rytířů anebo ne.

Nutno podotknout, že správa špitálů ale nebyla primárně úkolem minoritského řádu, který je v souvislosti se špitálem sv. Ducha často skloňován. Ještě je tu ale městská rada, která zcela jistě špitál zaštiťovala minimálně po ekonomické stránce. A nelze zcela opomenout otázku možné samosprávy nebo působení špitálního bratrstva. Už toto strohé nastínění situace je poměrně mnohovrstevnaté. Tato kapitola se tedy pokusí na vývoj a tuto problematiku podívat podrobněji a pokusí se nastolit i nové domněnky a závěry, případně otevřít nové otázky.

5.1. Historický vývoj špitálu sv. Ducha

Špitál je podobně asi jako většina těch středoevropských bohatý na různé události a prošel si za svůj vývoj mnohé. Přeci jen ale na takový menší špitál v městě jako je Krnov, se jedná o úctyhodný vývoj a velký počet událostí hodných rozboru. První takovou rozsáhlou kapitolou je vznik špitálu, proto se mu již samostatně věnovala podkapitola 4.1. Zde půjde jen o doplnění informací k některým listinám, pokud je to třeba, a pak se bude práce zabývat dalšími událostmi.

Následuje shrnutí událostí, které již byly v této práci obsaženy v předchozích kapitolách:

- 1371, první písemná zmínka o špitále, statuty pekařského cechu¹⁶⁰
- 1386, první přímá a věrohodná zmínka o špitále, kdy dcery opavského knížete Mikuláše II.

¹⁶⁰ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 198. Listina je uložena v ZA v Opavě, fon Královský úřad v Opavě, inv. č. 230, sign. J 1, č. kartonu 154, složka 5/3 Krnov 1371–1736 (1743–1782), f. 3–10V, č.2, Pekaři – 10. 8. 1770, Jägendorf, konfirmace opisu výsad pekařského cechu.

- Alžběta a Anežka darovaly špitálu sv. Ducha v Krnově pod městěm se nacházející mlýn¹⁶¹
- 1403, městská rada rozšiřuje nadání špitálu koupí robotního dvora Löwenhof¹⁶²
- 1404, špitál zaopatřil krnovský měšťan Mikuláš Genscher statkem Heinrichwitz¹⁶³
- 1404, před tímto rokem už byl špitál plně funkční¹⁶⁴
- 1408, předání špitálu moravským markrabětem městské radě v Krnově¹⁶⁵
- 1408, darování mlýna městskou radou řádu německých rytířů¹⁶⁶

Jak jsem již uvedla, krnovský špitál nemá doloženou zakládací listinu a počátky jeho vzniku jsou tak dost nejasné. Nyní se podrobněji zaměříme na rozbor významné listiny z roku 1408.¹⁶⁷ Byla vydána krnovskou městskou radou 29. března 1408. Ve stavebně historické zprávě je zmíněno, že listina je dochovaná v soudobém znění a nikoliv v opisu, nicméně v CDM je u příslušné listiny uvedeno, že je dochována v opisu, což se mi zdá pravděpodobnější.¹⁶⁸ Městská rada zde na přání moravského markraběte a krnovského knížete Jošta Lucemburského (tlumočeno hejtmanem Janem Kochenmeisterem, ve stavebně historické zprávě je takto uveden, nicméně přímo v listině je uvedeno “dixit Kochenmeister”, tedy řečený pravděpodobně Kuchařský mistr - jedná se pravděpodobně o ustálené příjmení, pocházející z profesního označení) touto listinou věnuje farnímu kostelu sv. Martina, jeho faráři Kunšovi a jeho nástupcům tedy krnovské komendě řádu německých rytířů mlýn ve vsi Kostelec poblíž Krnova, a to náhradou za znovuzaložený a postavený špitál sv. Ducha.¹⁶⁹ Dalibor Prix pak tento akt doplňuje tak, že šlo dokonce i o “převzetí špitálu sv. Ducha pod svou kuratelou”.¹⁷⁰ K této listině se vyjadřují jen dvě studie, a to již zmíněná stavebně historická nepublikovaná zpráva¹⁷¹ a kniha

¹⁶¹ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 2.

¹⁶² LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 5.

¹⁶³ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 6.

¹⁶⁴ PRIX 2008, 33–34, č.1.

¹⁶⁵ Uloženo v SOKA Bruntál se sídlem v Krnově, fond AMK, inv. č. 506, sign. L-36, confirmace práv a privilegií města Krnova císařem Josefem II., 23–24.

¹⁶⁶ CDM XIV, 9–10, č. 11. Uvedeno v pramenné příloze, inv. č. 1.

¹⁶⁷ CDM XIV, 9–10, č. 11. Uvedeno v pramenné příloze, inv. č. 1.

¹⁶⁸ Viz. CDM XIV, 9–10, č. 11. Uvedeno v pramenné příloze, inv. č. 1. nebo také LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 3–4.

¹⁶⁹ CDM XIV, 9–10, č. 11. Uvedeno v pramenné příloze, inv. č. 1.

¹⁷⁰ PRIX 2009, 58.

¹⁷¹ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972.

Kostel sv. Benedikta Dalibora Prixe¹⁷², zde se věnují listině pouze z pohledu kostela sv.

Benedikta, v listině je totiž uveden jako orientační bod určující cestu k mlýnu, který se nacházel právě v Kostelci (mlýn později č.p. 10).¹⁷³ Ostatní moderní a soudobé články nebo katalogová hesla na téma špitálu sv. Ducha tuto zcela zásadní listinu opomíjejí. Domnívám se, že tato informace jen s postupem času zapadla.

Přitom nám sděluje hned několik důležitých informací včetně faktu, že v podstatě potvrzuje správu německých rytířů ve špitále. Je to jedna z naprosto nejstěžejnějších listin k tomuto objektu. Další informace z této listiny už byly pominuty úplně. Městská rada zde jedná nejen na přání Jošta Lucemburského a hejtmána Jana, ale i rady starších, tedy krnovských konšelů. Zároveň je třeba zpřesnit informaci, že se daruje mlýn faráři Kunšovi, jedná se zde o jakési odškodnění za znovuzaložený i postavený špitál. Kunšovi a jeho farnímu chrámu totiž podle listiny plynuly nevýhody, a tak mu dělají tuto milost na radu výše uvedených. Jedná se nejspíše o to, že němečtí rytíři přišli o významné příjmy. Pravděpodobně byli odškodněni mimo jiné tím, že získali právo přijímat závěti špitálu.

Dále městská rada potvrzuje darování mlýna ve vsi Kostelec, mezi kostelem sv. Benedikta a jedním dvorem v “předměstí našeho města.”¹⁷⁴ Tato informace nám zase sděluje, že už v roce 1408 měl Krnov předměstí směrem ke vsi Kostelec (dnes část Krnova), což je také zajímavá informace. Mlýn byl osvobozen od daní za podmínky, že mlynář tohoto mlýnu spadá pod jurisdikci Krnova. Dále listina obsahuje informaci, na kterou nelze narazit ani ve stavebně historické zprávě ani v moderní literatuře a to, že špitál má dále svobodně sloužit bohoslužby a farář může přijímat závěti špitálu. To je velmi důležitá informace potvrzující právo správy německých rytířů nad špitálem, zároveň se jednalo o jeden z největších zdrojů příjmů sakrální instituce ve středověku. Jedná se proto o zcela zásadní informaci zároveň uvedenou v literatuře či článku, trůfám si říci poprvé.

Zajímavé je, že se nedochovala žádná listina, která by se týkala zániku či vzniku špitálu. Musíme tak čerpat z této zdánlivě nevýznamné listiny o darování mlýna. Ukrývá však v sobě několik stěžejních informací. Zaprvé zcela zásadní fakt - novější výzkumy se z větší části distancují od informace, že by špitál sv. Ducha mohl spravovat řád německých rytířů s tím, že

¹⁷² PRIX 2009.

¹⁷³ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 3–4 a PRIX 2009, 58.

¹⁷⁴ CDM XIV, 9–10, č. 11. Uvedeno v pramenné příloze, inv. č. 1.

nemáme jasný důkaz, že by měli se špitálem něco společného.¹⁷⁵ Myslím, že toto, ač zvláště formulovaný, je velmi pádný důkaz toho, že němečtí rytíři opravdu měli se špitálem sv. Ducha něco společného. Tato listina zcela jasně naznačuje, že byl v jejich správě minimálně v roce 1408. Novější bádání poukazují spíše na podíl minoritů na rozvoji a správě špitálu.¹⁷⁶ Jak již bylo řečeno, minorité nejsou špitální řád, špitální péči se sice věnovali, ale ne v takové míře jako řády rytířské, které byly primárně špitálními řády. Není jasné, jak dlouho správa německými rytíři trvala. Ne však déle než do roku 1522, kdy byli z Krnova vykázáni při příchodu Hohenzollernů. Nejpozději v roce 1522 tak převzala správu nad špitálem zcela jistě městská rada.

Dále z listiny vyplývá, že “starý špitál” z nějakého důvodu zanikl a že byl německými rytíři před rokem 1408 znovu založen, podle formulace v listině i znovu vystavěn a poté podstoupen městu minimálně pod ekonomický patronát.¹⁷⁷ Zajímavá je také formulace, že se jedná o špitál znovu vybudovaný se všemi jeho budovami, což otevírá otázku, kolik budov špitál vlastně měl. S určitostí víme o jedné, což by na město velikosti Krnova i docela sedělo. Dvě špitální budovy také nebyly nikterak neobvyklé. Je tedy jasné, že vznik tzv. “nového špitálu” můžeme klást před rok 1408, tedy pravděpodobně už na konec nebo druhé poloviny 14. století.

Podle Jaroslava Kejře můžeme předpokládat vznik špitálu již v době záhy po konstituování samotného města před rokem 1269.¹⁷⁸ Nebo v době založení minoritského kláštera (asi 1273).¹⁷⁹ A nebo také v době po příchodu špitálního řádu německých rytířů, kterému roku 1281 daroval opavský kníže Mikuláš patronátní právo nad krnovským farním kostelem sv. Martina.¹⁸⁰ Ale němečtí rytíři už pravděpodobně měli svůj konvent v Krnově dříve, spekuluje se už o 20. letech.¹⁸¹ Řádu německých rytířů se bude samostatně věnovat následující podkapitola. Ale tato informace vypovídá o faktu, že němečtí rytíři mohli být v Krnově už dříve než minorité, což jen podporuje jejich spojitost se špitálem sv. Ducha.

¹⁷⁵ Např. STRAKOŠ 2013, KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, KOŠÚTEK a, a další.

¹⁷⁶ Např. STRAKOŠ 2013, KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, HLAVÁČEK 2005, KOŠÚTEK a, PRIX 2008.

¹⁷⁷ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 4.

¹⁷⁸ KEJŘ 1968, 7.

¹⁷⁹ WOLNÝ 1862, 369.

¹⁸⁰ CDM IV, č. 194.

¹⁸¹ Viz. např. ADAM 2005, JAN/SKRIVÁNEK 1997.

Závěrem bych také ráda uvedla, že zmíněná listina je psaná latinsky, a vzhledem k uvedeným formulacím, je na vysoké úrovni na svou dobu. Krnov měl zřejmě velmi vyspělou městskou radu i písaře. Dále je listina vyvedena formou chirografu,¹⁸² což je na svou dobu také velmi pokroková forma, kterou je vhodné zmínit. Zde se také jedná o novou informaci, kterou jsem dosud také neobjevila v žádném moderním článku či literatuře.

Následujícího roku 1409 pak město pro špitál zakoupilo zatím zastavený statek Heinrichwitz. Ze zakoupeného zboží si město vyhradilo pro sebe právo vareční a šenkovní, právo vinopalní a lovecké. Ostatní výnosy a užitky byly převeleny na špitál.¹⁸³ Zde je možné vidět, že špitál mohl být do jisté míry samostatná a nezávislá instituce. V případě Krnova nejsou doloženy žádné třenicе či hádky s městskou radou jako tomu bylo např. v případě několika špitálů ve Vratislavi (Sv. Ducha, Sv. Alžběty). Lze předpokládat, že spolu buď osazenstvo špitálu s městskou radou dobře vycházelo, anebo také že by špitál mohl být nějakou dobou pod samosprávou spadající pod městskou radu, jde však pouze o doměňku.

Zde už se dostáváme k husitskému období. Husité se Krnova v podstatě nedotkli, díky jeho odlehlé poloze se nedostal do centra jejich zájmu. Ve městě tedy přetrvala stará světská i církevní práva. Městu se sice vyhnuly husitské bouře, nicméně povodeň v roce 1452 ho už neminula. Byly zaplaveny špitální dvory Löwenhof i Öberhof.¹⁸⁴ Zda se škody dotkly i samotné budovy špitálu nevíme, je to však pravděpodobné, jelikož se špitál nacházel v blízkosti řeky Opavy. Pokud mohu vycházet z informací o povodních v Krnově (jednu z nich jsem zažila jako malé dítě v roce 1997 a pamatuji fotografie a vyprávění), tak při velkých povodních, jaké jsou zmiňované i v roce 1452, bylo vždy zatopeno i krnovské náměstí, které se nachází od řeky o kousek dále než dnešní špitál. Dnešní špitál se zároveň nachází od řeky dále než podle středověké polohy. Dle mého je tedy v podstatě jisté, že byl špitál zatopen. O tom, jaký byl rozsah škod, se ale nedochoval žádný zápis.

V roce 1453 po smrti “nějakého Jiřího” byl jako kurát do špitálního kostela sv. Ducha dosazen městskou radou představený Johan Derring.¹⁸⁵ Zde je poprvé uvedeno jméno někoho

¹⁸² CDM XIV, 9–10, č. 11. Uvedeno v pramenné příloze, inv. č. 1.

¹⁸³ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 5.

¹⁸⁴ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 5.

¹⁸⁵ WOLNÝ 1862, 357.

z osazenstva špitálu, což je pro krnovský špitál velmi výjimečně. Také to dokládá silný vliv městské rady na špitál, proti kterému třeba ve Vratislavi silně bojovali, v Krnově to však byla hotová věc, proti níž nelze nikde najít žádných námitek. Roku 1474 postihla Krnov další pohroma a to uherské války. Město bylo vypáleno a dobyto vojskem krále Matyáše.¹⁸⁶ Bližší zprávy o rozsahu škod se opět nedochovaly. Můžeme ale předpokládat škody na budově špitálu, a pokud vezmeme v potaz, že budova byla s nejvyšší pravděpodobností dřevěná, pak i možné opětovné zbudování špitálu.

V roce 1519 se rozmnožilo nadání oltáře sv. Petra a Pavla v kostele sv. Ducha od olomouckého vikáře a biskupa Davida Fabriho a krnovského faráře Ondřeje. Dosud obnášelo jen tři a půl marky ročně ze vsi Heinrichwitz a půl marky ročně z jednoho krnovského domu. Bylo rozšířeno o 4 marky ze vsi Střelice u moravského Nového města a o 2 marky ze vsi Kssling (těžko určit dnešní název vsi, pokud ještě existuje). Za to měli ve špitálním kostele sloužit týdně dvě mše.¹⁸⁷

Další významnou položkou v dějinách nejen špitálu, ale i Krnova, je reformace po nástupu nových protestantských knížat Hohenzollernů v roce 1522.¹⁸⁸ Tato situace v Moravě na přelomu doznívajícího středověku a renesance vedla už o dva roky později k tomu, že markrabě kníže Jiří odňal německým rytířům patronát nad farou a vypudil minority z jejich kláštera. Současně s klášterem byl zrušen i městský špitál sv. Ducha a k němu patřící špitální kostel.¹⁸⁹ Chovanci špitálu byli přesunuti do bývalého dormitáře minoritského kláštera. Zde už je jasné, kdo měl v této době špitál v péči, protože z Krnova byly v rámci protestantského hnutí vypuzeny oba řády, které přichází v úvahu. Správa tedy musela přejít na městskou radu.

Právě protestantské období pomohlo v Evropě konstituovat přechod od špitálů spravovaných církevními řády k nemocnicím.¹⁹⁰ V průběhu reformace špitály, které byly podporovány katolickou církví najednou tuto podporu ztratily. V Anglii toto jednání vedlo k tomu, že občané

¹⁸⁶ STRAKOŠ 2013, 26.

¹⁸⁷ WOLNÝ 1862, 353 a dále LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 6.

¹⁸⁸ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 34.

¹⁸⁹ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 6–7.

¹⁹⁰ https://dailyhistory.org/index.php?title=How_Did_Hospitals_Emerge%3F&mobileaction=toggle_view_mobile, vyhledáno dne 19.4.2018

začali vyžadovat aby se vláda ujala správy nad těmito institucemi.¹⁹¹ Právě zde započal proces konstituování vládou podporovaných nemocničních zařízení.

Špitál byl totiž znakem toho, že město dávalo najevo své sociální citění a péči o své poddané. Krnov na křižovatce obchodních cest takovým vyspělým městem dozajista ve středověku i na přelomu novověku byl. Město se po nástupu Hohenzollernů stalo centrem okolních protestantů. Špitální kostel byl přeměněn ve dvoupodlažní sýpku. Ze špitální budovy se pak stala součást zemědělského dvora a špitální kaple začala sloužit jako šenk.¹⁹² Dokonce prý údajně jako “šenk nevalné pověsti”.¹⁹³ V článku Libuše Dědkové je zase uvedeno, že se šenk nacházel ve špitálním kostele, který byl přepatrován, dole byl šenk a nahoře sýpka.¹⁹⁴

Andrea Šírová z městského úřadu v Krnově se k tomu ve svém příspěvku z mezinárodní konference SACRUM 2016 vyjadřuje tak, že “po roce 1522 byl špitál přemístěn do minoritského kláštera”.¹⁹⁵ Zbytek kláštera sloužil jako mincovna a zemský dům.¹⁹⁶ Pozemkový majetek zabavila přirozeně městská rada, která na dotaz markraběte knížete Jiřího z roku 1533, sdělila, že ho používá ve prospěch městského špitálu, kníže jim ho proto ponechal.¹⁹⁷ Víme, že špitál byl pod správou městské rady, kdo v něm ale provozoval špitální péči, je nejasné. Snad mohl fungovat formou samosprávy.

Líbal, Eliáš a Horyna uvádí v úvodní kapitole zprávy ze stavebně historického výzkumu, že v 16. století dosáhly příjmy přeloženého městského špitálu takové výše, že z nich byli každodenně zaopatřováni nejen chudí, ale jednou ročně (jídlo, pití, peníze) i chudí z celého krnovského knížectví.¹⁹⁸ Příjmy špitálu v této době nepocházely jen z jeho pozemkového majetku a naturálních dávek. Podle cechovního privilegia z roku 1516 špitálu odváděli část svého výtěžku a nejspíše i úlovku i krnovští rybáři.¹⁹⁹ O možné spolupráci s cechem pekařů už

¹⁹¹ https://dailyhistory.org/index.php?title=How_Did_Hospitals_Emerge%3F&mobileaction=toggle_view_mobile, vyhledáno dne 19.4.2018

¹⁹² LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 6–7.

¹⁹³ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 6–7 nebo DĚDKOVÁ 1989, 8.

¹⁹⁴ DĚDKOVÁ 1989, 8.

¹⁹⁵ Příspěvek Andrey Šírové, mezinárodní konference SACRUM 2016, Praha, říjen 2016.

¹⁹⁶ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 6–7.

¹⁹⁷ WOLNÝ 1862, 354 nebo 358 a 362.

¹⁹⁸ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972, 7.

¹⁹⁹ LÍBAL/HORYNA/ELIÁŠ 1972, 7.

jsem se obšírně zmínila ve čtvrté kapitole. Příjmy se skládaly i z činží z nově zřízených domů a domů nově zakoupených měšťany. Tyto poplatky vybírala městská rada.

Roku 1546 město údajně i s kostely a špitálem vyhořelo.²⁰⁰ 1619 ale už zase Hohenzollern starší Jan Jiří markrabě kníže daroval špitálu les Ochsestall a blíže k městu položený les Mössig.²⁰¹ Špitál měl sídlo v bývalém dormitáři minoritského kláštera, fungoval tak od doby reformace až do 17. století. Ve své původní podobě (tedy ve vlastní budově s přilehlým špitálním kostelem sv. Ducha) byl obnoven až po opětovném příchodu minoritů do Krnova.

Zde už se dostáváme do 17. století, kdy na Moravě plně vládne renesance a brzy se ke slovu dostane baroko, proto bych zde ráda ukončila časově rozsáhlý středověký exkurz. Rozhodla jsem se ho lehce protáhnout o reformační události, protože myslím, že příchod Hohenzollernů a jejich vláda v Krnově je vyvrcholením událostí špitálního vývoje v období, kterému se zde věnuji. Také poukazuje na to, kolik si toho krnovský špitál zažil.

Ráda bych tuto podkapitolu zakončila informací, že v 17. století se ve městě dostali k vládě katoličtí Lichtenštejnové a hned mezi jejich první protireformační kroky patřilo znovupovolání minoritů, kteří dostali do své péče farní kostel sv. Martina a také za reformace zrušený kostel a špitál sv. Ducha. Městská rada jim vrátila zpět všechna nadání špitálu a funkce špitálu v jeho klasické špitální budově byla obnovena.²⁰² Zároveň ale toto období značí definitivní odchod řádu německých rytířů z Krnově. Právě proto jsem se rozhodla historický vývoj zakončit tímto obdobím, myslím, že plynule zakončuje tuto kapitolu vývoje krnovského špitálu.

5.2. Řád německých rytířů

Nyní se práce bude vzhledem k jejímu rozsahu ve stručnosti věnovat dvěma špitálními řádům se kterými je krnovský špitál spjat. První řád spojený s historií špitálu sv. Ducha je řád německých rytířů.

Řád německých rytířů je celým jménem známý jako řád bratří německého domu Panny Marie v Jeruzalémě. Je známý také pod zkratkou jako “němečtí rytíři” nebo latinskou zkratkou Ordo

²⁰⁰ LÍBAL/HORYNA/ELIÁŠ 1972, 7.

²⁰¹ SPATZIER 1882, 27.

²⁰² LÍBAL/HORYNA/ELIÁŠ 1972, 8.

Teutonicum. Řádovým symbolem je černý heraldický kříž na bílém poli. [27] Řád vznikl ve 12. století v Jeruzalémě a byl jedním z nejmocnějších křesťanských řádů středověku. Podílel se na křížových taženích do Svaté země.²⁰³ Zároveň zde také vznikaly hrady, které měly sloužit jak k udržení pořádku, tak k ochraně poutníků jdoucích do Svaté země. Právě toto stálo na počátku středověké špitální péče, tak jak ji známe, která se zajímá nejen o nemocné, ale poskytuje útlek i poutníkům. Řád byl zřízen jako řád duchovní a špitální. Měl právo bránit pocestné a své chovance mečem, proto se jedná o řád už podle jména rytířský. Vznik řádu je spojován s obléháním města Akkon v období kolem roku 1190. Prvopočátek je ale třeba hledat o několik let zpátky. První svědectví o špitálním domě v Jeruzalémě totiž pocházejí už asi z 20. let 12. století. Tato svědectví však jsou dnes už jen obtížně doložitelná. První spolehlivější doklad o existenci je až z let 40.²⁰⁴ Papežem byl řád potvrzen roku 1194. Tak rozsáhlou zakořeněnou tradici a rozsáhlé statky a území měly v té době jen dva další řády - johanité a dnes již zaniklí templáři. Jedná se v podstatě o takovou “top tři” nejstarších, nejvlivnějších a pro vývoj naprosto nejzásadnějších špitálních rytířských řádů, i když v případě templářů se později vyvinul v řád jiné povahy.²⁰⁵

Nejvýznamnější pro krnovskou komendu tohoto řádu je pravděpodobně ta opavská. Do Opavy se totiž řád německých rytířů dostal už v roce 1204.²⁰⁶ [28] Je velmi pravděpodobné, že do Krnova mohli být bratři povoláni právě z Opavy, vzhledem k tomu, že krnovskou faru věnoval řádu do správy opavský vévoda Mikuláš I.²⁰⁷ Také z hlediska lokace obou měst se mi to jeví jako velmi pravděpodobné. Libor Jan a František Skřivánek uvádí ve své knize *Němečtí rytíři v českých zemích* v přehledové tabulce věnované osazení řádu v Čechách pro německé rytíře v Krnově dokonce období 1221–1523.²⁰⁸ Rok 1523 odpovídá nástupou Hohenzollernů a reformaci. Avšak rok 1221 neodpovídá obecnému názoru moderního bádání ke špitálu sv. Ducha, která předpokládají, že řád německých rytířů se dostal do Krnova až s rokem 1281, a tedy s darováním fary. Pokud můžeme považovat tuto informaci za relevantní, znamenalo by

²⁰³ Ke vzniku řádu se vyjadřují např. : BOGDAN 2009, ADAM 2005, JAN/SKŘIVÁNEK 1997.

²⁰⁴ Více k tomuto tématu viz. ADAM 2005.

²⁰⁵ Pozn. Který později byl snad možná i trochu dehonestován moderní dobou např. hrou Assassins Creed, kde jsou templáři v roli úhlavních nepřátel. Ač je to hra poměrně dobrá, zde jsou myslím některé historické souvislosti poměrně vzdálené realitě.

²⁰⁶ JAN/SKŘIVÁNEK 1997, 10.

²⁰⁷ CDM VI, 241–242, č. 188 (v pozn.) a 224–225, č. 171.

²⁰⁸ JAN/SKŘIVÁNEK 1997, 10.

to, že řád německých rytířů přišel do Krnova dříve než minorité, často tak skloňovaní se špitálem.

Podle Romana Váni pak po roce 1334 začaly v Krnově spory řádu se zemskými knížaty, ale to je bohužel vše co tato informace obsahuje a co o ní víme. Váňa dále také uvádí vznik krnovské farnosti už od roku 1221.²⁰⁹ Další názor k tomu přináší fundovanější publikace Petra Adama *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Ten tvrdí, cituji: “Podle některých údajů se němečtí rytíři vyskytují v Krnově již po roce 1220. Prokazatelná je ale držba kostela s farností až od roku 1281, kdy je řádu potvrzen opavským vévodou Mikulášem příslušný majetek.”²¹⁰ Myslím, že tyto informace potvrzují, že nemůžeme brát zažité rok 1281 příchodu německých rytířů do Krnova jako nezvratný fakt. Nezvratný fakt je, že v tomto roce jim byla dána do správy fara. Z těchto informací ale vyplývá, že je možné, že němečtí rytíři mohli mít v Krnově komendu už o 40 let dříve, a pokud lze tomuto věřit, tak by potom měli řádové prvenství v Krnově a předstihli by dokonce i minority, jejichž příchod je doložen asi v 70. letech. Znamenalo by to také další potvrzení jejich správy nad špitálem.

Zároveň však je třeba uvést a připomenout, že dnes velmi skloňovaná komenda bruntálská, která se nacházela asi 30 km od Krnova, nemohla sehrát ve středověku žádnou roli ve vztahu ke Krnovu ani regionu, protože zde němečtí rytíři působili až v novověku (1621–1938). Nejstarší české řádové sídlo bylo přirozeně v Praze.²¹¹

Řád měl jasně dané povinnosti a strukturu, řádoví bratři rytíři se stali o obranu a zajištění bezpečnosti, bránili špitály a podíleli se na udržení a rozšíření křesťanské komunity ve Sváté zemi, bratři ošetřovatelé pečovali o nemocné, kněží zajišťovali duchovní pomoc.²¹² Vedoucími pozicemi v řádu se zde nebudu zabývat, protože pro tuto práci je důležité spíše rozdělení řádových bratří. Řád později začal odpovídat na výzvy evropských panovníků, kteří tento řád zvali do Evropy, aby chránil katolické území a zejména svou velkou roli sehrál v Rusku. Řád částečně expandoval v Evropě tím, že jim byly dávány na osazení do té doby neosídlená území. Domnívám se, že to byl i případ toho, jak se dostali do Slezska. Nejzásadnější řádové sídlo ve

²⁰⁹ VÁŇA, 8.

²¹⁰ ADAM 2005, 98.

²¹¹ JAN/SKRIVÁNEK 1997, 10.

²¹² NICOLLE 2009, 12.

vztahu ke Krnovu byla ve středověku Opava, v novověku pak Bruntál,²¹³ obě tato sídla jsou vzdálenostně Krnovu velmi blízká.

Velmistr řádu dnes sídlí ve Vídni, stejně tak i generalát a archiv. České vedení řádu sídlí v současné době v Opavě. Dnes se činnost řádu zaměřuje na provoz a podporu zdravotnických zařízení. Kromě toho je na českém území také jistá pozornost věnována rozsáhlým řádovým majetkoprávními sporům o řádový majetek zkonfiskovaný roku 1946. Největší rozpory a mediální pozornost pak přitahuje spor o hrad Bouzov.

5.3. Minorité

Uvádím zde minority pod jménem, pod kterým byli známi ve středověku a v době, v níž se věnují vývoji špitálu sv. Ducha. Dnes se jedná o větev františkánského řádu a jsou známi pod jménem Řád menších bratří konventuálů [29], jeho členové jsou nazýváni dnes jako minorité. Dříve (do rozštěpení řádu v 16. století) byli jako “minorité” nazýváni všichni členové františkánského řádu, tedy řádu menších bratří nebo také “fratres minores”. Minoritský řád byl založen začátkem 13. století (asi 1209) sv. Františkem z Assisi a jeho řeholi potvrdil papež Innocenc III.²¹⁴ Již od poloviny 13. století se řád začal dělit na dvě formy řehole, a to přísnější a mírnější. Roku 1519 pak došlo k úplnému rozštěpení řádu na již zmíněné minority (Řád menších bratřů konventuálů) a na františkány–observanty.²¹⁵ V roce 1517 byla vydána bula, podle které mají minorité právo volby vlastního generála. Raná františkánská observace je pokus o reformu řádu, která se už ve 14. století začal vzdalovat od původních řádových ideálů. Observanti se snažili zachovávat původní řeholi a jednalo se o svěží vítr v reformě řádu. Zároveň však byla česká observantská část stravována vnitřními rozpory.²¹⁶

Hlavním úkolem tohoto žebravého řádu bylo žít v chudobě a věnovat se službě Bohu a kázání, misiím a duchovní správě.²¹⁷ Proto je z tohoto úhlu velmi nepravděpodobné tvrzení, že by měli mít pod správou krnovský špitál. Jednalo se o řád prvoplánově se soustředící na duchovní

²¹³ ADAM 2005, 86 a 160–164.

²¹⁴ Více k tomuto tématu viz. např.: HLAVÁČEK 2005.

²¹⁵ Více k tomuto tématu viz. např.: HLAVÁČEK 2005, BENEŠ/HLAVÁČEK 2004, BENEŠ/HLAVÁČEK 2005.

²¹⁶ BENEŠ/HLAVÁČEK 2004, 4.

²¹⁷ BENEŠ/HLAVÁČEK 2004, 7.

správu a jeho členové vynikali v teologii a zajímali se o školení mládeže a poučení věřících. Špitální péče zcela jistě nebyla prvořadým, a troufám si říci, možná ani druhořadým, ale klidně třeba až třetířadým zájmem tohoto řádu. Přesto zde uvádím alespoň stručné informace o tomto řádu, protože je se špitálem sv. Ducha také nerozlučně spjat.

Na dnešních stránkách minoritského řádu v podkapitole Dějiny řádu jsou uvedeny všechna místa, kde řád v minulosti sídlil a nebo dnes sídlí a v související tabulce je uveden i Krnov, kde je podle uvedených informací řád stále aktivní do dnešních dní (pak už jsou minorité aktivní do dnešních dní jen v Jihlavě, v Praze u sv. Jakuba, v Opavě a v Brně - uvádím zde opravdu minoritskou odnož ne tu františkánskou, aby nedošlo k záměně.) Jako místo je u dnešního krnovského konventu uvedeno jen “Narození Panny Marie” a jak jsem již uvedla, jsou zde uvedeny i místa bývalého působení.²¹⁸ Sv. Duch se zde nenachází a Narození Panny Marie je blízký minoritský klášterní kostel poblíž jejich krnovského kláštera. Je ale zcela jisté, že od 17. století převzali zřejmě minorité péči o krnovský špitál (o řádu německých rytířů už v této době nelze uvažovat, byli z Krnova vyhnáni Hohenzollernskou šlechtou kolem roku 1522 a nikdy se tam již nevrátili).²¹⁹ Nemůžeme brát tuto tabulku jako 100% věrohodnou, možná je to ale další informace k vyvrácení účasti minoritů na špitální péči ve středověku.

Struktura řádu byla vždy důsledně hieratická, hlavou řádu byl generální ministr, jehož jurisdikce byla velmi omezena jak řeholí, tak konstitucemi schvalovanými na kapitulách. Z územněprávního hlediska byl řád rozdělen na provincie. V čele každé z nich stál provinční mistr nebo provinciál.²²⁰ Strukturu řádu zde není asi třeba dopodrobna rozebírat. Zde je pochopitelně struktura jiná než u rytířských řádů (př. zmiňovaní němečtí rytíři), kde stál v čele řádu generál.

Do Krnova se minorité dostali pravděpodobně v roce 1273 (je však často uváděn s otazníkem) a nejpravděpodobněji z vůle Přemysla I., ratibořského vévody a krnovského pána.²²¹ Největší rozkvět zažil krnovský konvent v letech 1406–1467, kdy se stal sídlem česko–polských provinciálů, konaly se zde i provinční kapituly. Krnovský klášter se tedy stal z hlediska

²¹⁸ <http://www.minorite.cz/minorite-v-cr/dejiny-radu-v-cr/>, vyhledáno 9. 3. 2018

²¹⁹ LÍBAL/HORYNA/ELIÁŠ 1972, 7–8.

²²⁰ HLAVÁČEK 2005, 27–30.

²²¹ STRAKOŠ 2013, 27.

společenského postavení (ale i politického a náboženského) centrem propojení obrovského celku. Musel také splňovat určité standardy. V té době zde sídlili dokonce tři provinciálové. Bratři z této provincie byli velmi žádaní, pracovali ve službách papežů a vládců a plnili funkce prostředníků mezi západem a východem.²²² V roce 1522 po nástupu Hohenzollernů byli z Krnova minorité vyhnáni a vrátili se sem až během 17. století, kdy je doloženo, že se velmi intenzivně podíleli na obnově špitálu sv. Ducha.²²³

Krnovský klášterní kostel nese název Narození Panny Marie. Vznik se datuje do 13. století, budovatelský proces pravděpodobně začal záhy po příchodu minoritů do Krnova v 70. letech 13. století.²²⁴ Co se týče fundace kláštera, je situace poněkud složitá. Není totiž přesně jasný fundátor. Pro špitál je to důležité z aspektu toho, že by pomohlo, kdybychom věděli, kdo klášteru věnoval půdu, na které se nacházel, protože se na ní nacházel i špitál. Spekuluje se, že to jako zeměpán mohl být opavský vévoda Mikuláš I. Podle Dalibora Prixe však není možné, aby to byl Mikuláš I., protože v tradované době založení kláštera (asi 1273, uvádí se často s otazníkem) byl Mikuláš I. asi 18letý princ a pravděpodobně ještě nedosahoval přímých výkonných práv krnovských zeměpánů.²²⁵ Jisté je, že založení muselo proběhnout po dohodě s tehdejšími vládci Přemyslem Otakarem II., přímou atribuci mu však nelze doložit. Dále bych také ráda uvedla, že minorité se v novověku zásadně podíleli na vybudování a správě poutního kostela Sedmibolestné Panny Marie v Krnově na kopci Cvilín, který je pro Krnov asi nejznámějším kostelem.²²⁶

Pokud přihlédneme k výše uvedeným skutečnostem, jeví se jako nepravděpodobné, že by minorité vůbec ve středověku měli čas na správu špitálu sv. Ducha. Většina moderních bádání nebo stručných katalogových hesel a článků na téma špitál sv. Ducha přesto uvádí jako správu neoddiskutovatelně minority. Domnívám se, že tato nepřesnost vzešla ze dvou důvodů. První je ten, že špitál stál již ve středověku v době svého vzniku “na zahradě minoritského kláštera”. Vzhledem k nepřesnosti vymezení tohoto pojmu zřejmě došlo ke zmatkům v určení řádu, který špitál spravoval. Poopravení této terminologie se už práce věnovala ve čtvrté kapitole.

²²² Viz. oficiální stránky krnovského konventu krnov.minorite.cz, vyhledáno dne 9. 3. 2018

²²³ Např. LÍBAL/HORYNA/ELIÁŠ 1972, 7–8, STRAKOŠ 2013, 270.

²²⁴ Více ke kostelu a minoritskému klášteru v Krnově viz. PRIX 1993.

²²⁵ PRIX 1993, 3.

²²⁶ HLAVÁČEK 2005, 67.

Další věcí, kde mohla tato nepřesnost vzniknout je, že v 17. století se do Krnova minorité navrátili a sehráli zcela zásadní a klíčovou roli v obnovení špitálu během novověku.²²⁷ Zatím však silně pochybuji, že by sehráli ve špitále stejně klíčovou roli ve středověku. Už jen fakt, že v Krnově se pravděpodobně nacházel rytířský a svým zaměřením špitální řád možná už před příchodem minoritů je zajímavý. A předpokládám, že když v Krnově docházelo k založení a stavbě špitálu, mohl mít tak zakladatel či fundátor (dnes neznámý, nedochovaly se žádné prameny) na výběr ze dvou možných institucí poskytující péči a duchovní správu - tedy německé rytíře a minority. Řád duchovní a řád špitální.

Jeví se zde tedy jako logické, že pokud zakladatel ve svém městě měl primárně špitální řád, tak svěřit mu špitál do péče by byl jen logický krok. Zatím se mi nepovedlo najít nějaký zásadnější doklad o špitální správě minority ve středověku, oproti tomu však je zcela jasný doklad toho, že němečtí rytíři špitál spravovali začátkem 15. století, možná až do doby, než v 16. století přešel pod městskou radu po příchodu Hohenzollernů, jak již bylo řečeno. V žádném případě však minoritům nechci upřít zásadní roli, kterou sehráli v novověku v chodu špitálu, to však už není ve vymezeném období na které se má práce soustředit. Zcela jistě jim také nelze upřít, jak významnou roli sehrával krnovský konvent minoritů pro celou provincii. Opět to dokládá to, že Krnov ve středověku byl město na svou dobu velmi významné a vyspělé.

²²⁷ Např. LÍBAL/HORYNA/ELIÁŠ 1972, 7–8, STRAKOŠ 2013, 270.

6. Současný stav špitálu sv. Ducha

Již v 70. letech započal proces rekonstrukce budov špitálu a kostelu sv. Ducha. Připomínám, že obě současné budovy stojí na místě odlišném od jejich středověké lokace. Špitál je dnes dochován v klasicistní podobě a kostel s barokní fasádou a gotickým jádrem obsahuje původní malby z 15. století. V Krnově se o obě budovy starají, jsou zdařile rekonstruované a je o ně zájem. [1] Proto jsem se rozhodla do práce zařadit současný stav a využití špitálu a kostelu sv. Ducha. Musíme zde mluvit o kostelu a špitálu jako o celku, na rozdíl od středověké podoby jsou totiž budovy ve své dnešní podobě propojené. [30] Kostel je dnes využíván jako varhanní koncertní síň, [31] ve které se pořádají nejen nejrůznější koncerty, ale i soutěže. Krnov byl totiž mimo jiné proslulý výrobou varhan. Bývalá novověká špitální budova slouží jako zázemí pro koncertní síň, je zde šatna, šatny pro účinkující, ale i bufet a jiné. [32, 33, 34]

Kromě jiného je kostel se špitálem uznán Národním památkovým ústavem jako kulturní památka. Památka je označena jako “Kostel sv. Ducha s budovou přilehlého špitálu” a majetkem je město Krnov. Katalogové číslo památky je 1000159619 a je památkově chráněn od roku 1958. [35] Památka spadá do ochranného pásma historického jádra města Krnova (číslo ÚSKP 3400), to je památkově chráněno od roku 1996. V evidenčním listu kulturní památky je stav kostela zhodnocen jako “poměrně dobrý” a u zhodnocení významu památky je uvedeno “Kvalitní gotická kostelní architektura.”²²⁸ U poznámek se uvádí, že na základě nálezů nástěnných maleb byla památka po zasedání ÚHK z roku 1987 zařazena do I. kategorie, původně byla klasifikována jako památka II. kategorie. V doplňkovém listu u špitálu se uvádí u špitálu II. kategorie. Stav průčelí je uveden v době vzniku evidenčního listu jako havarijní. Dále je zde uvedeno pro tuto práci zajímavé: “Doklad architektury, která svým založením a historií se váže ke kostelu sv. Ducha.”²²⁹

Kostel je v současné době používán jako varhanní koncertní síň. Což je pro Krnov možná symboličtější a významnější než pro jakékoliv jiné české město. Už od 19. století je zde totiž silná varhanářská tradice, díky firmě Rieger-Kloss. Jedná se o jednoho z největších světových výrobců a restaurátorů varhan. Dnes už v Krnově není výroba varhan aktivní, její odkaz je ale velmi silný.

²²⁸ Viz. evidenční list památky, uložený v ÚOP NPÚ Ostrava.

²²⁹ Viz. evidenční list památky, uložený v ÚOP NPÚ Ostrava.

V kostele sv. Ducha se nachází dvoje varhany. V halové části balkonu jedny menší varhánky na nožní šlapání, které původně pochází z Andělské hory u Vrbna pod Pradědem a byly restaurovány a opraveny závodem Rieger-Kloss v roce 1988.²³⁰ Ale zajímavější jsou hlavní varhany v koncertní síni. [36] Původně zde byly jedno manuálové varhany z roku 1851 od Franze Riegera, prostor byl předtím užíván jako skladiště. Po rekonstrukci zde však naplánovali osazení kvalitními varhanami, které si kostel zaslouží. Za zmínku stojí, že v Krnově do té doby překvapivě nebyl “nástroj kvalitní novodobé koncepce”, na kterém by bylo možné provozovat i varhanářské soutěže.²³¹ Po rekonstrukci byl tedy kostel osazen kvalitními třemi manuálovými varhanami, tyto varhany jsou vyvrcholem varhanářské tvorby 80. let 20. století. Přirozeně byly vyrobeny v krnovském varhanářském závodě Rieger-Kloss, číslo výrobku 3 600.²³² Nástroj je samozřejmě přizpůsoben akustice kostela aneb koncertní síně. Dnes jsou zde pořádány nejen koncerty, ale i soutěže. [37a, b]

Další zajímavostí je, že na prostranství naproti průčelí sv. Ducha je umístěna socha Olbrama Zoubka “Radost ze života”, někdy zvaná také “Tři grácie” [38] a další z jeho soch je osazena ve vstupní místnosti bývalého špitálu. [39] Obě sochy vznikly v 80. letech 19. století. Zejména u Tří grácií byla velmi složitá situace spojená s komunistickým režimem, pro který byl Zoubek v nemilosti po snění posmrtné masky Jana Palacha. Socha byla původně umístěna jinde. Díky velkému zasazení bývalé starostky Krnova Renáty Ramazanové ale socha v Krnově zůstala a nakonec našla své místo právě u sv. Ducha. Sochy se dostaly do Krnova tak, že k němu měl Olbram Zoubek údajně blízký vztah.

Špitál s kostelem sv. Ducha také kromě jiného hostily různé významné události. Z těch nejvýznamnějších zde například byl Václav Havel při své návštěvě Krnova v roce 1995 jako tehdejší prezident. [40] To je událost, na kterou krnovští dodnes velmi rádi vzpomínají. Ostatní události a návštěvy v porovnání s tímto už sice poněkud blednou, ale i tak jich pár jmenuji. Sv. Duch například v říjnu 2009 hostil i mezinárodní konferenci Gotické umění Slezska. Kromě jiného byla při této příležitosti pokřtěna publikace o kostelu sv. Benedikta a rozsáhlém restaurování fresek tamtéž.²³³ Proběhla i přednáška o nástěnných malbách přímo ve sv. Duchu

²³⁰ PLÁNSKÝ 2007, 52.

²³¹ PLÁNSKÝ 2007, 148.

²³² PLÁNSKÝ 2007, 148.

²³³ PRIX 2009.

prostřednictvím Zuzany Všečekové. Z další kategorie událostí pak kostel s přilehlým špitálem sv. Ducha hostí samozřejmě také svatby.

Ať už jsou to záležitosti rozsahu mezinárodního, celorepublikového, městského a nebo které mají význam jen pro jednu konkrétní rodinu, chci tím říci jednu podstatnou věc. A to, že Krnované se o svůj kostel sv. Ducha s přilehlým špitálem starají, neboť má své místo nejen v srdci města, ale pamatují si ho a mluví o něm i jeho obyvatelé. Tato památka dodnes žije a je o ni postaráno, zažívá nejrůznější události a stále je neoddělitelnou součástí dějin. A co si může dnes menší kulturní památka rozsahu krnovské špitálu s kostelem přát více než žít, být stále využívána a aby o ni bylo postaráno? Za mě osobně je toto velmi cenné. Také si myslím, že je kolem současné role kostela se špitálem mnoho zajímavostí, které bylo pro doplnění této práce zajímavé a více než vhodné zmínit.

Závěrem této doplňkové kapitoly bych se ještě ráda krátce vyjádřila k období restaurování a tomu, kdy byl kostel se špitálem sv. Ducha nově rekonstruován. Bylo to totiž období velkého nadšení a vzrušení pro tento objekt a s tím spojené publikační činnosti formou drobnějších článků, které bych zde ještě ráda zmínila. První z nich je nepublikovaný strojopis Martina Košútka *Osudy kostelu sv. Ducha a špitálu ve 20. století a budování koncertní síně*.²³⁴ Zajímavé je, že zde uvádí, že v 19. století došlo k přepažení za účelem vzniku většího počtu místností pro 16 ženských chovanců. Dále uvádí, že špitálníky byli tělesně i duševně zdraví občasně města. Už tehdy se v obecním zastupitelstvu ozývaly hlasy, které volaly po nevyhovujícím a nedostačujícím stavu špitálu, došlo však pouze k upravení interiéru, aby zde mohlo být ubytováno 22 osob.²³⁵ To je počet velmi podobný počtu chovanců, který byl obvyklý pro středověký špitál. V porovnání s počtem lidí ve město je to pro špitál kapacita zoufale nedostačující. Volání po rekonstrukci má tedy své kořeny už v 19. století, přesto vyvrcholilo až o nějakou dobu později.

Ve 20. století pak stála budova dlouhou dobu na okraji zájmu městských představitelů. První plány a průzkumy pro budoucí rekonstrukci pak započaly už od 60. let 20. století. Začal složitý proces prohlídky toho, co je vše třeba opravit (shnilý krov, probořený strop...) a začala oprava jednotlivých částí tak, aby památka zůstala zachována. V 70. letech pak došlo k důkladným výzkumům a přípravy na rekonstrukci budov vypukly naplno. Jedním z problémů, které bylo

²³⁴ KOŠÚTEK b.

²³⁵ KOŠÚTEK b, 4.

třeba v 70. letech řešit, byla například voda, srážková, ale zejména spodní, v roce 1977 dosáhla hladina spodní vody asi 10 cm pod dnem výkopu. Do té doby provizorní zastřešení opravené v 60. letech se také ukázalo jako nepříliš účinné, spíše velmi propustné.²³⁶ Kostel se špitálem ještě neměly vyhráno a bojovaly s technickými záležitostmi. V roce 1982 se podle Košútka dostala organizace rekonstrukce sv. Ducha na organizačně vyšší úroveň.²³⁷ Postup prací se urychlil a podařilo se získat zájem krnovských občanů i firem. Pak už práce nabraly rychlejšího směru a podařilo se také přistoupit k restaurování maleb a některých kamenných prvků v kostele. To co zde stručně shrnuji během jedné strany byl samozřejmě dlouhý a rozvleklý proces, který zabral obrovské množství času i práce. Jen díky vytrvalosti občanů a příslušných kulturních institucí se dnes můžeme kochat zrestaurovanou památkou, o kterou je dobře postaráno.

Další článek hodný zmínky je pak *Koncertní síň v Krnově s podtitulem Příkladná záchrana památky* od Libuše Dědkové.²³⁸ Zde Dědková vyjadřuje úvahu, že i když některé památky pozbyly svého původního účelu, neznamená to, že by pozbyly své hodnoty, což je případ sv. Ducha. Dále se vyjadřuje o hohenzollernské době, kdy budovy sice získaly jiný účel, ale paradoxně je to zachránilo před zchátráním.²³⁹ Považuje rozhodnutí o rekonstrukci kostela a špitálem za závažný mezník v jejich historii, protože budovy ve válečném období už dlouho chátraly. Historická hodnota stavby se v průběhu prací ukázala jako mnohem vyšší, než se původně očekávalo. Zejména pak doklad, že severní část kostela je původní ze 13. století oproti přestavbě z 15. století pak také nalezení původních nástěnných maleb z 15. století. Článek je zakončen tvrzením, že byla zachráněna památka vysoké kulturní i umělecké hodnoty a že její využití pro koncertní účely je příkladné.

Dále bych ještě zmínila pár krátkých článků a to např. *Nová koncertní síň v Krnově*, taktéž od Libuše Dědkové v Informačním a metodickém zpravodaji Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Ostravě²⁴⁰ a nebo novinový článek Martina Košútka *Vystavěli koncertní síň s podtitulkem Pracovitost a nadšení občanů Krnova zrodily krásné dílo*,

²³⁶ KOŠÚTEK b, 18.

²³⁷ KOŠÚTEK b, 24.

²³⁸ DĚDKOVÁ 1989.

²³⁹ DĚDKOVÁ 1989, 8.

²⁴⁰ DĚDKOVÁ 1988b.

jméno novin bohužel neznámé, článek se ke mně dostal jen jako vytržená část z novin.²⁴¹ Oba články jsou velmi krátké, ale myslím, že je vhodné je zmínit. Je vidět, že o rekonstrukci sv. Ducha byl nejen ve města, ale i v regionu velký zájem a nadšení pro věc.

²⁴¹ Jedná se pravděpodobně o komunistický regionální týdeník Vpřed nebo o krajský deník Nová Svoboda.

7. Zařazení krnovského špitálu do kontextu středověkého špitálnictví

Poslední větší kapitola je věnována zařazení krnovského špitálu do kontextu středověkého špitálnictví ve střední Evropě. Cílem této kapitoly je porovnat, jak si svatý Duch stojí v porovnání s nejvýznamnějšími evropskými dochovanými špitály, ale i těmi menšími.

Díky tomu, že středověká fáze sv. Ducha není zcela dochována nelze porovnávat špitál architektonicky, aniž bychom se vydali do říše úvah. Nadto se ani nedochoval žádný popis středověké podoby. Vědomosti jsou v tomto směru velmi útržkovité, víme asi tolik, že se jednalo o dřevěnou podlouhlou stavbu špitálního typu, později snad kamennou. Ale už u počtu budov můžeme jen těžce odhadovat. Domnívám se, že špitál vzhledem k jeho poloze a velikosti města mohl mít klidně i pouhou jednu budovu. Nicméně například v listině z roku 1408 se dozvídáme, že došlo ke znovuobnovení a postavení “špitálních budov”, co však tato informace obnáší, není vlastně jasné - zda je jedná o špitální budovy určené pro nemocné, nebo i o další budovy, které přispívaly k chodu špitálu, např. hospodářské budovy. Ve středověku měl špitál i svou špitální kapli, později pak tedy špitální kostel sv. Ducha. I když se tato práce věnuje středověké špitální architektuře, bohužel je toto věc, ve které Krnov s jinými středověkými špitály moc srovnávat nelze.

Pokusím se však určit běžný špitální typ pro tuto dobu a snad se podaří přiblížit se i tomu, jak to v Krnově mohlo vypadat. Co však srovnávat lze, je lokace a blízkost vodních zdrojů a podobné záležitosti.

Závěrem úvodu této kapitoly bych ještě ráda krátce určila, jak vypadal klasický středověký špitál. Jednalo se ve většině případů o podlouhlé halové budovy (často díky tomuto typu byly i odhaleny a identifikovány při vykopávkách). Jednalo se buď o dřevěné budovy, popřípadě dřevěné budovy s kamennými základy a nebo o budovy kamenné. Základem špitálu byl tzv. sál chudých, kde byla rozestavěna lůžka, na kterých leželi nemocní.²⁴² V tomto hlavním sále se nacházel i oltář, aby bylo možno poskytnout duchovní aspekt léčení i těžce nemocným, kteří byli upoutáni na lůžku. Tyto sály byly na délku velmi dlouhé, někdy i kolem 50 metrů, např. v Beaune.²⁴³ Nebyly příliš zdobné, většinou byl vrcholem zdobnosti trámový strop a oltář.

²⁴² EYSYMONTT 2018, 13.

²⁴³ DARTOIS/TITTENSON 2005, 34.

Středověká špitální architektura se ve své nejryzejší podstatě vlastně podobá moderní funkcionalistické architektuře, kdy forma vychází z funkce (forma je dokonce do jisté míry podřízena funkci) a u špitálů je tomu stejně, jedná se tedy vlastně o jakýsi “středověký funkcionalismus”.²⁴⁴ Co se týče lokace, špitály se nacházely u městských hradeb, často při blízkosti poutní nebo obchodní cesty a v blízkosti vodního zdroje. V tomto případě je tedy krnovský sv. Duch naprosto vzorovým špitálem, splňuje v tomto bodě všechny klasické lokační rysy středověkého špitálu.

Špitály zároveň nebyly jediným zařízením ve městě, které se věnovalo nemocným. Byly tu i tzv. leproseria, jak už jejich název napovídá, sloužili nemocným leprou (nebo také malomocenstvím). Často se nacházely i vně městských hradeb, díky nakažlivé povaze této nemoci a potřebě izolovat chovance. Leproseria byla otevřená jen pro nemocné malomocenstvím, oproti tomu špitály byly otevřené mnohem širší skupině lidí. Krnov své vlastní leproserium neměl. Jako město s několika špitály i leproseriem je možné uvést jako příklad třeba Vratislav.²⁴⁵

7.1. Nejvýznamnější dochované evropské špitály

Samozřejmě je povinností zde zmínit alespoň v krátkosti a stručnosti ty nejzásadnější dochované středověké střeoevropské špitály. Ona slavná “top tři” se skládá ze špitálů v Bruggách, Beaune a Lübecku. Nejznámější je asi špitál sv. Jana v Bruggách, je to zároveň jeden z mála špitálů, který předčí Krnov svou blízkostí k vodnímu toku, leží totiž přímo na řece Reie, která protéká městem a tvoří zde síť kanálů. [43] Další takový špitál, který leží přímo na řece, se nachází např. v Norimberku, jedná se o jmenovce krnovského špitálu, tedy špitál sv. Duchu neboli v němčině Heiligen–Geist. [44] Zasvěcení špitálů sv. Duchu bylo poměrně časté, několik takových zde ještě bude uvedeno. Špitál sv. Jana v Bruggách spadá do historického centra města, je tedy památkově chráněn a zapsán na seznamu UNESCO. Byl založen již koncem 12. století jako špitál a později nemocnice sloužil až do 19. století.²⁴⁶ Špitál vznikl na bývalé obchodní cestě směrem do Gentu.²⁴⁷ Z počáteční fáze zůstaly jen základy, špitál zažil

²⁴⁴ Přátelská diskuze s Vladimírem Czumalem, který tento termín vyslovil na základě naší diskuze z června 2017.

²⁴⁵ MLYNARSKA-KALETYNOWA 2001, 8.

²⁴⁶ BROWN 2011, 32.

²⁴⁷ SCHEUTZ/SOMMERLECHNER/WEIGL/WEIB 2008, 21.

první přestavbu už ve 13. století. Ve 14. století k němu začal vznikat přilehlý klášterní komplex. I tak sv. Jan patří mezi nejstarší dochované špitální a nemocniční budovy ve střední Evropě.

Jako další bych ráda zmínila špitál v Beaune. [45] Ten vznikl později než Bruggy, a podle všeho i o něco později než krnovský špitál. Byl založen v roce 1443, a to kancléřem burgundského vévody Nicolasem Rolinem²⁴⁸. Jedná se o výjimečnou ukázkou francouzské architektury 15. století a v tomto případě nejen špitální.²⁴⁹ Špitál v Beaune se nazývá stejně jako velká většina francouzských špitálů a to Hôtel-Dieu, tedy v amatérském překladu asi něco jako Dům Boží, jeho celý název je tedy Hôtel-Dieu de Beaune. Špitál reprezentuje burgundskou gotiku, zejména trochu mladší část, která má nádherné pestře polychromované střešní tašky, které jsou pro tento špitál už dnes naprosto typickým poznávacím znakem. [46]

Špitál sestává z několika budov, seskupených okolo nádvoří, na kterém se nachází studna. Zejména novější část je nádherně zdobená a členěná, zejména výraznými vikýřovými okny a galeriemi. V porovnání s Krnovem je špitál v Beaune ve své dnešní podobě zcela jistě obrovský. Jedná se o rozsáhlý komplex, také s množstvím přestaveb. Nejcenější však na něm je dochovaný tzv. sál chudých, v případě Beaune nazývaný dokonce jako “Velká hala chudých”. [47] Tedy dochovaný špitál byl samozřejmě rekonstruovaný během 19. století pod vedením Maurice Ouradou (švagr a žák Violleta-le-Duc).²⁵⁰ Rekonstrukce proběhla velmi citlivě a byly nalezeny středověké inventáře, podle kterých bylo zrekonstruováno vybavení. Špitál v Beaune nám tak dnes přináší asi nejbližší představu o tom, jak taková velká hala mohla vypadat. Zároveň se nám dochovala informace, ve které Nicolas Rolin určil, kolik bude mít špitál lůžek, a to 30, 15 po každé straně velké haly.²⁵¹ To je poměrně vysoký počet lůžek na středověký špitál, obvykle měl kolem 15–25 lůžek. Jedná se samozřejmě o obrovskou halu, sál je dlouhý téměř 50 metrů s nádherně malovaným trémovým stropem. Vévodil mu oltářní polyptych z poloviny 15. století z díla Rogiera Van der Weyden s tématem Posledního soudu. Bylo zvykem, že ve větších městech byla ve špitálních sálech často i významná díla slavných malířů.

²⁴⁸ DARTOIS/TITTENSON 2005, 6.

²⁴⁹ HICKEY 2008, 87.

²⁵⁰ DARTOIS/TITTENSON 2005, 33.

²⁵¹ DARTOIS/TITTENSON 2005, 30.

Jako další příklady špitálů s dlouhým sálem pro nemocné můžeme uvést např. špitál sv. Jana v Angers, jehož sál nemocných byl dlouhý asi 60 metrů a nebo francouzský špitál Notre Damme de Fontenilles v Tonnerre, ten měl dokonce asi 100 metrů.²⁵²

Kniha *The Hôtel-Dieu at Beaune* od editorů Isabelle Dartois a Johna Tittensona také přináší jasnou odpověď na otázku, k čemu špitál potřeboval blízký tok vody. V době psaní mé bakalářské práce²⁵³ jsem často narážela na různé zmínky, že blízký vodní zdroj byl pro špitály nesmírně důležitý, ale autoři už následně neosvětlili proč. Došla jsem tedy k domněnce, že vodní zdroj byl blízký pro zbavování se infekčního odpadu a praní prádla. Rozhodně nemohl být využíván k pití. Vzhledem ke stavu středověkých řek, které byly využívány jako žumpa. V *The Hôtel-Dieu at Beaune* nicméně nacházíme jasnou odpověď a potvrzení mých domněnek - “špitál této velikosti potřeboval zásoby tekoucí vody, jednak pro zbavování se odpadu a také pro dobrou kvalitu praní”.²⁵⁴ Tuto odpověď lze považovat za uspokojivou. V případě Beaune tento tekoucí (zdůrazňuji tekoucí) vodní zdroj představuje řeka Bouzaise.

Jelikož byl vodní zdroj pro špitál tak nesmírně důležitý, často byla podle toho zvolena už jeho lokace. Ještě bych k této problematice ráda odkázala na dílo Renza Baldassa, který ve svém příspěvku *The Medieval Hospital and Medical Practice*²⁵⁵ odkazuje na dílo L. B. Albertiho *De re aedificatorie*, ve kterém uvádí, že pro budovy s nemocnými je nejdůležitější čerstvý vzduch a čistá voda.²⁵⁶ Lze dodat, že k pití byla s určitostí využívána voda ze studně, ale i zde byl problém s kontaminací fekáliemi, studny se často nacházely prakticky na hranici pozemků. V případě velkých špitálních pozemků většinou ještě propojených s klášterem je toto ovšem menší problém než u běžných měšťanů. Co se týče tohoto špitálu, je to něco jako francouzský národní poklad, při své návštěvě jsem si všimla, že není navštěvován ani tak turisty z jiných zemí jako francouzskými turisty, kterých tam zato proudí přímo davy.

Závěrem evropské top tři je třeba zmínit za Belgií a Francií německého zástupce, a to Lübeck. Zde se jedná opět o typické zasvěcení sv. Duchu a tedy krnovského jmenovce. Špitál taktéž

²⁵² COURTENAY 2007, 80.

²⁵³ VOCELKOVÁ 2016.

²⁵⁴ DARTOIS/TITTENSON 2005, 18.

²⁵⁵ BALDASSO 2007, 118.

²⁵⁶ BALDASSO 2007, 114.

spadá do chráněného centra města a opět se jedná o zónu spadající na seznam UNESCO. [48] Původní název je Heiligen-Geist-Hospital. Špitál pochází ze 13. století, založený v roce 1260.²⁵⁷ Jedná se o významnou památku severoněmecké gotiky a také jeden z nejlépe dochovaných středoevropských špitálů, i když, jak už je zvykem, s četnými přestavbami. Špitál sv. Ducha v Lübecku má trochu delší vzdálenost od vodního toku, v tomto se tedy s Krnovem nemůže rovnat ani takto skvělý špitál.

7.2. Středoevropské umělecko historické analogie pro krnovský špitál sv. Ducha

Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly určení analogií ke špitálu sv. Ducha je náročné. Pokusím se zde ale dojít k co největší podobnosti. V Čechách bohužel moc dochovaných špitálů není, nejslavnější je samozřejmě hospital v Kuksu, ale ten pochází až z barokního období, takže se mu tato práce nebude věnovat.

Jediná česká kniha věnující se středověkému špitálnictví je *Pražské špitály a nemocnice* od Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové, ti ale pokrývají jen Prahu a z větší části novověk, středověku je věnováno jen několik desítek úvodních stran.²⁵⁸ Nejstarší doložený pražský špitál je týnský špitál Panny Marie, který je spojován s existencí kupeckého dvora v Ungeltu, jeho počátky jsou kladeny už do 10. století. S přesnou datací je to nicméně podobně složité jako u Krnova, protože první písemný doklad je až z roku 1251.²⁵⁹ Nicméně je zde patrná analogie s evropskými trendy špitálního vývoje, kdy se z útulku pro pocestné v podstatě vyvinul středověký špitál tak, jak ho známe. Zvyk pečovat nejen o nemocné, ale i o pocestné už pokrývá samotné slovo hospitale, které souvisí se substantivem hospes (host, hostitel).²⁶⁰ Vedle kupců měl týnský špitál pečovat i o 12 nemocných, což je číslo opakující se i u některých dalších špitálů a podle Svobodného s Hlaváčkovou se jedná o odkaz na apoštoly.²⁶¹ Týnský špitál zanikl už ve 13. století.

Dalším pražským špitálem byl pak špitál johanitský. Řád byl do Prahy uveden ve 12. století

²⁵⁷ WALSH 2013.

²⁵⁸ SVOBODNÝ/HLAVÁČKOVÁ, 1999.

²⁵⁹ SVOBODNÝ/HLAVÁČKOVÁ 1999, 11.

²⁶⁰ KÁBRT/KUCHARSKÝ/SCHAMS/VRÁNEK/WITTICHOVÁ/ZELINKA 1957, 209–210.

²⁶¹ SVOBODNÝ/HLAVÁČKOVÁ 1999, 11.

a v rámci své komendy u malostranského konce mostu i svůj vlastní špitál. Svobodný s Hlaváčkovou zde uvádějí, že johanité jsou “nejproslulejší rytířský a špitální řád pečující dodnes o nemocné”.²⁶² Dovolují si souhlasit pouze s druhou částí, co se týče té první už bylo zmíněno, že johanité patřili mezi významné špitální řády spolu s německými rytíři a templáři. Tyto řády bylo schopné se vzájemně jeden druhému rovnat jak rozsahem majetků, tak kvalitativně, proto myslím, že jsou si všechny tři naprosto rovny a jsou proslulé stejnou měrou. V Praze se také nacházely oba z těchto dalších řádů; němečtí rytíři, templáři, vznik (a následný zánik) špitálů se zde předpokládá, nic bližšího o nich však nevíme, protože se to nedochovalo, je tedy pravděpodobné, že tyto špitály hrály v Praze spíše okrajovou roli.

Dále je třeba jmenovat další špitální řád, tentokrát český s prokazatelně existujícím pražským špitálem, a to řád křižovníků s červenou hvězdou, ten vznikl na popud jeho zakladatelky Anežky České. Původní budova špitálu Na Františku se pak stala základem minoritského konventu.²⁶³ Špitál se totiž několikrát přesunul až se ve 13. století usadil v nově budovaném řadovém komplexu u paty Juditina mostu. Jeden z důvodů přesunu byla pravděpodobně blízkost k řece, o jejíž důležitosti zde už bylo poreferováno. O nejstarší podobě špitálu není nic známo.

Přelomovým obdobím pro Prahu bylo potom 14. století, kdy v Praze vznikly čtyři nové fundace - dva špitály založené staroměstskými patriciji a dva jejichž fundátorem byl Jan Očko z Vlašimi.²⁶⁴ Bohužel k jejich podobě se toho příliš nedochovalo. První je známý jako tzv. Bohuslavův špitál, nejstarší zmínka o něm je z roku 1354 a stál u farnosti sv. Kříže Většího. Druhý je pak tzv. Jakubův špitál nebo také špitál Jana Jakubova, založený kolem roku 1350. Jednalo se o soukromou fundaci bohatého měšťana Jana, syna Jakubova z rodu Velflovičů, u staroměstských hradeb v místě dnešního náměstí Republiky.

Kapucínský špitál na náměstí Republiky je jediný z těchto zmíněných špitálů, který máme lépe prozkoumaný, díky velkému archeologickému odkryvu, k němuž došlo na náměstí Republiky v letech 2003–2004. Špitál zde byl při odkryvu rozeznán právě díky podlouhlému tvaru dlouhé haly, tak typickému pro středověkou špitální budovu.²⁶⁵ Ke špitálu náleželo kromě

²⁶² SVOBODNÝ/HLAVÁČKOVÁ 1999, 11.

²⁶³ FELSKAU 2013, 104.

²⁶⁴ SVOBODNÝ/HLAVÁČKOVÁ 1999, 14.

²⁶⁵ Přátelské sdělení Petra Juřiny z prosince 2015.

špitálních stavení a špitálního kostelíka Panny Marie také hospodářské zázemí.²⁶⁶ Samotný akt fundace měšťanem je zajímavý, je možné to vnímat jako jakýsi charitativní akt, protože samozřejmě musel pokračovat v náročném vyživování špitálníků a chovanců i nadále. Špitál byl funkční až do 17. století.²⁶⁷

Také fundace Jana Očka z Vlašimi mají pro Prahu velký význam. První z nich byl založen ve vyšehradském podhradí nedaleko Botiče asi roku 1364, znám byl jako špitál sv. Alžběty a měl poskytovat útulek 12 měšťanům. [49] Ten by mohl být svou podobou také možnou analogií ke Krnovu. Začátkem 15. století se tento špitál dostal pod správu městské rady. Druhý špitál sv. Antonína a sv. Alžběty vznikl na Hradčanech poblíž kostela sv. Benedikta jako útulek pro přestárlé duchovní z pražské diecéze. Tento útulek měl údajně kapacitu 18 míst.²⁶⁸ Je třeba podotknout, že i když se čtyři fundace zdají být poměrně početné, kapacitně zcela jistě nemohly dostačovat potřebám města. Běžný špitál měl obvykle okolo 15–20 lůžek, takže když si vezmeme, že v podobné době vznikly čtyři špitály, tedy s počtem cca 80 lůžek, stejně to nemohlo dostačovat potřebám města.

Během vrcholného a pozdního středověku začalo docházet ke specializacím špitálů - např. sirotčince, útulky pro staré občany, což je změna oproti dosavadnímu typu špitálů pro pocestné a nemocné. Samozřejmě došlo také ke změně architektonického typu, z prostých špitálních hal se začaly stávat několikatraktové budovy, v jejichž centru stál dvůr. U starších budov začalo docházet k jejich přepatrování nebo předělení některých místností příčkami, aby vzniklo více pokojíků, které právě mohly sloužit důchodcům. Těžko říci, jak se k těmto změnám v trendu postavil Krnov, máme bohužel velmi málo pramenů ke středověkému období špitálu. Krnov byl navíc stížen reformací, takže se tam tento trend mohl dostat až se zpožděním. Je ale velmi pravděpodobné, že k rozdělení na menší místnosti došlo po reformaci i v Krnově, je to věc, kterou doba zkrátka vyžadovala.

Dalšími významnými analogiemi by pro Krnov mohly být špitály řádu německých rytířů ve střední Evropě. Myslím, že díky tomu, že se podařilo doložit správu tímto řádem v období středověku, je určitě hodné zamýšlení se podívat na jiné budovy tohoto řádu, bohužel, jak je

²⁶⁶ SAMOJSKÁ/JUŘINA 2013, 154.

²⁶⁷ JUŘINOVÁ 2015, 42.

²⁶⁸ SAMOJSKÁ/JUŘINA 2013, 155.

u středověkého špitálnictví zvykem informací je málo. Je třeba říct, že podoba řádových komend se svým účelem v Evropě značně lišila od těch, které se nacházely v řádovém státě a ve Středomoří. V Evropě se většinou jednalo o kostely a k nim přidružené špitály s vlastními hřbitovy. Ale i v Evropě lze nalézt výstavní reprezentační hrady, které kromě reprezentace sloužily i k obraně vlastních zájmů, na které jsme zvyklí z Jeruzaléma z počátků řádu.²⁶⁹

V Evropě se také daleko více dostává do popředí činnost II. řádu, sester. Ženy zastávaly v řádu roli pomocnic ve špitále již od 13. století. Později jsou hlavně v západní Evropě pro sestry zakládány vlastní kláštery a nemocnice. Jako první komendy u nás vznikly pravděpodobně pražská a opavská, které vznikly zhruba ve stejnou dobu. O pražské už v této kapitole byla zmínky, nyní tedy k té opavské, pro Krnov zcela jistě důležitější. Opavská komenda byla v provozu už od počátku 13. století, jejím duchovním centrem byl kostel Nanebevzetí Panny Marie, ten získal svou podobu asi v letech 1360–70, jedná se o typickou tzv. cihlovou gotiku známou ze staveb na území řádového státu.²⁷⁰ [50] Mimo kostel vznikl v Opavě i špitál a konvent. Opava měla podobný význam jako Krnov, jednalo se o obchodní město, položené na tzv. polské cestě. Další popis dnes zaniklého špitálu bohužel není znám. Později se do Opavy dostali johanité a došlo k silným sporům s německými rytíři, což nakonec vedlo k jejich dočasnému pozastavení činnosti v Opavě. [51] Pro Krnov byla zcela nejdůležitější z českých komend ta opavská, z větších měst by bylo ještě vhodné jmenovat české komendy v Jindřichově Hradci, Chomutově, Plzni a nebo např. v Chebu.

Další možné analogie ke špitálu sv. Ducha je pak logické hledat v Polsku, protože jak kultura, tak země jsou Krnovu, který leží taktéž ve Slezsku, velmi blízké. Krnov navíc ležel na obchodní cestě vedoucí do Polska. Pokud jde o velikost a pozdější založení, je zde možné uvést špitál Božího hrobu ve Vratislavi, ten vznikl až v 15. století kolem roku 1488, stále tedy spadá mezi špitály s mladším datem založení a tedy už moderními záměry a rozložením. Jednalo se o menší špitál, který by snad mohl být svou podobou blíže tomu krnovskému. Určením se už ale liší, špitál Božího hrobu byl již od založení míněn jako sirotčinec. [52] Tento špitál je dnes také dochován jen fragmentálně a archeologický výzkum se stále zpracovává, brzy se snad tedy o tomto špitálu dozvíme více, fragmenty by však měly být velmi dobře zachované po architektonické stránce.²⁷¹ Nachází se na obchodní cestě, v tomto je tedy také možná analogie

²⁶⁹ ADAM 2005, 77.

²⁷⁰ ADAM 2005, 86.

²⁷¹ Přátelské sdělení pana profesora Eysymontta ze září 2016.

s Krnovem, a poblíž řeky. I když co se týče počtu vodních zdrojů, tak se špitálu sv. Ducha nemůže rovnat. Také je od řeky o něco dále. Domnívám se, že u sirotčinců, které vznikají v pozdější době (14. či 15. století), už nemusela být vzdálenost k vodě tak zásadní, protože se nestarali primárně o nemocné. Pokud zůstaneme u Vratislavi, existoval zde také jmenovec sv. Ducha a to další ze špitálů sv. Ducha. Toto zasvěcení bylo pro špitál opravdu časté. Ten ovšem patří mezi starší špitály, vznikl už ve 13. století.²⁷² Nicméně tento špitál měl podle všeho špitální kostel a jednu hlavní budovu špitální a k tomu hospodářské budovy.²⁷³ [53] Snad by nám také pomohl odvodit, jak mohla vypadat podoba špitálu sv. Ducha. Dnes je vratislavský špitál sv. Ducha již také zaniklý.

Další špitál, který se skládá jen z jedné budovy propojené s duchovní částí a mohl by být možnou analogií ke špitálu sv. Ducha, je špitál v rakouském Braunau. [54] Ten je podle Rafała Eysymontta klasickým zástupcem podoby středověkého špitálu. Špitální budovy byly až do doby pozdního středověku velmi jednoduše konstruované, především sálového a halového typu, se střídáním vybavením.²⁷⁴ Jak již bylo uvedeno často byly vybaveny jen oltářem nebo popřípadě kaplí. Tak tomu bylo zpočátku i v případě špitálu sv. Ducha v Krnově, kde je doloženo špitální kaple. Brzy se však už Krnov mohl pyšnit špitálním kostelem rovněž s patrocinem sv. Ducha.

Budova klasického středověkého špitálu měla spojenou funkci obytnou a duchovní. Někdy měly samozřejmě i menší sál za účelem chirurgických zákroků a vždy byla součástí infirmárie - oddělená místnost sloužící jako karanténa. Tento zásadní a původní model jednokřídlého špitálu s velkým sálem nemocných, jaký je velmi dobře znám z Beaune [46], se v některých městech držel až do 18. století. Jako příklad lze uvést právě špitál taktéž sv. Ducha v Braunau.

Zde je třeba alespoň zmínit paralelně se rozvíjející typ špitálu, jehož vznik můžeme hledat ve 14. století. Špitální typ se totiž už v době středověku měnil a rozvíjel. Jednalo se o mnohakřídlovou budovu, jejíž křídla obklopují nádvoří a které jsou uvnitř rozdělené. Nejedná se tedy o budovu centralizovanou kolem obrovského sálu nemocných. Toto vychází z nových špitálních potřeb, oddělených pokojů, sloužících částečně např. jako místnosti pro důchodce, jakýsi starobinec. Učebnicovým charakteristickým špitálem byl pak Ospeda Maggiore v Miláně, fungující od roku

²⁷² SŁON 2008, 142.

²⁷³ SURDACKI 2015, 54.

²⁷⁴ EYSYMONTT 2008, 12.

1456, založený na obdélníkovém půdorysu s osmi nádvořími.²⁷⁵ [55] To je sice poněkud extrémní příklad pokud jde o rozlohu, tento špitál je však k tomuto typu uváděn jako učebnicový příklad a nelze ho vynechat. Poněkud střízlivějším a běžnějším špitálem tohoto typu pak může být třeba Hôtel-Dieu v Beaune, který už byl zmíněn. Domnívám se ale, že tento typ nemůžeme brát jako analogii ke Krnovu právě pro jeho velkou rozlohu okolo nádvoří. V Krnově nemáme doloženy ani náznaky takového rozmáchlého uspořádání špitálních budov. I vzhledem k velikosti města se domnívám, že je třeba analogie hledat převážně v menších středoevropských špitálech klasického typu. Domnívám se, že i v Krnově mohlo dojít k nějakému rozdělení příčkami, protože to bylo pro špitály v pozdním středověku velmi charakteristické. Když však uvážíme podobu špitálů v menších městech nebo špitálů určených pro specifickou skupinu, domnívám se, že Krnov mohl opravdu spadat spíše ke klasickému typu ala Braunau.

Ještě je potřeba se krátce zmínit o jakémsi třetím typu špitálů. Ten je v podstatě rozkročený mezi dvěma již zmíněnými typy. Jedné se o špitál sestávající ze dvou budov, které na sebe vzájemně navazovaly. Domnívám se, že jde o mezistupeň rozvinutí klasického typu směrem k mnohakřídlé budově centralizované kolem nádvoří. Zatím se nepodařilo doložit, jestli měl krnovský špitál jednu nebo dvě budovy, v některých dokumentech se mluví o “špitálních budovách”. Těžko říci, zda tím jsou myšleny plošně všechny špitální budovy, tedy budovy náležící ke špitálu tzn. špitální budova, kostel, kaple, hospodářské budovy a nebo se opravdu mluví o špitálních budovách jako takových. Osobně se přikláním vzhledem k dnešnímu rozložení špitálu (až je tedy až klasicistní, ale musel vycházet alespoň částečně z předchozí ač přestavěné budovy), k rozloze města a k doloženým nálezům a zmínkám o špitálů spíše ke klasické formě jedné dlouhé budovy. Avšak nelze zcela vyloučit ani možnost dvou špitálních budov, i když bych ji určila jako možné analogie až ve druhé řadě. Jako zástupce toho špitálního typu je možné jmenovat např. již zmíněný Lübeck [56a, b] a nebo vratislavský špitál sv. Alžběty. U toho sice bohužel nemáme známé přesné rozložení špitálních budov, víme však, že byly nejméně dvě.²⁷⁶ Nebo také můžeme jmenovat františkánský špitál v Marburgu.

Další z menších špitálů a možných analogií pro Krnov je špitál v německém městě Goslar. [57] Jedná se o typickou protáhlou špitální budovu s napojením na kapli.²⁷⁷ V Krnově sice není

²⁷⁵ EYSYMONTT 2008, 12. Další literatura k tomuto tématu např. HICKEY 2008 nebo DIRMEIER 2010.

²⁷⁶ Více ke špitálu sv. Alžběty v autorčině bakalářské práci viz. VOCELKOVÁ 2016.

²⁷⁷ LEISTIKOW 1985, 247.

doložené napojení na kapli, jedná se ale o menší špitál podobného typu a to v základu podlouhlá dřevěná nebo kamenná budova, málo zdobná a k tomu kaple nebo popřípadě napojení na kapli. Dalším takovým příkladem velmi strohé podlouhlé budovy může být špitál sv. Trojice v Hildesheimu. [58a, b] Podle vyobrazení ve sborníku *Stadt im Wandel* se jedná o špitál o jedné budově, zděný, s lomenými okny, valbovou střechou a horním patrem vysazeným na krakorcích.²⁷⁸

7.3. Středověká špitální péče

Další odbočkou za poznáním středověkého špitálnictví je středověká špitální péče. Jelikož se práce věnuje špitálu sv. Ducha ve vší komplexnosti, která je díky omezenému množství materiálů možná, je třeba zmínit i středověkou špitální péči. Bude tak učiněno ve stručnosti.²⁷⁹

Středověká špitální péče vychází v podstatě ze sedmi zásad křesťanského milosrdenství. Uvádím zde podle pořadí stanoveného Tridentským koncilem v roce 1545, a to: hladové sytiti, žíznivé napájeti, pocestné přijímati, nahé odívati, nemocné navštěvovati (ošetřovati), zarmoucené těšiti, mrtvé pohřbívati.²⁸⁰ Dalším významným bodem, který přispěl ke středověké špitální péči, je vznik herbářů. Velká část středověké medicíny samozřejmě sestávala z bylinkářství a přírodního léčitelství, spojeného s duchovní péčí. Vznik botanických zahrad k lékařským účelům lze doložit, ale až od 16. století. Asi zde není třeba obšírně vysvětlovat historii a účel herbářů, proto uvedu alespoň informaci zásadní pro české prostředí a tedy i pro špitál sv. Ducha. První česky tištěný herbář vyšel roku 1517, a to v Norimberku²⁸¹, jedná se o dílo bakaláře pražské univerzity Jana Černého, v němž byly dřevoryty rostlin a jejich přesné popisy. Obecně je třeba brát vznik a vydávání herbářů v souvislosti ke špitálnictví velmi vážně. Další odbočkou byly něco jako “čarodějné knihy”, kde například bylo možné najít různé metody na léčení horečky, toto uvádím alespoň pro zajímavost.

Velkým nepřítelem středověkých měst byla samozřejmě hygiena. Z té také vznikalo velké množství nemocí. Ulice byly zamořené odpadky a splašky a stav středověkých řek byl děsivý,

²⁷⁸ MURKEN 1985, 210.

²⁷⁹ Více k tomuto tématu v autorčině bakalářské práci viz. VOCELKOVÁ 2016.

²⁸⁰ KUTNOHORSKÁ 2010, 16.

²⁸¹ KUTNOHORSKÁ 2010, 32.

protože sloužily jako místo k vyhazování odpadků.²⁸² V Krnově byli například občané povinni z hygienických důvodů do 14 dnů vyvézt z prostoru před svými obydlími hnůj a nečistoty a případné mršiny zvířat, jinak jim hrozila pokuta.²⁸³ Z všudypřítomné špíny a špatného postavení sociálních skupin ve větších městech plynuly nevyhnutelné následky - vysoká nemocnost, podvýživa a případně epidemie a hladomory. Střevní infekce způsobené špatnou stravou pak byly považovány za víceméně běžný jev.²⁸⁴ Středověk se dá také poznat ze stavu zubů. V nepublikované archeologické zprávě týkající se výkopů špitálu sv. Alžběty ve Vratislavi je obsažena zpráva antropoložky Barbary Kwiatkowske.²⁸⁵ Ta se zabývá nalezenými kosterními pozůstatky, kde komentuje stav zubů nalezených ostatků jako typický pro středověk. Nálezy mají hypoplazii (úbytek klasické tloušťky zubní skloviny), velké změny vyvolané zubním kazem a zubní kámen v pokročilém stadiu.²⁸⁶ Jedná se o zcela běžný stav středověkého chrupu.

Proti epidemiím a špatným hygienickým podmínkám se města snažila bojovat preventivními opatřeními, jako byla ochrana kvality potravin, dláždění ulic, opatření proti některým řemeslům, dohled nad lázněmi aj.²⁸⁷ I tak však epidemie velká města nemíjely. Často se přes ně přehnal tzv. morové rány - ve středověku se tak souhrnně nazývala celá řada nemocí, od dýmějového a plicního moru až po infekční nemoci a nemoci vyvolané podvýživou.

Kromě využívání bylin se používaly i výsledky z pozorování účinků slunce a vody na lidský organismus. Nemoci byly často opředené tajemstvím a přisuzované zlým silám a nebo nějaké formě trestu.²⁸⁸ Další velkou záležitostí samozřejmě byl počet míst ve špitálech. Jak již bylo uvedeno byl často velmi omezený a občas bylo velmi těžké se do špitálu dostat. Pokud chtěl občas do špitálu na důchod, často to musel mít předplacené nebo zajištěné věnováním nějakého statku špitálu.

Co se týče získání běžného místa ve špitále, často se tak dělo skrze špitální bratrstvo. To vznikalo obvykle po založení špitálu a potom, co špitál získal správu řádem. Jednalo se o něco

²⁸² WALSH 2013, nepag.

²⁸³ KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 101.

²⁸⁴ SVOBODNÝ/HLAVÁČKOVÁ 1999, 9.

²⁸⁵ BERDUŁA/BUŠKO/NIEGODA 2006, nepag..

²⁸⁶ BERDUŁA/BUŠKO/NIEGODA 2006, nepag.

²⁸⁷ SVOBODNÝ/HLAVÁČKOVÁ 1999, 9.

²⁸⁸ KAFKOVÁ 1992, 2.

jako “organizace klientů”.²⁸⁹ V Krnově není doložen provoz špitálu skrze bratrstvo a není to ani příliš pravděpodobné. Už bylo zmíněno, že některé duchovní řády byly založením špitální a věnovali se tedy péči o nemocné, kromě již pečlivě rozebraných německých rytířů je možné uvést třeba johanity, křížovníky s červenou hvězdou, klarisky, řád Milosrdných bratří, alžbětinky, boromejky, diakonky nebo voršilky. Péči nemocným poskytovali také potulní chirurgové nebo porodní báby, zde se ale přirozeně jednalo o specifický úkon.

Základem poskytování péče nemocným byla samozřejmě potřeba konat skutky milosrdenství ve smyslu Kristova učení.²⁹⁰ Tato potřeba často zaváděla řádové členy i k nemocným domů. Je potřeba také upozornit na samotný akt zakládání špitálů šlechtou nebo panovníkem. Často se jednalo o akt milosrdenství a ukázkou toho, že se zeměpán zajímá o své poddané. Často byly také špitály zasvěceny nějaké světici, které se věnovala péči o nemocné. Jako ukázkový příklad takovéto motivace k založení je možno uvést špitál sv. Alžběty ve Vratislavi.²⁹¹ Špitální ošetřovatelství však bylo výsadou mužů, a to pravděpodobně až do Tridentského koncilu v roce 1545, kde bylo zamezeno tzv. návštěvnímu opatrovatelství a stanovil možnost ošetřování ženskými řády a vypomáhání sester ve špitálech.²⁹² Pak tu byli samozřejmě ještě lékárníci. Už Karel IV. si byl vědom toho, že je třeba nastavit nějaké podmínky pro samovolně bující lékařskou péči stran špitálů a složitosti situace, a proto již v roce 1352 schválil zdravotní řád pro lékaře, lékárníky a ranhojiče.²⁹³ To bylo alespoň stručné nastínění úskalí a situace okolo středověké špitální péče.

²⁸⁹ Více k této problematice např. ILLI 1992.

²⁹⁰ KAFKOVÁ 1992, 4.

²⁹¹ SLOŇ 2000, 133.

²⁹² KUTNOHORSKÁ 2010, 15.

²⁹³ KAZIMOUR 2016, nepag.

8. Závěr

Zde se práce dostává do úplného finále. Špitál sv. Ducha v Krnově je téma velmi obtížné ke zpracování, díky malému množství zdrojů plné bílých míst, která možná nikdy nedoplníme. Špitál se totiž ve své středověké podobě dochoval jen ve fragmentu, z něhož dnes známe jen malý kousek. K dalšímu poznání by bylo třeba dalších archeologických výzkumů. Dnešní podoba špitálu je až dílo klasicistní přestavby a v případě špitálního kostela barokní přestavby, zde se však alespoň dochovalo gotické jádro. Špitál dokonce ani nestojí na svém původním místě, byl totiž přesunut. Všechny tyto věci, které nyní byly stručně srhnuty, poměrně ztěžují situaci s bádáním okolo středověkého stavu špitálu sv. Ducha. Přesto ale myslím, že se této práci podařilo shrnout vše podstatné okolo sv. Ducha, co jen mohlo býti shrnuto. Od lokace, vodních zdrojů, přes historický vývoj a správu až po pokusy určit, jaká mohla být středověká podoba špitálu.

Samozřejmě špitál nelze vytrhnout z kontextu středověkého špitálnictví. Myslím, že se tedy i podařilo shrnout všechny potřebné informace z této strany, tedy např. špitální péči, architektonický vývoj špitálních typů ve středověku, řády, které se špitálnictví věnovaly apod. Zároveň práce nahlíží na špitál i stran archeologického, stavebně historického a restaurátorského průzkumu. Jelikož je práce velmi náročná je často potřeba nahlédnout do historie, protože špitálnictví je zkrátka téma, kde tomu pro malé množství informací jinak nejde. Nicméně tam, kde je to možné, klade práce důraz na umělecko historickou stránku věci, zejména pak na historii špitální architektury, vývoj špitálních typů, možné analogie ke špitálu sv. Ducha nebo popis stávajících budov a také část věnovanou původním malbám z 15. století (nalezeným ve špitálním kostele sv. Ducha). Tuto část také podporuje kapitola šest věnovaná současnému stavu špitálu a kostelu sv. Ducha.

Závěrem mohu konstatovat že, jak už to tak bývá, práce otevřela mnoho nových otázek, ale zároveň některé zodpověděla. Jako nejzásadnější považuji průkazné doložení působení řádu německých rytířů v krnovském špitále. Současný stav novodobého bádání je totiž takový, že jsou němečtí rytíři pro krnovský špitál často opomíjeni a všechny zásluhy jsou kladeny minoritům. Je velmi těžké určit období správy těchto řádů v krnovském špitále. Nicméně v mnohých moderních člancích je uvedeno, že správa řádem německých rytířů není doložena a že je tedy pravděpodobnější správa minority. Kromě Renaty Ramazanové, která souhlasí s tezí správy

řádem německých rytířů pro dobu středověku.²⁹⁴ Pro středověk tomu ovšem tak není, průkazně doložení jsou minorité ve špitále sv. Ducha až v 17. století. Zmatek zřejmě vznikl umístěním bývalé špitální budovy v těsné blízkosti minoritského konventu. Na základě starší stavebně historické zprávy²⁹⁵ a zejména pramenů se ale podařilo doložit minimálně na začátek 15. století správu řádem německých rytířů. Tato práce uvádí některé dosud nepublikované informace, ohledně této správy německými rytíři a zejména klíčové listiny z roku 1408. V 16. století pak je doloženo, že se špitál dostal pod správní pravomoc městské rady. Minority se však v této práci pro středověk podařit nedoložilo, ačkoliv jejich zásluhy pro novověký vývoj jsou nezpochybnitelné.

Další věc, kterou práce uvádí, aniž by byla k nalezení někde jinde, je propojení špitálu v kontextu s vodními zdroji. Vodní zdroje byly pro špitál velmi důležité a sv. Duch disponuje hned pěti možnými zdroji vody. Takový počet vodních zdrojů je pro středověký špitál velmi neobvyklý a velmi významný. Této práci se podařilo dát dohromady jednotlivé informace z různých zdrojů a poskládat je do celku vzhledem ke špitálu sv. Ducha.

Práci se také podařilo nadnést několik nových otázek k bádání. Za tu nejzajímavější považuji možnou souvislost krnovského špitálu s cechem pekařů. Tato spolupráce je už doložená v Polsku.²⁹⁶ Několik drobností nasvědčuje tomu, že by tu nějaká souvislost být mohla, např. blízká vzdálenost pekařů od špitálu nebo znamení cechu pekařů vyobrazené ve špitálním kostele. Nicméně ještě nebyl nalezen přímý doklad, který by podpořil tuto spolupráci. Tato práce, pravděpodobně jako první přichází s možností této spolupráce mezi cechem pekařů a špitálem pro české území. Zde je velký prostor k dalšímu bádání.

Otevřenou otázkou je středověká podoba špitálu sv. Ducha. Víme o ní asi tolik, že původní budova byla dřevěná, pravděpodobně dlouhá halová budova typická pro špitály, která potom byla přebudována na zděnou budovu, jejíž fragment byl nalezen při archeologickém výzkumu. Zde by mohly napomoci další archeologické výzkumy v oblasti zahrady dnešního minoritského kláštera mezi klášterním kostelem a dnešními budovami kostelu a špitálu sv. Ducha a v přilehlých uličkách.

²⁹⁴ RAMAZANOVÁ 2000, 29.

²⁹⁵ LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972.

²⁹⁶ SLOŇ 2000, 141.

Další dosud zcela nezodpovězenou otázkou pak jsou okolnosti kolem vzniku špitálu. Víme, že špitál byl začátkem už roku 1386 plně funkční. Jedná se pravděpodobně o tzv. “starý špitál”, který poté zanikl a ještě před rokem 1408 už vznikl tzv. “nový špitál”. Vznikl obou budov lze přitom klást do 14. století. Mnohé nejasnosti panují okolo vzniku špitálu, není přesně jasná osoba zakladatele, rok vzniku ani řád, který špitál po vzniku spravoval. Víme ovšem, že záhy hrála minimálně ekonomicky důležitou roli v chodu špitálu městská rada. Do budoucna snad napomůžou další bádání vyplnit tato bílá místa.

Myslím, že i když ve vývoji špitálu je stále spousta nezodpovězených otázek, podařilo se této práci i nějaké zodpovědět, což považuji za velmi pozitivní. Také se snad podařilo napsat první skutečně souhrnnou práci týkající se primárně krnovského špitálu sv. Ducha, pokud odhlédneme od archeologických a stavebně historických zpráv, které jsou samozřejmě orientované na špitál, ale úzce vymezené. Moderní literatura týkající se špitálu sv. Ducha je většinou ve formě katalogových hesel a nebo článků na určité téma. Závěrem doufám, že se opět podařilo o trochu obohatit velmi skrovné informace týkající se středověkého špitálnictví v České republice. Krnovský špitál není největším ani tím nejdůležitějším špitálem českého území, ale bezesporu má zajímavou historii. Nadto je pro krnovské občany dodnes velmi důležitý, je plně začleněn do chodu města i v dnešní době a památkově chráněn.

Seznam použité literatury

- ADAM 2005 – Petr ADAM: Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2005
- BALDASSO 2007 – Renzo BALDASSO: Function and Epidemiology in Filaret's Ospedale Maggiore. In: The Medieval Hospital and Medical Practice. Ashgate 2007, 107–122
- BENEŠ/HLAVÁČEK/KAŠPAR/KŘEČKOVÁ 2004 – Petr Regalát BENEŠ/Petr HLAVÁČEK/Jan KAŠPAR/Jitka KŘEČKOVÁ: Historia Franciscana. Katalog výstavy pořádané ke 400. výročí příchodu bratří františkánů do kláštera Panny Marie Sněžné v Praze (1604–2004). Praha 2004
- BENEŠ/HLAVÁČEK 2005 – Petr Regalát BENEŠ/Petr HLAVÁČEK (ed.): Historia Franciscana II. Kostelní Vydří 2005
- BERDUŁA/BUŠKO/NIEGODA 2006 – Leszek BERDUŁA/Cezary BUŠKO/Jerzy NIEGODA: Badania archeologiczne – architektoniczne przy pl. Nankiera 17 we Wrocławiu. Nepublikovaná zpráva, inventární číslo 11314 (signatura: W2A-HSK-612-420/06), uložena v Wojewódzki urzadz ochrony zabytków we Wrocławiu. Wrocław 2006
- BLUCHA 1998 – Vladimír BLUCHA: Vysoké nebe: Historická freska o životě na Krnovsku v 16. století. Opava 1998
- BOGDAN 2009 – Henry BOGDAN: Řád německých rytířů. Praha 2009
- BŘÍZA 1978 – Svatopluk BŘÍZA: Krnov - Kostel svatého Ducha se špitálem 1976–1977, nálezová zpráva. Nepublikovaná zpráva, signatura: 617/BR/168, uložena v Národním památkovém ústavu, Územní odborné pracoviště v Ostravě. Bruntál 1978
- BROWN 2011 – Andrew BROWN: Civic Ceremony and Religion in Medieval Bruges c. 1300–1520. New York 2011
- BUBEN 2002 – Milan BUBEN: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve. Díl 1: řády rytířské a křižovníci. Praha 2002, 133–152
- COURTENAY 2007 – Lynn T. COURTENAY: The Hospital of Notre-Dame des Fontailles at Tonnerre: Medicine as *Misericordia*. In: The Medieval Hospital and Medical Practice. Ashgate 2007, 77–106
- DARTOIS/TITTENSON 2005 – Isabelle DARTOIS/John TITTENSON (ed.): The Hôtel-Dieu at Beaune. Paříž 2005
- DĚDKOVÁ – Libuše DĚDKOVÁ: Z historie špitálu a kostela sv. Ducha v Krnově. Nepublikovaný strojopis. Zapůjčeno ze soukromého archivu Renáty Ramazanové. Krnov, sd.

- DĚDKOVÁ 1988a – Libuše DĚDKOVÁ: Příklad zdařilé rekonstrukce špitálu a kostelu sv. Ducha v Krnově. In: Zprávy památkové péče 1988/48, 456–461
- DĚDKOVÁ 1988b – Libuše Dědková: Nová koncertní síň v Krnově. In: Informační a metodický zpravodaj Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírodě v Ostravě 6/1988, 17–18
- DĚDKOVÁ 1989 – Libuše Dědková: Koncertní síň v Krnově. Příkladná záchrana památky. In: KM 2/89, 8–10
- DIRMEIER 2010 – Artur DIRMEIER (ed.): Organisierte Barmherzigkeit. Armenfürsorge und Hospitalwesen in Mittelalter und Früher Neuzeit. Regensburg 2010
- DRÁPALA 2014 – Daniel DRÁPALA: Venkovský obchod Moravy a Slezska. Socio - ekonomické sondy. Brno 2014
- ELBER 2017 – Martin ELBER: Město a klášter. Františkánský konvent v raně novověké Olomouci. Praha 2017
- EYSYMONTT 2008 – Rafał EYSYMONTT: Średniowieczny szpital pw. św. Macieja we Wrocławiu. In: Quart 4/10 2008, 3–26
- FELSKAU 2013 – Christian-Frederik FELSKAU: Agnes' gestiftete *caritas*: Von der Spitalbruderschaft Sankt Franziskus in Prag zu den Kreuzbrüdern mit dem roten Stern in Böhmen, Mähren und Schlesien, mit Seitenblick auf europäische Hospitalordensgründungen. In: Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby. Praha 2013, 100–124
- HICKEY 2008 – Daniel HICKEY: Institutionalized Care for the Sick and the Poor in Early Modern France. In: Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit. Oldenbourg 2008, 75–90
- HLAVÁČEK 2005 – Petr HLAVÁČEK: Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku. Praha 2005
- HOSÁK 2004 – Ladislav HOSÁK: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha 2004
- ILLI 1992 – Martin ILLI: Wohin die Toten Gingen. Begräbnis und Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. Zurich 1992
- JAN/SKŘIVÁNEK 1997 – Libor JAN/František SKŘIVÁNEK: Němečtí rytíři v českých zemích. Praha 1997
- JUŘINOVÁ 2015 – Šárka JUŘINOVÁ: Lidová zbožnost pozdního středověku a novověku v odrazu hmotné kultury (na příkladu drobné keramické plastiky), diplomová práce na KTF UK. Praha 2015

- KÁBRT/KUCHARSKÝ/SCHAMS/VRÁNEK/WITTICHOVÁ/ZELINKA 1957 – Jan KÁBRT/Pavel KUCHARSKÝ/Rudolf SCHAMS/Čestmír VRÁNEK/Drahomíra WITTICHOVÁ/Vojtěch ZELINKA: Latinsko český slovník. Praha 1957
- KAFKOVÁ 1992 – Vlastimila KAFKOVÁ: Z historie ošetřovatelství. Praha 1992
- KAZIMOUR 2016 – Ivan KAZIMOUR: Historie českého zdravotnictví. Vydáno jako e-book. dostupný na Google Books, 2016
- KEJŘ 1968 – Jiří KEJŘ: Počátky města Krnova. Krnov 1968
- KOL. AUTORŮ 1989 – KOL. AUTORŮ: Zpravodaj města Krnova. Zvláštní číslo: Z krnovských pověstí. Krnov 1989
- KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015 – František KOLÁŘ/Dalibor PRIX/Michal ZEZULA: Krnov – historie, archeologie. Ostrava 2015
- KOŠŮTEK a – Martin KOŠŮTEK: Město Krnov v pohledech minulých staletí. Krnov, sd.
- KOŠŮTEK b – Martin KOŠŮTEK: Osudy kostelu sv. Ducha a špitálu ve 20. století a budování koncertní síně. Nepublikovaný strojopis uložený v NPÚ ÚOP Ostrava, sd.
- KURMANN-SCHWARZ 2007 – Brigitte KURMANN-SCHWARZ: De œuvres d' art commanditées pour un hôpital: l' exemple de Notre-Dame-des-Fontailles á Tonnerre. In: Hospitáler in Mittelalter und Früher Neuzeit. Frankreich, Deutschland und Italien. Eine vergleichende Geschichte. München 2007, 175–198
- KUTHAN 2007 – Jiří KUTHAN: Splendor et Gloria Regni Bohemiae: Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity. Praha 2007
- KUTNOHORSKÁ 2010 – Jana KUTNOHORSKÁ: Historie ošetřovatelství. Praha 2010
- LEISTIKOW 1985 – Dankwart LEISTIKOW: Mittelalterliche Hospitalbauten Norddeutschlands. In: Stadt im Wandel. Kunst und Kultur des Bürgertums in Norddeutschland 1150–1650. Band 4. Stuttgart 1985, 223–249
- LÍBAL 2001 – Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001
- LÍBAL/ELIÁŠ/HORYNA 1972 – Dobroslav LÍBAL/J. ELIÁŠ/Mojmír HORYNA: Krnov - Bývalý kostel sv. Ducha a městský špitál - stavebně historický průzkum. Nepublikovaná zpráva, uložena v Národním památkovém ústavu, Územní odborné pracoviště v Ostravě. Praha 1972
- MŁYNARSKA-KALETYNOWA 2001 – Maria MŁYNARSKA-KALETYNOWA: Atlas historyczny miast polskich, T. IV Śląsk, Zeszyt I Wrocław. Wrocław 2001

- MURKEN 1985 – Axel Hinrich MURKEN: Von den ersten Hospitälern bis zum modernen Krankenhaus. Die Geschichte der Medizin und ihrer Institutionen vom frühen Mittelalter bis zur Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung Niedersachsens. In: Stadt im Wandel. Kunst und Kultur des Bürgertums in Norddeutschland 1150–1650. Band 4. Stuttgart 1985, 189–222
- NICOLLE 2009 – David NICOLLE: Řád německých rytířů 1190–1561. Brno 2009
- PLÁNSKÝ 2007 – Bohumil PLÁNSKÝ (ed.): Krnov město královského nástroje. Krnov 2007
- PRIX 1993 – Dalibor PRIX: Příspěvek ke středověkým dějinám minoritského kláštera v Krnově. Pravděpodobně nepublikovaný strojopis uložený v ÚOP Ostrava NPÚ. Místo vzniku pravděpodobně Krnov nebo Ostrava 1993
- PRIX 1999 – Dalibor PRIX: Bývalý špitální kostel sv. Ducha. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Brno 1999
- PRIX 2009 – Dalibor PRIX (ed.): Kostel sv. Benedikta v Krnově - Kostelci. Ostrava 2009
- RAMAZANOVÁ – Renáta RAMAZANOVÁ (ed.): Krnov. Krnov, sd.
- RAMAZANOVÁ 2000 – Renáta RAMAZANOVÁ: Krnov na přelomu XXI. století. Krnov 2000
- SAMOJSKÁ/JUŘINA 2013 – Kateřina SAMOJSKÁ/Petr JUŘINA: Středověký špitál na místě bývalých kasáren na náměstí Republiky na Novém Městě pražském ve světle historických pramenů. In: Forum urbes medii aevi VII./1-2. Brno 2013, 154–159
- SCHEUTZ/SOMMERLECHNER/WEIGL/WEIB 2008 – Martin SCHEUTZ, Andrea SOMMERLECHNER, Herwig WEIGL, Alfres Stefan WEIB (ed.): Hospitals and Institutional Care in Medieval Early Europe. Vídeň 2008
- SŁOŃ 2008 – Marek SŁOŃ: Szpitale średniowiecznego Wrocławia. Warszawa 2000
- SPATZIER 1882 – Johann SPATZIER: Beiträge für die alte Geschichte des bürgerlichen, Hospitals zum Heiligen Geist in Jägender. Opava 1882
- STEJSKAL 2012 – Jan STEJSKAL: Historie budovy Spolkového domu “U synagogy” (dům Soukenická 82/6 v sousedství krnovské synagogy), uveřejněno na www.krnovskasynagoga.cz, vyhledáno dne 29.1.2018
- STRAKOŠ 2013 – Martin STRAKOŠ (ed.): Průvodce architekturou Krnova. Ostrava 2013
- SURDAKI 2015 – Marian SURDAKI: Szpitalnictwo zakonne w średniowiecznej Polsce. In: Roczniki Humanistyczne, číslo 63, sešit 2, 2015, 49–98. Lublin 2015
- SVOBODNÝ/HLAVÁČKOVÁ 1999 – Petr SVOBODNÝ/Ludmila HLAVÁČKOVÁ: Pražské špitály a nemocnice. Praha 1999
- TRETERA/HORÁK 2011 – Jiří Rajmund TRETERA/Záboj HORÁK: Slovník církevního práva.

Praha 2011

VÁŇA sd. – Roman VÁŇA (ed.): Řád německých rytířů v Čechách na Moravě a ve Slezsku.

Bouzov sd.

VOCELKOVÁ 2016 – Alena VOCELKOVÁ: Špitál sv. Alžběty ve Wroclawi ve 13.–15. století v širším kontextu středověkého špitálnictví ve střední Evropě. Předchozí bakalářská práce autorky, obhájená na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Kladno 2016

WALSH 2013 – James J. WALSH: Medieval Medicine. In: Projekt Gutenberg. 2013

<http://www.gutenberg.org/files/43300/43300-h/43300-h.htm>, vyhledáno: 20. 3. 2018

WOLNÝ 1862 – Gregor WOLNÝ: Kirchliche Topografie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften. Olmützer Ärzdiöcese. Svazek IV. Brno 1862

ZAPLETAL/KUBALEC 1959 – ZAPLETAL/KUBALEC: Geografie okresu Krnov. Krnov 1959 (křestní jména neuvedena)

ŽEMLIČKA 2002 – Josef ŽEMLIČKA: Počátky Čech královských 1198–1253: proměna státu a společnosti. Praha 2002

ŽEMLIČKA 2014 – Josef ŽEMLIČKA: Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru Přemyslovské epochy. Praha 2014

Seznam použitých pramenů

CDB III/2 1962 – Zdeněk KRISTEN (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni

Bohemiae III/2. Praha 1962

CDM IV 1845 – Antonín BOČEK (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV. Olomouc 1845

CDM VI 2006 – Zbyněk SVITÁK, Helena KRMÍČKOVÁ, Jarmila KREJČÍŘIKOVÁ, Jana NECHUTOVÁ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI. Olomouc – Brno 2006

CDM XIV 1903 – Bertold BRETOLZ (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XIV. Brno 1903

PRIX 2008 – Dalibor PRIX (ed.): Zemské desky krnovské. Svazek I. 1403–1522. Opava 2008

Seznam vyobrazení

1. **Dnešní podoba špitálu a kostelu sv. Ducha**, v popředí socha Olbrama Zoubka, pohled od severu na jih. Foto: archiv autorky
2. **Pohled na řeku Opavu**, tekoucí v těsné blízkosti špitálu, pohled ze západu na východ. Foto: archiv autorky
3. **Pohled na řeku Opavu**, tekoucí v těsné blízkosti špitálu, pohled z východu na západ. Foto: archiv autorky
4. **Mapa současného Krnova**, s vyznačenou vzdáleností špitálu sv. Ducha k řece Opavě. Foto: maps.google.cz, vyhledáno 25. 1. 2018
5. **Veduta od Bedřicha Bernarda Wenera, pohled na Krnov ze severozápadu, kolem roku 1740**, mědirytina, 25,5 x 14,5 cm ze souboru Scenographia Urbium Silesiae. Reprodukce z: KOŠŮTEK rok vydání neznámý, 6
6. **Legenda k vedutě od Bedřicha Bernarda Wenera**, mědirytina, 25,5 x 14,5 cm ze souboru Scenographia Urbium Silesiae. Reprodukce z: KOŠŮTEK rok vydání neznámý, 7
7. **Opevnění města Krnova**, výřez z plánu hornoslezských měst, zde zachycen vodní příkop, 1750, kolorovaná kresba. Reprodukce z: KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 48
8. **Plán města Krnova**, 1815, anonym, podle originálu vyhotoveného krnovským městským stavitelem Johannem Mihatschem roku 1784, překresleno Adolfem Drechslerem v 1/2 20. století. Reprodukce z: KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 70
9. **Vyznačené významné ulice a poloha náměstí**, pozůstatek středověké městské aglomerace a jejich blízkost ke špitálu sv. Ducha. Foto: maps.google.cz, vyhledáno 29.1.2018
10. **Řez stratigrafickými vrstvami z archeologického výzkumu**, v ulici U Požárníků, kde se nacházela jedna z vodotečí. Reprodukce z: KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 96
11. **Pohled na stratigrafické vrstvy z archeologického výzkumu**, v ulici U Požárníků, kde se nacházela jedna z vodotečí. Reprodukce z: KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 100
12. **Vyznačené vodní toky v blízkosti špitálu**. Legenda: 1) Studna, 2) V tomto trojúhelníku mezi ulicemi Soukenická a sv. Ducha se nacházela první z vodotečí, 3) Druhá vodoteč na ulici U Požárníků (Bývalá Pekařská), 4) Přibližné vyznačení vodního příkopu u Hlubčické bráně, 5) Řeka Opava. Foto: maps.google.cz, vyhledáno 10. 4. 2018
13. **Vyznačené přibližné umístění původního městského jádra**, nacházelo se v prostoru

mezi krnovským zámekem a farním kostelem sv. Martina. Foto: maps.google.cz, vyhledáno 10. 4. 2018

14. **Letecký pohled na centrum města**, vyznačeny důležité body a jejich vzdálenost: vlevo dole farní kostel sv. Martina, uprostřed radnice, vlevo nahoře špitál a kostel sv. Ducha, vpravo nahoře minoritský klášter. Foto pochází asi z 90. let minulého století. Foto: Tomáš Vocelka
15. **Pohled do lodi kostela sv. Ducha na vítězný oblouk**, s cechovními a heraldickými znameními. Pohled do interiéru. Foto: archiv autorky
16. **Preclík odkazující na cech pekařů**, výzdoba v okolí vítězného oblouku. Pohled do interiéru. Foto: Vladimír Vocelka
17. **Farní kostel sv. Martina**, současný stav. Pohled ze západu na východ. Foto: archiv autorky
18. **Špitál a kostel sv. Ducha**, stav před rekonstrukcí, 1960. Pohled od severu na jih. Foto: J. Solnický, uloženo v NPÚ ÚOP Ostrava
19. **Vyznačení polohy výzkumu z roku 2015** (Barvířská ulička) ve vztahu ke špitálu a konventu minoritů. Foto: maps.google.cz, vyhledáno 1.3.2018
20. **Stratigrafické vrstvy z výzkumu v Barvířské uličce**, 2015. Reprodukce z: KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, foto: František Kolář, 196
21. **Fragmenty okenního ostění**, dochované z bývalého špitálního kostela sv. Ducha. Pohled do interiéru. Foto: archiv autorky
22. **Plán přestavby špitálu sv. Ducha**, 50. léta 18. století. Georg Friedrich Gans. Reprodukce z: KOLÁŘ/PRIX/ZEZULA 2015, 197
23. **Dnešní podoba žebrové klenby kostela sv. Ducha**. Pohled do interiéru. Foto: archiv autorky
24. **Ukázka restaurovaných maleb z kostela sv. Ducha**, zde pravděpodobně výjev Ukřižování. Pohled do interiéru. Foto: archiv autorky
25. **Ukázka restaurovaných maleb z kostela sv. Ducha**. Pohled do interiéru. Foto: archiv autorky
26. **Ukázka restaurovaných maleb z kostela sv. Ducha**. Pohled do interiéru. Foto: archiv autorky
27. **Symbol řádu německých rytířů**. Reprodukce z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Řád_německých_ryt%C3%ADřů#/media/File:Insignia_Germany_Order_Teutonic.svg, vyhledáno dne 6.3.2018

28. **Mapa rozšíření Řádu německých rytířů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.**
Reprodukce z: JAN/SKŘIVÁNEK 1997, 10.
29. **Znak řádu sv. Františka z Assisi.** Reprodukce z : https://cs.wikipedia.org/wiki/Řád_menš%C3%ADch_bratř%C3%AD_konventuálů#/media/File:Francescocoa.png,
vyhledáno dne 6.3.2018
30. **Pohled do interiéru**, zde je vidět propojení mezi kostelem a bývalým špitálem. Foto:
Archiv autorky
31. **Pohled do interiéru kostela**, dnes varhanní síň. Foto: Archiv autorky
32. **Pohled do interiéru**, zázemí koncertní síně (bývalý špitál), přízemí. Foto: Archiv autorky
33. **Pohled do interiéru**, zázemí koncertní síně (bývalá špitál), šatny sboristů přízemí. Foto:
Archiv autorky
34. **Pohled do interiéru**, zázemí koncertní síně (bývalý špitál), patro. Foto: Archiv autorky
35. **Náhled evidenčního listu památky.** Reprodukce z: Sken výtisku, který byl autorce poskytnut v ÚOP Ostrava NPÚ.
36. **Varhany v bývalém špitálním kostele sv. Ducha.** Foto: Archiv autorky
37. **Leták propagující varhanní síň**, přední a zadní strana. Reprodukce z: Sken výtisku, který si autorka vzala v infocentru města Krnova.
38. **Socha Olbrama Zoubka**, zvaná “Tři grácie”, umístěná před kostelem a špitálem sv. Ducha. Pohled ze severu na jih. Foto: Archiv autorky
39. **Socha Olbrama Zoubka**, název neznámý, umístěna v interiéru zázemí koncertní síně (bývalý špitál). Foto: Archiv autorky
40. **Václav Havel při své návštěvě kostelu sv. Ducha**, 1995. Foto: Tomáš Vocelka
41. **Pohled na špitál ze zadní části**, pohled z jihu na sever. Foto: Archiv autorky
42. **Půdorysné schéma dnešní podoby kostelu a špitálu sv. Ducha.** Reprodukce z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svatého_Ducha_\(Krnov\)#/media/File:Půdorysné_schéma.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svatého_Ducha_(Krnov)#/media/File:Půdorysné_schéma.jpg), vyhledáno dne 16.3.2018
43. **Pohled na část špitálu sv. Jana v Bruggách**, poloha na vodním toku. Foto: <http://rjt208.zenfolio.com/img/s2/v4/p2153114-3.jpg>, vyhledáno 3. 3. 2016
44. **Špitál sv. Ducha v Norimberku.** Poloha ze západu na východ. Foto: Archiv autorky
45. **Hôtel-Dieu v Beaune**, nejstarší část z 15. století. Pohled ze západu na východ. Foto:
Archiv autorky
46. **Hôtel-Dieu v Beaune**, interiér nejstarší části, sál chudých. Foto: Archiv autorky

47. **Hôtel-Dieu v Beaune**, mladší část ze 16. století, díky které se špitál proslavit. Pohled ze severu na jih. Foto: Archiv autorky
48. **Špitál sv. Ducha v Lübecku**. Foto: [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0f/Heiligen-Geist-Hospital_\(Lübeck\).jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0f/Heiligen-Geist-Hospital_(Lübeck).jpg), vyhledáno 3. 3. 2016
49. **Špitál sv. Alžběty pod Vyšehradem**, podoba podle J. Sadeler, asi 1606. Reprodukce z: SVOBODNÝ/ HLAVÁČKOVÁ 2012, 15
50. **Bývalý špitální kostel Řádu německých rytířů**, dnes konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie v Opavě. Foto: <http://www.atlasceska.cz/moravskoslezsky-kraj/konkatedrala-nanebevzeti-panny-marie-opava/>, vyhledáno dne 17.2.2018
51. **Johanitské špitály a jejich rozložení**, vyznačena pozice v blízkosti hradeb. Reprodukce z: EYSYMONTT 2008, 7
52. **Špitál Božího hrobu**, pohled na dnešní budovu, ve které se nachází fragmenty špitálu. Pohled od severu k jihu. Foto: Archiv autorky
53. **Špitál sv. Ducha ve Wroclawi**, možná podoba podle kresby Bartholomea Weihnera. Reprodukce z: EYSYMONTT/ ILKOSZ/ TOMASZEWICZ/ URBANIK 2011, 211
54. **Špitál sv. Ducha v Braunau**, půdorys. Reprodukce z: EYSYMONTT 2008, 9
55. **Podoba milánského Ospeda Maggiore**, veduta z 18. století od Marcanotia Dal Re. Reprodukce z: http://www.storiadimilano.it/repertori/pres_dalre/dalre0005.html, vyhledáno 13. 6. 2015
56. **Špitál sv. Ducha v Lübecku**. Půdorys a rekonstrukce vzhledu. Reprodukce z: EYSYMONTT 2008, 9, MURKEN 1985, 210, obr. 7
57. **Špitál sv. Kříže v Goslaru**. Půdorys a rekonstrukce vzhledu. Reprodukce z: LEISTIKOW 1985, 247, obr. 5, 6
58. **Špitál sv. Trojice v Hildesheimu**. Plán a rekonstrukce vzhledu. Reprodukce z: LEISTIKOW 1985, 248, obr. 7, MURKEN 1985, 210, obr. 6

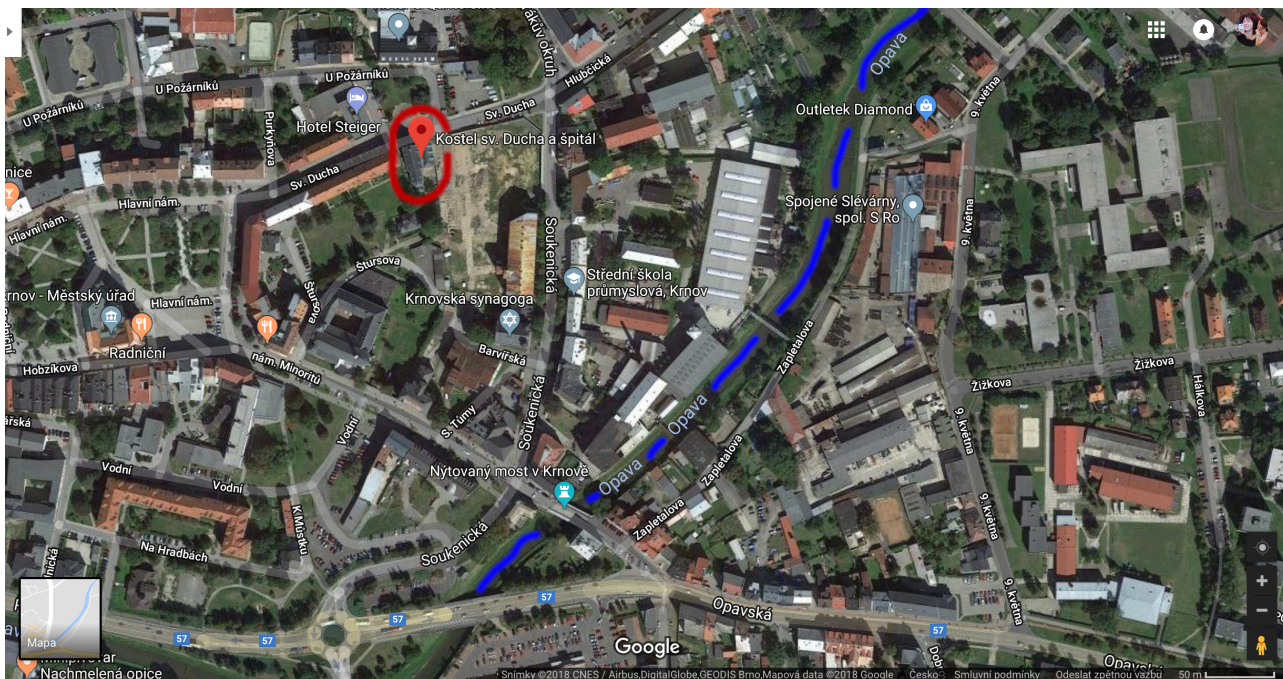
Obrazová příloha

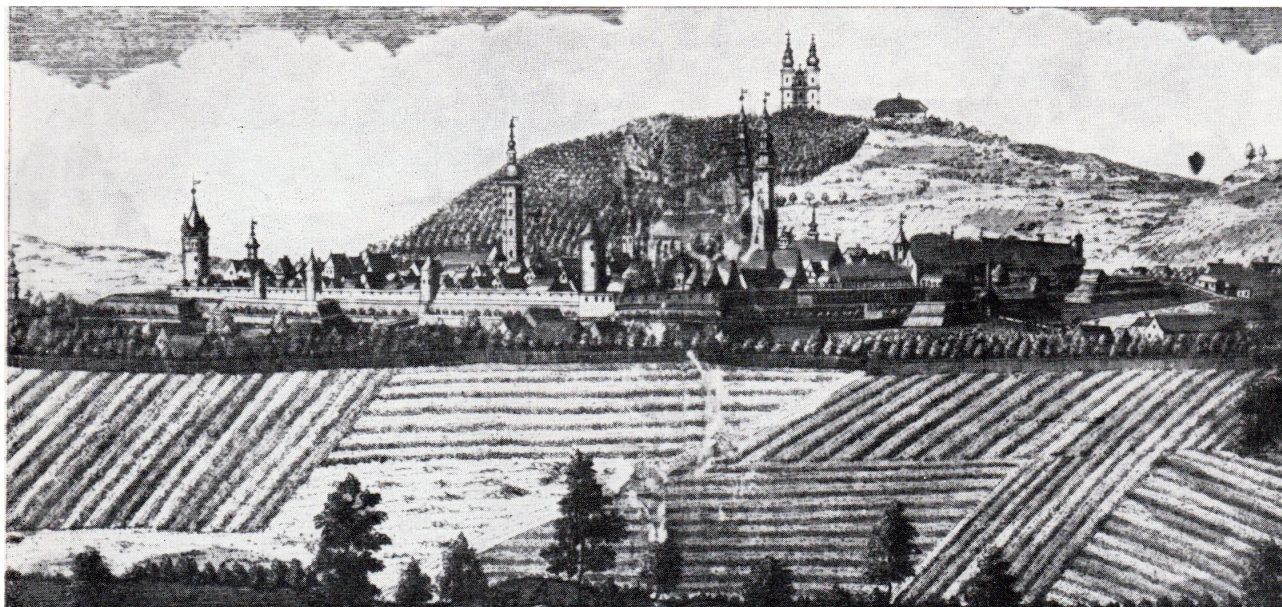
1. Dnešní podoba kostelu a špitálu sv. Ducha (bývalá špitální budova vlevo, kostel vpravo), v popředí socha Olbrama Zoubka.

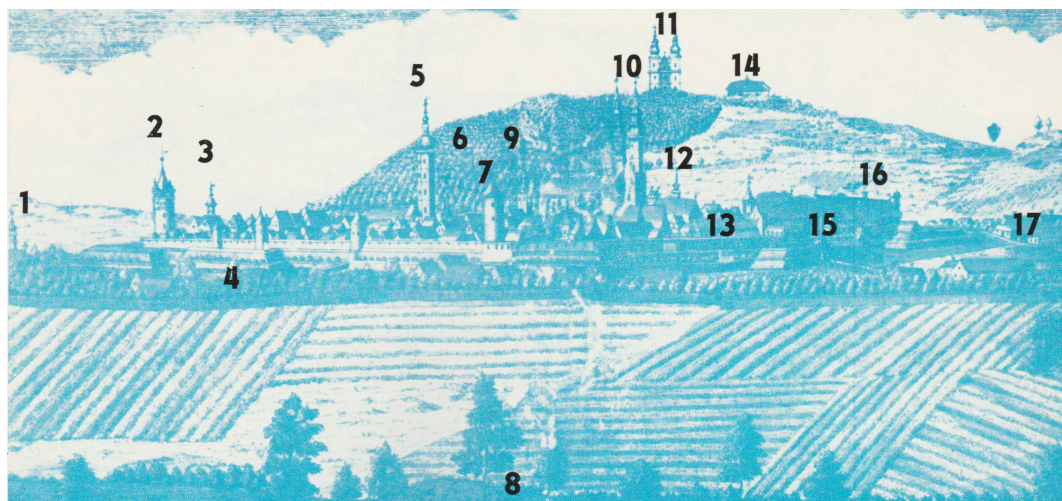
2. a 3. Pohled na řeku Opavu, tekoucí v blízkosti špitálu.

4. Vyznačená vzdálenost špitálu od řeky Opavy.

5. Veduta od Bedřicha Bernarda Wernera, pohled na Krnov ze severozápadu, kolem roku 1740.

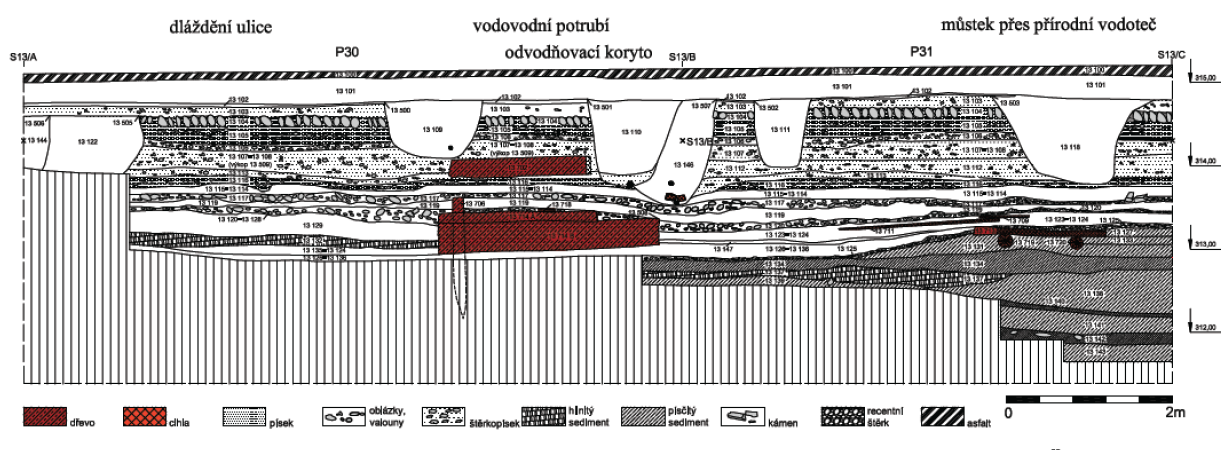

1 —	HŘBITOVNÍ KOSTEL
2 —	HLUBČICKÁ BRÁNA
3 —	KOSTEL SV. DUCHA SE ŠPITÁLEM
4 —	HLUBČICKÉ PŘEDMĚSTÍ
5 —	MINORITSKÝ KOSTEL S KLÁŠTEREM
6 —	OPAVSKÁ BRÁNA
7 —	FORTNA
8 —	ŘEKA OPAVICE
9 —	RADNICE
10 —	KOSTEL SV. MARTINA
11 —	KOSTEL NA CVILÍNĚ
12 —	ŠKOLA (ZVONICE)
13 —	TZV. ŠVÉDSKÁ ŽEĎ
14 —	HOSTINEC NA CVILÍNĚ
15 —	VNĚJŠÍ ČÁST HORNÍ BRÁNY
16 —	ZÁMEK
17 —	HORNÍ PŘEDMĚSTÍ

6. Legenda k vedutě od Bedřicha Bernarda Wenera.

7. Opevnění města Krnova, výřez z plánu hornoslezských měst, zde zachycen vodní příkop, 1750.

10. Řez stratigrafickými vrstvami z archeologického výzkumu v ulici U Požárníků, kde se nacházela jedna z vodotečí.

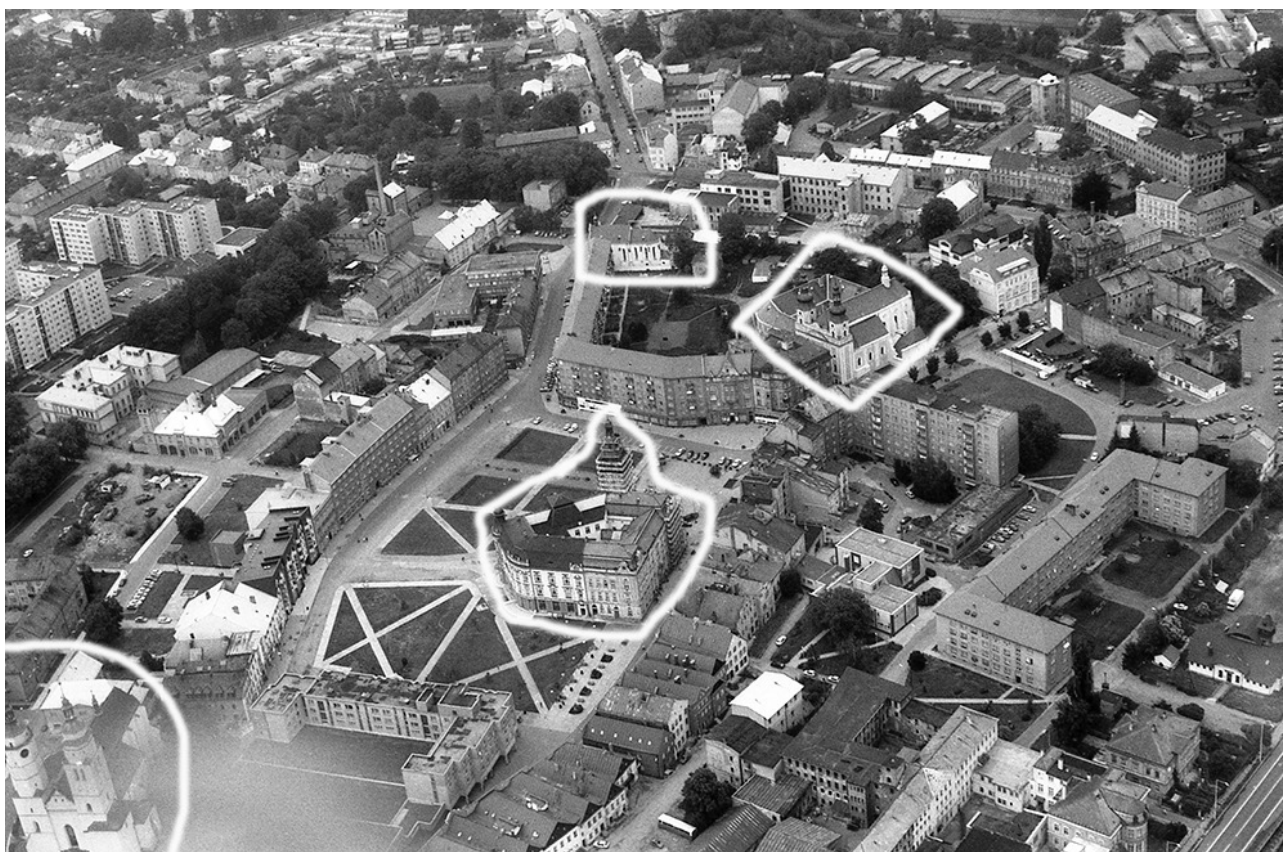
11. Pohled na stratigrafické vrstvy z archeologického výzkumu v ulici U Požárníků, kde se nacházela jedna z vodotečí.

12. Vyznačené vodní toky v blízkosti špitálu. Legenda: 1) Studna, 2) V tomto trojúhelníku mezi ulicemi Soukenická a sv. Ducha se nacházela první z vodotečí, 3) Druhá vodoteč na ulici U Požárníků (Bývalá Pekařská), 4) Přibližné vyznačení vodního příkopu u Hlubčické bráně, 5) Řeka Opava

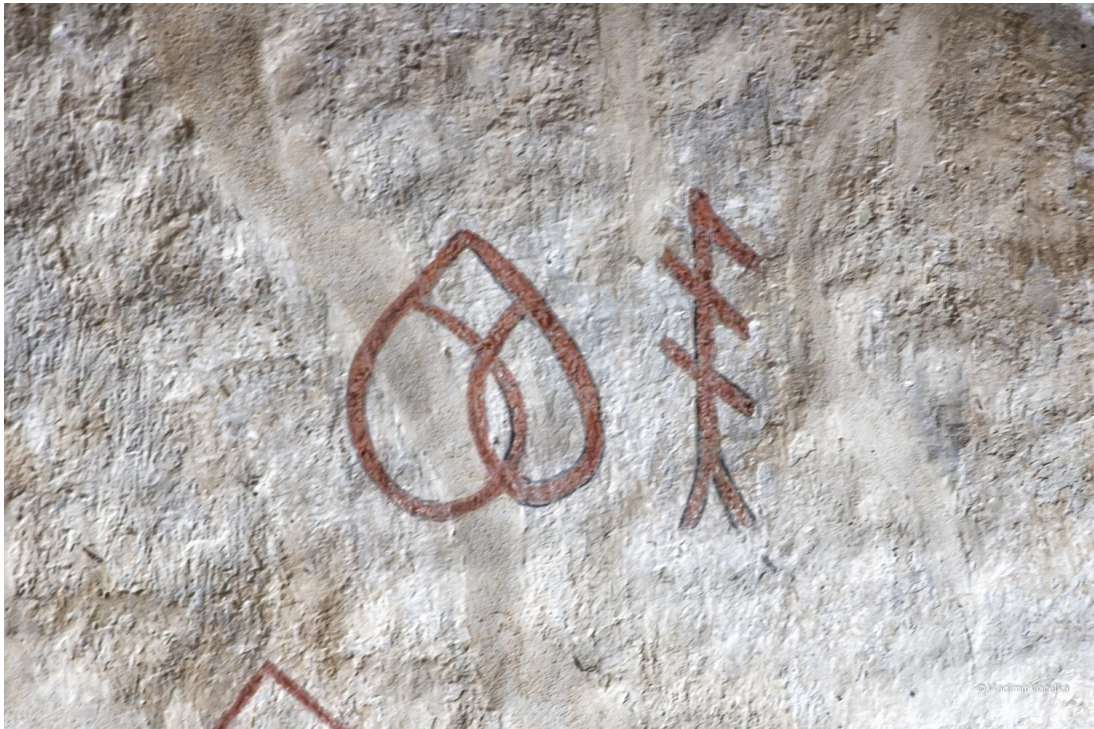
13. Vyznačené přibližné umístění původního jádra, nacházelo se v prostoru mezi krnovským zámek a farním kostelem sv. Martina.

14. Letecký pohled na centrum města s vyznačenými důležitými body: vlevo dole farní kostel sv. Martina, uprostřed radnice, vlevo nahoře špitál a kostel sv. Ducha, vpravo nahoře minoritský klášter.

15. Pohled do lodi kostela sv. Ducha na vítězný oblouk s cechovními a heraldickými znameními.

16. Preclík odkazující na cech pekařů.

17. Farní kostel sv. Martina, současný stav, 1960.

18. Špitál a kostel sv. Ducha, stav před rekonstrukcí,

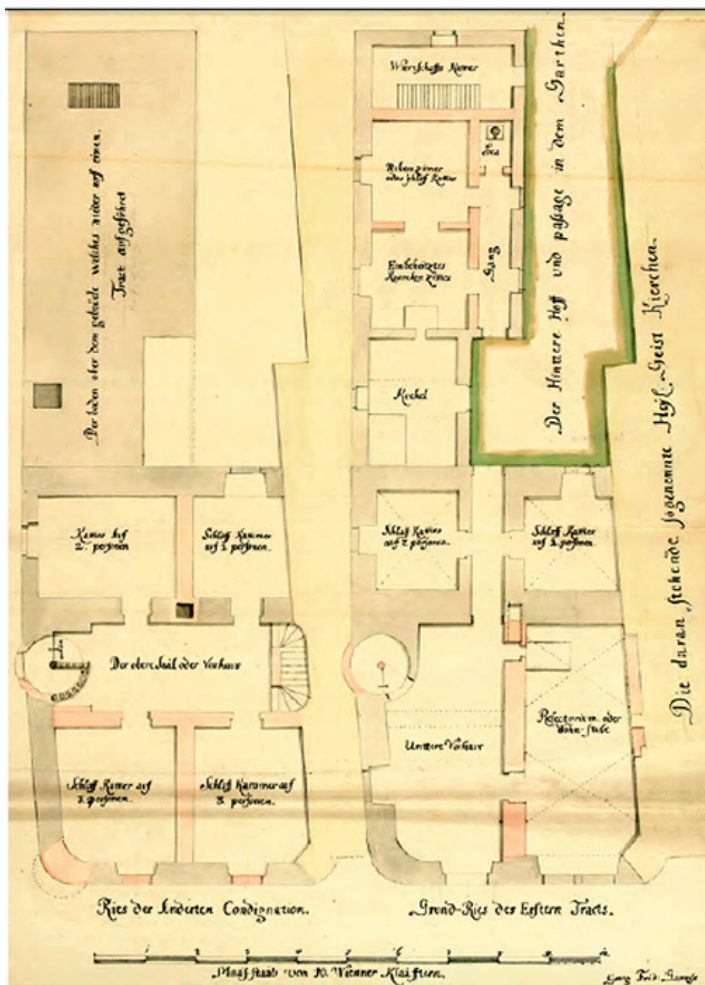
19. Vyznačení polohy výzkumu z roku 2015 (Barvířská ulička) ve vztahu ke špitálu a konventu minoritů.

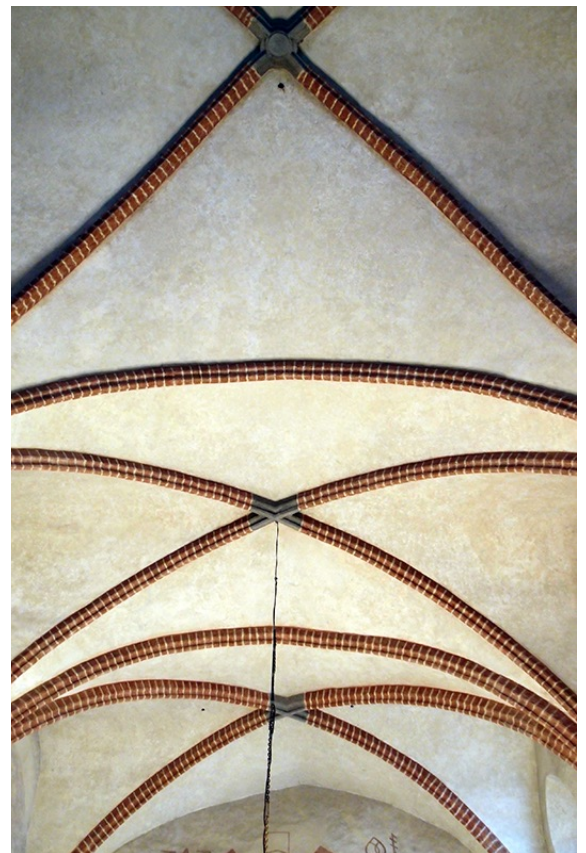
20. Stratigrafické vrstvy z výzkumu v Barvířské uličce, 2015.

21. Fragmety okenního ostění, dochované z bývalého špitálního kostela sv. Ducha.

22. Plán přestavby špitálu sv. Ducha, 50. léta 18. století, Georg Friedrich Gans.

23. Dnešní podoba žebrové klenby kostela sv. Ducha.

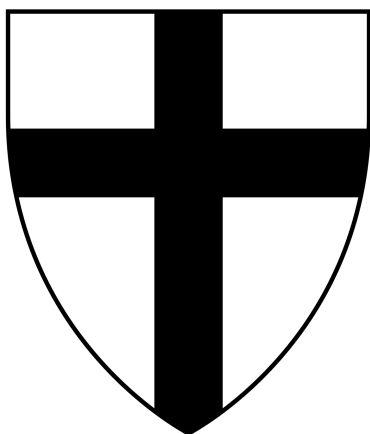
24. Ukázka restaurovaných maleb z kostela sv. Ducha, zde pravděpodobně výjev Ukřížování.

25. Ukázka restaurovaných maleb z kostela sv. Ducha.

26. Ukázka restaurovaných maleb z kostela sv. Ducha.

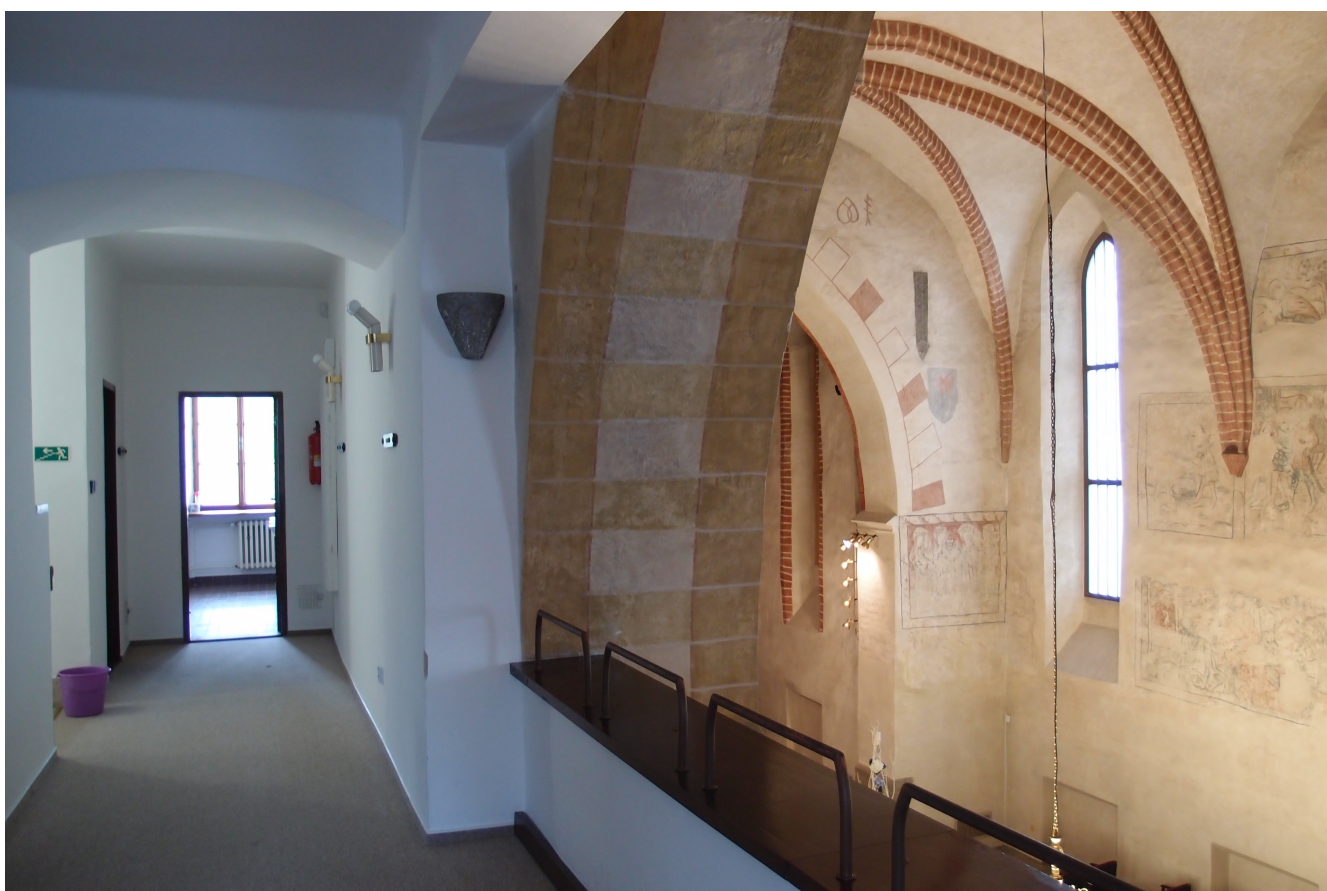
27. Symbol Řádu německých rytířů.

28. Mapa rozšíření řádu německých rytířů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

29. Symbol Řádu sv. Františka z Assisi.

30. Pohled do interiéru, kde je vidět propojení mezi kostelem a bývalým špitálem.

31. Pohled do interiéru kostela, dnes varhanní síň.

32. Pohled do interiéru zázemí koncertní síně (bývalý špitál), přízemí.

33. Pohled do interiéru zázemí koncertní síně (bývalý špitál), šatny sboristů, přízemí.

34. Pohled do interiéru zázemí koncertní síně (bývalý špitál), patro.

1. Obec: Krnov	2. Okres: Bruntál	Hodnota 	Zachování	Využití Jiný hmotný majetek
EVIDENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY		3. Kraj: Severomoravský	4. Poř. číslo: 17.	
		5. Název (označení) památky: kostel sv. Ducha s budovou přilehlého špitálu		7. Ochranné pásmo:
6. Blíže označení umístění památky: osada (čtvrť): ulice (náměstí), popř. místní traf. č. parcely aj. :		8. Vlastník (správce, trvalý uživatel): MěNV Krnov		9. Popis památky (včetně sochařské, molířské, popř. i jiné výzdoby): Jednoduchá gotická stavba s dlouhým presbytářem, směřujícím k jihu, uzavřeným 5 stranami osmiúhelníkem; fasáda zbarokována, zbytek částečně v nedávné době restaurován. Prostá fasáda je ukončena trojbokým štítem s volutami a lesenovým členěním s jehlami na nárožích. V ose fasády obdélný portál s půlkruhovou záklenkou, rámovaný dvěma nízkými masivními pilířmi, vrcholy pilířů a záklenku ukončeny mělkou římsou s klenáčkem, na nárožích pilířů sokly se zvlnovitými vazami. Ve středu nad portálem obdélné rámované okno, ukončené půlkruhem s klenáčkem vvrcholu, nad ním oválné rámované okno. Ostatní strany hladkého omítnutého vnějšíku jsou členěny pouze okny, k východní straně lodí přiléhá jednopatrový údl. Na západní straně lodí nízké lomené okno a jedno okno obdélné se segmentovou záklenkou, v presbytáři lomená klenba s hlubokými špičatými žebry zarděná, ve středu západní strany presbytáře zarděný vchod lomený s klenými ostěním. Dolní část klenby obíhá souvislá římsa. Loď má 6, jednou odstupňovaných opěráčských pilířů, z nichž opěráčská pilíře nároží postaveny na koso, presbytář podepřen 5 jednou odstupňovanými pilířmi opěráčskými, na místě opěráčků ve středu západní strany je zmiňovaný vchod. K závěrečnému poli presbytáře přiléhá hladká, přibližně štvorcová přístavba. Hluboký úzký presbytář zaklenut křížovou žebrovou klenbou o dvou polích nestejné velikosti a 3 káplí závěru. Žebra nasedají na novodobé nebo obnovené konsoly, umístěné v nestejné výši. Značně širší a nepatrně vyšší loď, oddělená od presbytáře lomeným triumfálním obloukem, je zaklenuta 3 poli křížové žebrové klenby, nasedající na obdobné konsoly jako v presbytáři. Nad dřevěnou kručtou terčovité svorník, ostatní klenební pole bez svorníků. Přístavba v ose
10. Casové, slohové a autorské určení: Stavba patrně z konce 13.stol., fasáda zbarokována ve 3/4 18.stol. Novogotické úpravy interiéru.		11. Památkové movité zařízení:		

35. Náhled evidičního listu památky.

36. Varhany v bývalém špitálním kostele sv. Ducha.

37a. Leták propagující vahranní síň, přední strana.

The foundation of the building, today's concert hall, or the former church of the Holy Spirit with an annexed hospital, dates back to the very beginnings of the town of Křivošumice, which received its municipal rights under the reign of Přemysl Otakar II around the middle of the 13th century, and is one of the oldest Czech towns. As early as in 1291 Prince Mikuláš I, the illegitimate son of Přemysl Otakar II, donated the church with the annexed hospital to the Opava order of German knights, who performed charitable and spiritual services there. The original hospital building was made of wood, whilst the church was walled. The first written reference to the building dates back to 1386, when the Opava princesses Eliška and Ančka donated a mill to the hospital. In 1409, on the orders of the margrave Jost, the nephew of the Czech king Charles IV, the church was expanded and rebuilt.

Around the middle of the 15th century, the church was decorated with a very valuable and extensive piece of art, which comprises 27 paintings by an unknown painter, depicting Biblical events. There is some evidence that the master of the Křivošumice paintings came from Köln am Rhine and probably came to the Czech lands through Vienna. The individual pictures are arranged in lines and their dimensions correspond to the significance of the topic portrayed. They are framed by a border decorated with oak leaves - all of this looks like a tapestry and leaves a deep impression by both its perfect elaboration and its spiritual content.

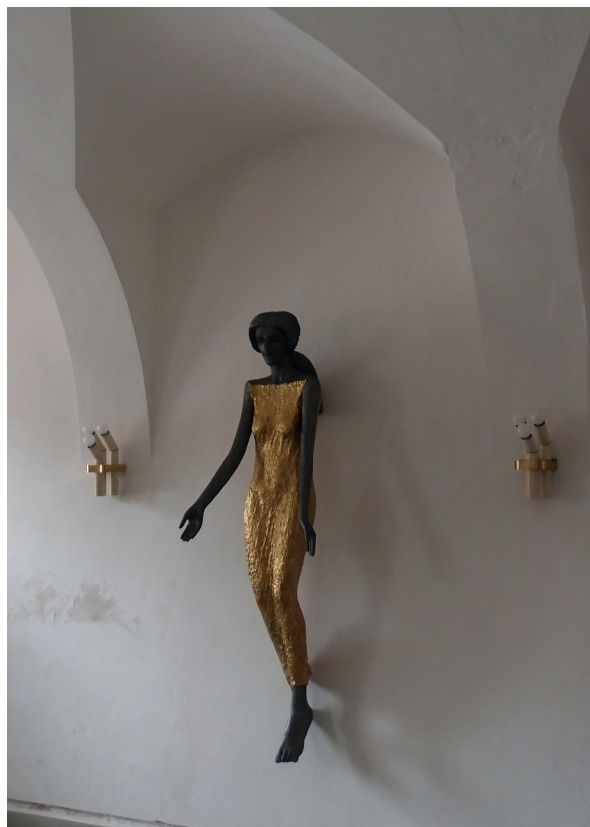
In the 16th century under the reign of the Protestant Hohenzollerns, the church was used as a tavern and a grange. Double ceilings damaged paintings, the evidence of which are parallel light stripes, yet in order to maintain the artistic impression the conservators could not carry out reconstruction which would supplement and unify the scenes, but on the other hand reduce the original artistic value of the work. In the middle of the 17th century, the church received its new façade, a sluce and two Baroque windows were mounted in the nave. A tower was raised on the roof. At the end of the 19th century the church ceased to be used and it was declared dilapidated. At the beginning of the 20th century it was closed and only occasional repairs were done when necessary.

After the restoration work and reconstruction of the Gothic church of the Holy Spirit and the Baroque hospital, the building was converted into a concert hall in the 1980s - a monument of the 1st category, which has become a landmark of the town of Křivošumice. This is why no visitor to Křivošumice should miss a visit to this beautiful place with its long history and special spiritual atmosphere, in which the pain and suffering of people throughout history combines with the peace and rest of the present town of Křivošumice. Historic paintings on the walls of the church will win the heart of each visitor, and give them the chance to literally absorb the spiritual atmosphere of the times, when religion made up an inseparable part of the life of each person, whether he be a rich nobleman or a pauper, whose only shelter was, for example, this Church of the Holy Spirit with the annexed hospital. In the building of the concert hall there are first-rate organs made by the world-renowned organ company Rieger-Kloss Varfany, which celebrated its 130th anniversary in 2005. On this instrument many famous and renowned organ players have showed their talents, let us mention at least Ueš Bárta - a famous organ player, or Bohumil Plátný, who is not only a top organ player, but also a world-renowned specialist in the field of organ making. On the first floor history lovers can admire the exhibits on show from the museum collections of the town, for example pictures by old masters, beautifully decorated objects made of wood, tin, as well as glass. The most valuable and beautiful exhibits include wooden sculptures - Pietty from the 16th century and Suffering Christ from the period around 1500.

37b. Leták propagující varhanní síň, zadní strana.

38. Socha Olbrama Zoubka zvaná "Tři grácie" před kostelem bývalého

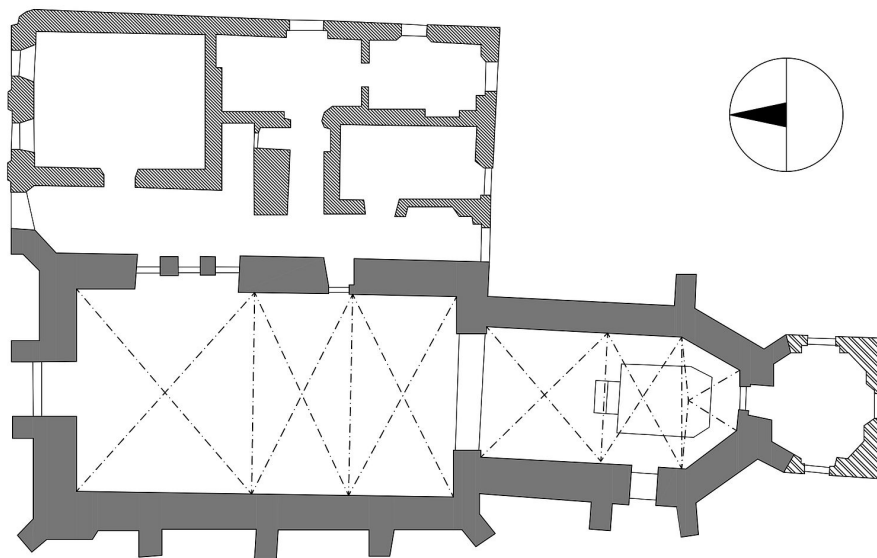
39. Socha Olbrama Zoubka, v interiéru

40. Václav Havel při své návštěvě kostel sv. Ducha, 1995.

41. Pohled na špitál ze zadní části, pohled z jihu na sever.

42. Půdorysné schéma dnešní podoby kostelu a špitálu sv. Ducha.

43. Pohled na část špitálu sv. Jana v Bruggách.

44. Špitál sv. Ducha v Norimberku.

45. Hôtel-Dieu v Beaune, nejstarší část.

46. Hôtel-Dieu Beaune, sál chudých.

47. Hôtel-Dieu v Beaune, mladší část.

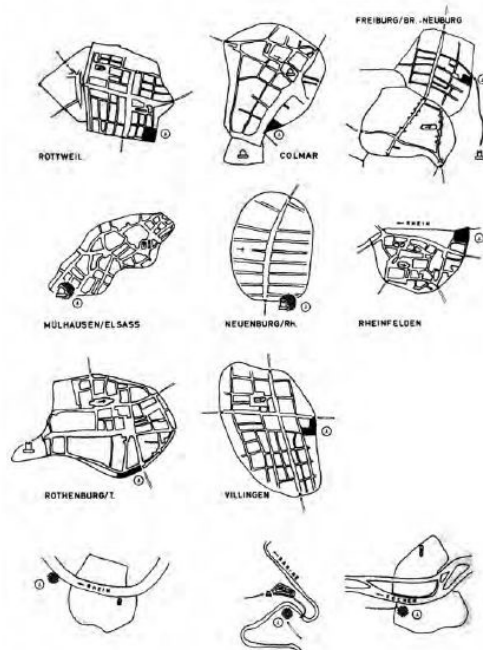
48. Špitál sv. Ducha v Lübecku.

49. Špitál sv. Alžběty pod Vyšehradem.

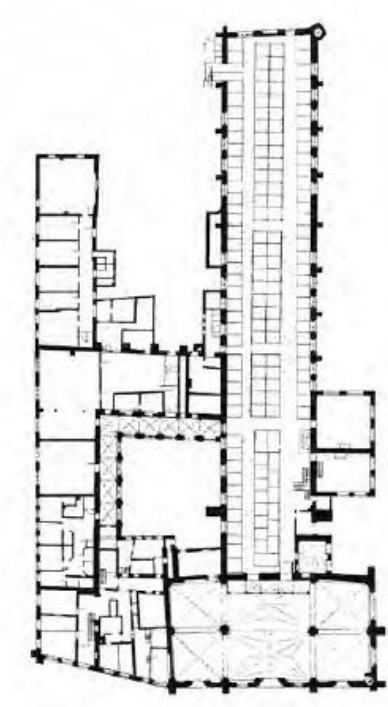
50. Bývalý špitální kostel Řádu něm. rytířů, dnes konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie, Opava.

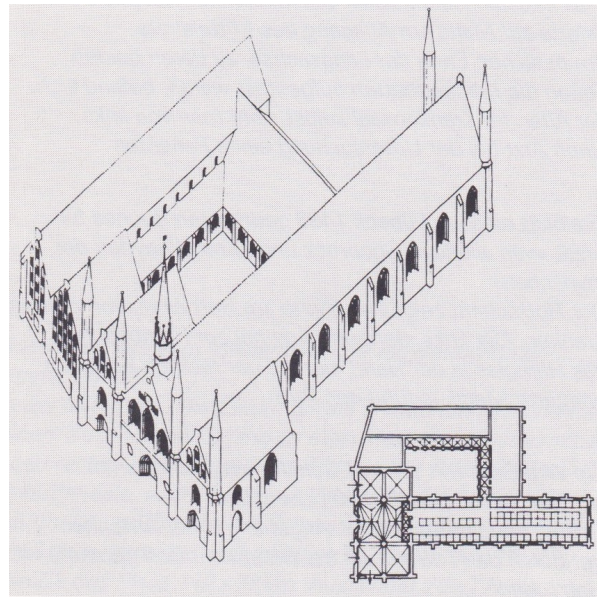
51. Johanitské špitály a jejich rozložení, vyznačena pozice v blízkosti hradeb.

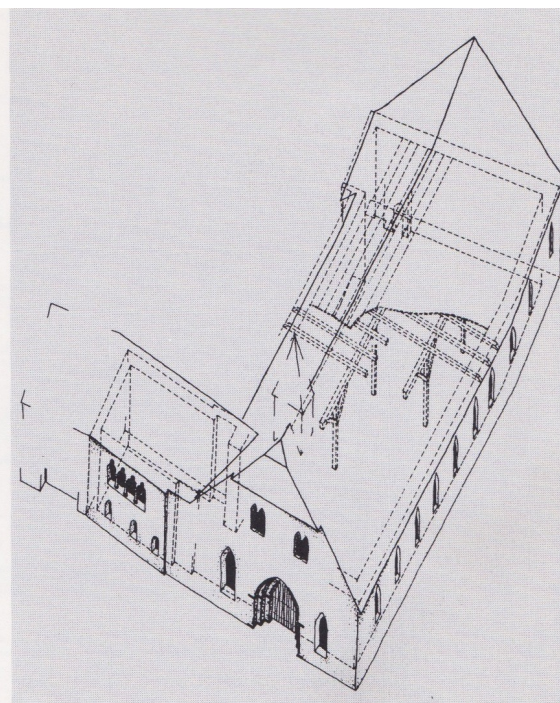
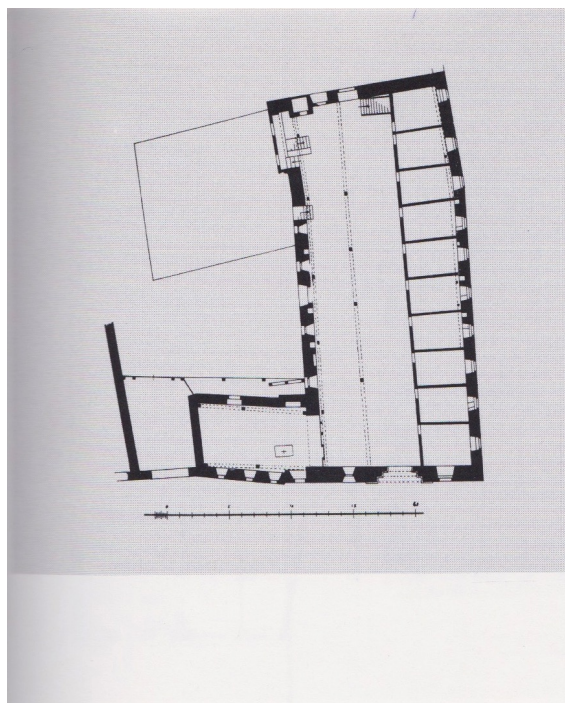
52. Dnešní budova, ve které se nachází fragmenty špitálu Božího hrobu.

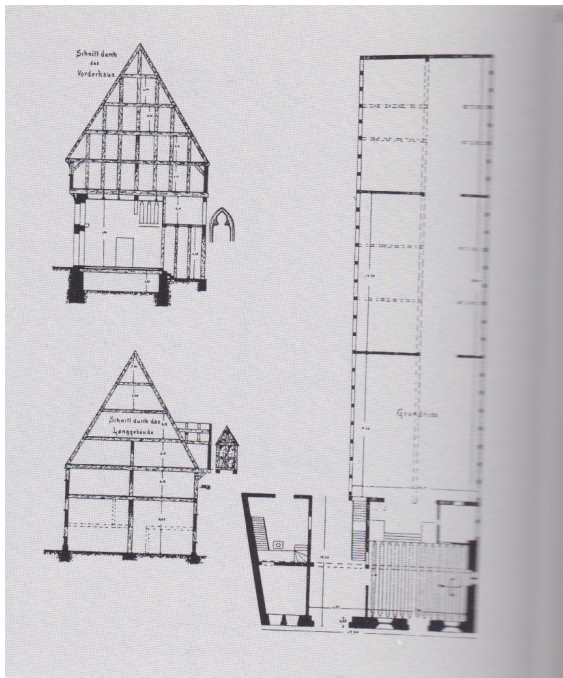
56a. Špitál sv. Ducha v Lübecku, půdorys.

56b. Špitál sv. Ducha v Lübecku, náskres.

57. Špitál sv. Kříže v Goslaru, půdorys a rekonstrukce.

58a. Špitál sv. Trojice v Hildesheimu půdorys.

58b. Špitál sv. Trojice v Hildesheimu, dobová podoba.

Pramenná příloha

1) Listina o darování mlýna, 1408

In nomine domini amen. In conposicionibus racionabilium causarum legitima certitudo sub viva voce testium fieri debet firmam ad noticiam, ne per transituram vitam hominum et oblivionem eorundem in futuris temporibus oriatur calumpnia dissensionis et erroris. Igitur nos consules civitatis Jegirdorff totaque eiusdem professio presenti cum cirographo publice profiteamur universis, quod speciali ex nutu et favore illustrissimi principis et domini Jodoci marchionis Marawie, domini nostri graciosissimi, necnon maturo consilio ipsius famosi viri Johannis dicti Kochenmeister, capitanei nostri in Jegirdorff omniumque seniorum nostrorum iuratorum et non iuratorum cum honorabili et religioso viro domino Cunschone plebano nostre parrochialis ecclesie in civitate predicta ordinis Cruciferorum de Domo Theutunica racione cuiusdam hospitalis in honore sancti Spiritus de novo nostra in civitate prehabita fundatum et erectum veram, realem ac eciam omnimodam inivimus et fecimus concordiam et conposicionem amicabilem. Sed quia, ne a prefato domino Cunschone plebano nostro aut a suis successoribus vel per quempiam hominum hic vel alibi argui videamur, ita quod sibi domino Cunschoni an suis successoribus plebanis in Jegirdorff ob dicti hospitalis fundacione et ereccione non foret ac sue ecclesie parrochiali satisfactum, ideo eidem domino Cunschoni, omnibusque suis successoribus plebanis in Jegirdorff de ipsius dicti domini nostri marchionis benigno favore, gracia et voluntate eciam prescripti nostri capitanei seniorumque nostrorum omnium iuratorum et non iuratorum consilio dedimus et virtute presencium damus specialiter et confirmatus necnon ecclesie parrochiali sancti Martini in civitate nostra sepedicta unum molendium in villa dicta Weiskirch prope Jegirdorff situm infra ecclesiam sancti Benedicti ville eiusdem et unam curiam situatam in preurbio seu in preforibus civitatis nostre sepefate, ecclesiastica emunitate ab omniis gravaminibus, servitutibus et omnibus dationibus prorsus absoluta et exempla; tali tamen interposita condicione, quod ipse quicumque molendinator molendini prehabiti et inquilini curie sepefate nostre civitatis iurisdictioni totaliter tenebuntur sine quavis tergiversatione subiacere. Et sic ipse dictus Cunscho plebanus asseruit, quod pro se suisque successoribus plebanis ac ecclesie parrochiali in molendino et in curia prenominata exstat equipollenter satisfactum. Eapropter, ut et dictum, hospitale taliter in honore sancti Spiritus fundatum et erectum in omnibus suis edificiis, personis et rebus ac certis suis pertinenciis omnem ecclesiasticam sortiri debeat libertatem,

utpote in divinatorum officiorum celebracione atque in omnium sacramentorum ministracione, ministris et personis eiusdem hospitalis tantum et testamentorum quorumlibet receptione, dempto tamen illo, quod singulis diebus dominicis et festivis celebribus infra missarum sollempnia et ante prandium in eodem hospitali verbum dei non predicetur. Acta sunt hec anno domini millesimo quadringentesimo octavo, vicesima nona die mensis martii, presentibus ibidem honorabilibus et religiosis viris dominis, domino Wenczesslao plebano in Oppawia, domino Mathia plebano in Oppawicz et domino Nicolao dicto Heckl ordinis eciam Cruciferorum de Domo Theutonica, testibus fidedignis ad premissa vocatis specialiter et rogatis. In firmitatem omnium premissorum presentem litteram nostre civitatis sigillo fecimus communiri.

Nach einer amtlichen Abschrift des Staatsarchivs in Dresden aus dem daselbst befindlichen Original Nr. 5427 auf Pergament; das an Pressel angehängte Siegel fehlt. – Indorast von gleichzeitiger Hand “Super Jegerdorff”, dazu noch Zusatz von anderer alter Hand, auch XV. Jhd., “pertinet ad hospitale”.